EN GAMMEL KJÆRLIGHEDSHISTORIE

af Henrik Jæger

KRISTIANIA P. OMTVEDTS FORLAG

„Und nur das Gleiche fügt sich leicht und wohl“. *Grillparzer.*

E. Walle & co.s bogtrykkeri 1891.

Förord till den elektroniska utgåvan

Dette verk er digitaliseret i april 2008 av Nasjonalbiblioteket i Oslo og anpasset for Projekt Runeberg i maj 2014 av Ralph E.

0

frM ä fr TÉMUT

I I "/"JLJL iJL i li ; .

Fl ibi irnmmKiTADiiqf

ild ißll jjl UIiJÖ|J üiili31II Jtlfi EN GAMMEL KÆRLIGHEDSHISTORIE

EN GAMMEL KJÆRLIGHEDSHISTORIE

af Henrik Jæger

KRISTIANIA P. OMTVEDTS FORLAG„Und nur das Gleiche fügt sich leicht und wohl“.

Grillparzer.

E. Walle & co.s bogtrykkeri 1891.I.

En vidtleftig ungdom.

Den 23de oktober 1784 var eier et forfærdeligt opstyr hos en af Bergens rigeste kjøbmænd.

Paa kontoristens pult liavde lian aftenen iforveien opdaget et brev, som denne liavde skrevet til sin broder i Kjøbenhavn, og da han var en ligesaa fuldblods bergenser som en ægte handelsmand af den gamle skole, det vil med andre ord sige: ligesaa nysgjerrig som blottet for delikatessehensyn, havde han uden betænkelighed givet sig til at læse brevet, mens kontoristen var ude i selskab om aftenen. Det skulde virkelig være morsomt at se, hvad det kvikke unge menneske skrev hjem til sin broder baade om det ene og det andet!

Men moroen blev bare saa som saa. Brevet indeholdt nemlig hverken mere eller mindre6

end en yderst indigneret skildring af en sjofel forretningsoperation, som principalen netop havde foretaget.

Det var altsaa takken, fordi han havde været snild mod fyren og givet ham baade mad og drikke og udsigt til en fremtid oveni-kjøbet! En slig landstryger, som bare var kommen til Bergen, fordi han var en brorsøn af klokkeren til Nykirken, en slig forløben student, som ikke engang dnede til at føre en hovedbog eller afslutte en kontokurant — han vilde komme her og snakke om forretninger og ræsonnere over gamle hæderlige kjøbmænd!

Skulde en ha' hørt mage til frækhed?

Men „mossjøen" skulde ikke dø i synden, det kunde han forlade sig paa. Baade præsten Brun og Meyer paa Lungegaarden og klokkeren til Nykirken og alle de andre, som havde taget sig af ham, skulde faa vide, hvad det var for en laban, de havde spildt sine velgjerninger paa.

„Løbergutten" maatte løbe, som han var pidsket, rundt i byen til de forskjellige: „Eg skal helse saa vakkert fra kjøbmand K. og seie, at dokker endelig maatte umage dokker ud til ham straks paa timen!"

Hæsblæsende, som der havde været „varmeløs", kom den ene ansættende efter den anden, og da alle endelig var kommen tiisæde i „K.7

sin storstue", tog den fornærmede kjøbmand ordet, fortalte, hvilken giftig slange de havde næret ved sin barm, og hvilket nederdrægtigt brev han havde skrevet.

Tilslut blev synderen kaldt ind, foreholdt sin slette opførsel og forelagt en erklæring til underskrift, hvori han „frivillig og utvungen" skulde tage sine ord i sig igjen. Overrasket og uforberedt, paa en slig scene gav han efter for sine venners overtalelser og skrev under.

I kjøbmandens hus kunde han selvfølgelig ikke blive en time længer. Der havde han gjort sig umulig for bestandig.

Men at gjøre sig umulig i en rig bergensk kjøbmands hus, det var ensbetydende med at gjøre sig umulig i hele Bergens by. Baade Johan Nordahl Brun og de andre, der interesserede sig for ham, raadede ham til at forlade byen, og saa liden lyst han end havde til at følge deres raad, indsaa han dog tilslut, at der intet andet var at gjøre.

I 1785 forlod han virkelig for bestandig den lille, livlige stad, hvor han i tre aar havde befundet sig saa vel og hvor han et øieblik havde tænkt at slaa sig ned for alvor. Nu var de planer røget i lyset, og det gjaldt at begynde forfra.

Paa hvad? Og hvorledes?

Ja, det var netop spørgsmaalet.

Da skibet stod ud gjennem Byfjorden og8

Bergens fjelde og røde hustage forsvandt bag „Kvarvens" stenknauser, havde han en liden forsmag paa det, som skulde hænde ham 15 aar senere, da han — atter paa grund af sin djerve pen — blev jaget ud af sit fædreland for at tilbringe hele 41 aar som en fremmed blandt fremmede og tilslut dø i landflygtigheden, ensom, hjælpeløs og forglemt.

Den unge kontorist hos kjøbmand K. i Bergen hed nemlig Peter Andreas Heiberg.1)

Reisen gik til Kjøbenhavn, ved hvis universitet han fra 1774 til 77 havde taget sine eksaminer og som han nu ikke havde seet paa fem aar. Men han glædede sig slet ikke til at gjense hovedstaden; thi ogsaa her havde han i sin tid gjort sig umulig. Hans afreise derfra havde havt adskillig lighed med en flugt.

I de temmelig righoldige samlinger af Heibergske breve, som nu foreligger trykt, forekommer der paa flere steder udtalelser, som tydelig viser, at han i aaret 1779 maa have gjort sig skyldig i en „ungdomsubesindighed" af en temmelig alvorlig art. Da han i 1794 frygtede for, at den berygtede politiske eventyrer Manderfeldt vilde offentliggjøre en skandaløs skildring af hans ungdomshistorie, skrev han f. eks. et brev til denne, hvori det blandt andet heder: „Da jeg dels aldrig har nægtet og aldrig skal nægte, at der i min ungdoms- — eller rettere sagt ~barncloms-9

historie — thi til sit 21de aar kan mail dog kaldes barn — findes et par blade, som jeg ønsked at kunne rive ud deraf, saa formoder jeg med grund, at det er disse blade, der, forøgede med en hoben usandhed, som forhen, gives publikum i hænde for at nedsætte mig i dets øine". I et brev fra 1781 til broderen Ludvig Heiberg taler han om, at han har gjort sin moder stor sorg, og at han „desværre intet mere haab kan gjøre sig om sin moders og

øvrige venners venskab og forladelse". I et andet brev fra samme aar og til samme adresse erklærer han, at han vil beflitte sig paa „med en bedre opførsel i fremtiden at udslette den flek, som jeg har sat paa mit renomé". 2)

Hvad der i disse udtalelser sigtes til, er endnu ikke oplyst og bliver det maaske heller aldrig. Dog synes det sandsynligt, ifølge et brev til generalkrigskommissær G-raah, at han paa en eller anden maade har misbrugt denne mands tillid.

Han boede nemlig en tid lang i Grraahs hus, hvor han sandsynligvis har havt logis og kanske endog kost frit mod at udføre en sekretærs eller en huslærers forretninger.3) Graah sees ogsaa ved forskjellige leiligheder at have laant ham penge eller betalt hans regninger, ligesom han sandsynligvis har garanteret for10

ham hos skræddere, boghandlere og andre, som han skyldte penge.

For en student, der ikke modtog understøttelse hjemmefra, var det i hine tider omtrent umuligt at klare sig uden at gjøre gjæld, selv om han virkelig havde baade logis og kost gratis. At give privatinformationer skulde i regelen ikke hjælpe synderlig langt paa vei; de blev nemlig saa daarlig betalte, at man maatte have adskillige af dem bare for at kunne dække udgifterne til klæder, bøger o. lg. I en anmærkning til sin biografi af P. A. Heiberg fortæller Christen Thaarup om to brødre, som af „vakre borgerfolk" lik den høie betaling af 8 skilling timen, fordi de klædte sig saa elegant4). Det har altsaa været to komplette salonmanuduktører — ä 8 skilling timen. Mere almindelige studenter drev det ikke høiere end til 6 skilling.

Hvorvidt Heiberg har havt synderligt at bestille som informator, ved man ikke. Derimod ved man saameget vissere, at hans indtægter langtfra strakte til. Han skyldte penge til boghandlere og bogbindere, skræddere, skomagere og vaskerkoner, ja, han stod endog en tid lang i gjæld til en jøde, hos hvem han havde været nødt til at pantsætte sin kjole. Plaget af. rykkere uden udsigt til at kunne tilfredsstille dem har han uden tvivl mere end en gang været i haard knibe, og i en saadan11

snever vending er det vel, lian har været ubesindig nok til paa en eller anden maade at benytte sin vært som redningsmand uden dennes vidende og vilje5).

Snart fik Graah sammenhængen at vide, og i sin vrede gav han Heiberg ordre til at forlade huset.

Han efterkom ordren øieblikkelig.

Et par dage efter, den 26de juli 1779, skriver han et brev til krigskommissæren og beder om at faa udleveret sit tøi, sit chatol og nogle bøger6). . Tøiet synes han at have faaet, chatollet og de fleste af bøgerne blev derimod senere solgt ved auktion. Med brevet sender han nøglen til chatollet „paa det at Deres velbaarenhed kan, om De behager, efterse, hvad deri findes". „Jeg vil ikke søge at retfærdiggjøre mig", heder det i begyndelsen af brevet, og mod slutningen skriver han: „at jeg ikke mundtlig taler med Deres velbaarenhed, haaber jeg De pardonnerer, da undseelse og frygt for de altfor vel fortjente bebreidelser forbyder samme".

Saa stærk var undseelsen og frygten for „de velfortjente bebreidelser", at Heiberg fandt et fortsat ophold i Kjøbenhavn uudholdeligt. Med de faa penge, han kunde skrabe sammen, drog han over til Sverige. Hvad han egentliig skulde tage sig til i det vildfremmede land, havde han neppe nogen klar forestilling om.12

For liam gjaldt det bare om at komme væk fra Kjøbenhavn.

„Saa ilde overlagt det skridt var, jeg tog, da jeg forlod Kjøbenhavn, saa ulykkelig har og min skjæbne, her været", skriver han til sin broder efter halvandet aars ophold i Sverige. I Stockholm blev han liggende syg i længere tid; hans penge slåp snart op, og da han var uden bekjendtskaber og knapt nok forstod sproget, holdt han paa at sulte ihjel. For at bjerge livet greb han tilslut til den udvei at lade sig hverve som frivillig ved kgl. lifdragonerne. Det var en sørgelig udvei for en mand, der for et par aar siden med hæder havde absolveret „store philologicum"; men det var den eneste udvei, der stod ham aaben.

Tjenesten faldt ham meget besværlig, han var ikke vant til store legemlige anstrængelser, han taalte ikke klimaet, og den strenge kulde plagede ham i allerhøieste grad. Midt paa vinteren maatte han sammen med en løitnant og

fire andre dragoner marschere til Borgå i Finland og led meget ondt paa veien af kulde og sult. Forøvrigt fulgte han regimentet, naar det drog med kongen „snart til Upsala og Enkjöping, snart til lystslottene Gripsholm, Drottningholm, Ulriksdal og Ekolsund". I Stockholm laa han sjelden.

Han fik store frostsaar i benene, som ikke vilde gro igjen, og han følte sig i det hele13

taget saa syg og afkræftet, at han ikke troede han kunde staa i det længe. „Mine indkomster er desuden saa ringe, at jeg nu først har lært det, jeg før ei kjendte, nemlig hvad majigel er. — Yel indser jeg, at denne straf kuns er liden imod den, jeg har fortjent; men jeg bør ikke klage, thi jeg er selv og ingen anden skyld deri".

Endelig begyndte det at lysne lidt for ham. Løitnanten, som havde været med til Borgå, var en grev Sparre, der tog sig af ham og hjalp ham ved flere leiligheder, efterat han underveis var kommen til at røbe, at han var en dannet mand, der „nogenlunde kunde tale tysk og fransk". Gjennem Sparres anbefaling til oberstløitnanten lykkedes det ham ogsaa at faa tjenesteledighed, og han ernærede sig nu en tid som informator i Enkjöping, indtil han mod en liden løsepenge fik sin afsked fra militærtj enesten.

Hans familje foreslog ham at vende tilbage til Danmark; men det vilde han ikke høre tale om, saalænge han ikke havde „andre end militære rekommandationer". Han var altfor ærekjær til at ville vise sig i Kjøbenhavn, før han paa en eller maade havde gj en-vundet den agtelse, han havde tabt. Derfor vilde han drage til Upsala, underkaste sig en eksamen der og disputere for doktorgraden — „da blev det først ret tid at reise hjem igjen".14

Høsten 1791 drog han virkelig til Upsala, hvor han hørte forelæsninger over græskromersk literatur, politik og historie og førte et behageligt liv som en velseet gjæst i de akademiske kredse. „Du kan ikke forestille dig", skriver han til broderen, „hvormeget de her i Upsala gjør af en dansk student; hvem jeg taler med af professorer, bibliothekarier, magistrer, præster og andre, saa byder de mig til sig, og til hvem jeg kommer, saa skjænker de mig (som man siger i Sverige) sine dispu-tatzer, orationer med mere".

Af planen om at tage doktorgraden blev eier imidlertid intet. Enten har han ikke havt raad til at blive der længe nok, eller andre vanskeligheder har stillet sig iveien. Fra Upsala brød han derfor op i 1782 og drog til Bergen efter indbydelse fra sin onkel, klokker Heiberg, der allerede under opholdet i Sverige havde vist ham velvilje ved at sende ham understøttelse7).

I den norske handelsby havde han ikke mødt mindre venlighed end i den svenske universitetsstad. En af hans nye bergenske venner overlod ham en hel fløi af sit store hus og uindskrænket dispositionsret over sine tjenere, sit kjøkken og sin kjælder. Johan Nordahl Brun modtog ham med aabne arme baade som gjæst ved sine smaa hyggelige aftenselskaber og som „broder i Apollo".15

Hurtigere end nogen anden havde lian faaet øie paa Heibergs literære talent; han modtog hans første forsøg med den velvilligste anerkjendelse og gav sig ivrig til at stille ham opgaver. „Naar man selv er bleven uvirksom^ er der kun en ære tilbage, at ægge andre til virksomhed", sagde han8).

Det var Brun, der allerede efter kort bekjendtskab fik ham til at skrive „Forvandlingerne" og indlevere stykket til det danske theater, hvor det virkelig blev opført, rigtignok først efter seks aars forløb.

Ja, selv til den ensomme og tilbagetrukne Claus Fasting kom den unge Heiberg i et venskabeligt forhold, der ikke blev afbrudt ved hans afreise fra Bergen, men fortsattes gjennem breve lige til Fastings død i 1791.

Havde Heiberg groet fast i disse jævne, gemytlige forhold — hvad han øiensynlig var paa god vei til at gjøre — vilde han sandsynligvis have tabt ligesaa meget i literært ry, som han havde vundet i personlig tilfredshed og lykke. Istedetfor den bekjendte revolutionære visedigter og skuespilforfatter var der bare bleven en dygtig bergensk kjøbmand og leilighedspoet af ham.

Men hans eiendommelige naturel — aarsagen baade til hans ry og hans ulykke — maatte nødvendigvis forpurre alle slige planer, saasnart det aabenbarede sig.16

Og en af dette naturels stærkest fremtrædende karaktertræk, en af kans svageste sider som forfatter, en af kans

mest varmhjertede egenskaber som menneske, det var netop at oprøres paa det heftigste, saasnart han skimtede eller troede at skimte en begaaet uret. Hvad der fremkaldte bruddet med kjøbmand K., var den samme karakteregenskab, der senere gjorde ham til generalprokurør Col-bjørnsens uforsonlige modstander. Den forargede bergenser viste ham døren paa grund af denne egenskab, og enevoldsmagtens indignerede jurister gjorde akkurat det samme, da de femten aar efter jagede ham ud af hans utilregnelige majestæt Kristian den syvendes samtlige riger og lande.n.

Heibergs karakter.

Som femtiaarig mand, fortæller Heiberg selv i et brev til Rahbek, fik han nede i Paris fat i første del af Oehlenschlägers „Poetiske skrifter." Tidligere havde han intet læst af denne nye, saa meget omtalte digter — endelig skulde han da faa sin nysgjerrighed tilfredsstillet.

Det første, han faar øie paa, er uheldigvis digtet „Gibsbilledet"! „Langelandsreisen," hvori forfatteren „med en utilgivelig drengekaadhed haaner Voltaire — en kolos, som der skal kjæmper til at nedrive af sit piedestal, og saadanne kjæmper har man endnu ikke seet." Læsningen af dette digt gjør ham saa inderlig forbitret, at han kaster bogen i kaminen og lover sig selv ikke at læse en linje af Oehlenschlägers arbeider, førend han har „forsonet

Voltaires manes." Og han holder virkelig dette løfte i hele 4—5 aar.

Hvilken ungdommelig begeistring, hvilken ilter nidkjærhed, 'hvilken troskab mod sine ung-domsidealer — og hvilken mangel paa aandelig smidighed! Der er baade noget beundringsværdigt og noget snevert i en slig trofasthed

— sammensat som den er baade af standhaftighed og stivsindethed.

Synderlig perfektibilitet besad P. A. Heiberg ikke. Den overbevisning, han engang havde dannet sig, bevarede han resten af sit liv. Han blev den ikke utro saaledes som Malthe Conrad Bruun; men han udviklede den heller ikke synderlig. I 1812, da han fortalte, hvorledes han havde behandlet Oehlenschlägers „Poetiske skrifter", var han omtrent den samme, som han havde været i 1790, da han skrev „ Indtogs visen ".

Og dog: hvad var der ikke altsammen skeet i mellemtiden! Revolutionens blodige folkekomedie var bleven spillet tilende, Napoleon havde faret over verden og gjennemløbet næsten hele sin glimrende kometbane, en hel ny literatur, en hel ny livsanskuelse havde udviklet sig; Voltaire var bleven detroniseret ligesaa grundig som selve Ludvig den sekstende.

— Altsammen havde Heiberg seet paa nært hold, tildels fra selve begivenhedernes centrum.19

Og dog var han den samme. Hans anskuelser var bleven modnede, men ikke modificerede.

Mangel paa aandelig smidighed i forening med en fast karakter har hos Heiberg frembragt en mandig ubøielighed, der nødvendigvis maa indgyde respekt. I hans senere aar ytrer den sig som urokkelig trofasthed mod hans ungdom sideer, i tidligere dage som rolig ufor-færdethed; i begge tilfælde gjør den ham til et særsyn mellem de danske forfattere fra revolutionstiden. Baggesen flagrer snart hidr snart did — akkurat som et flag for vinden; Rahbek tør ikke rigtig have nogen mening, Malthe Conrad Bruun strammer sig op til vilde kraftudbrud i det ene øieblik og tager flugten i det næste, naar han skal staa til ansvar for sine ord. Heiberg derimod gaar sin sikre uforfærdede gang og lader sig hverken distrahere, forknytte eller skræmme paa flugt.

Derfor var han ogsaa den af dem alle, der øvede den største indflydelse, og derfor har en reaktionær eftertid bestandig gjort ham til typen og syndebukken for revolutionstidens udskeielser.

Specielt har man beskylt ham for yderlig-gaaende radikalisme, saasnart man har nævnt hans navn — uden nærmere at angive, hvori denne „yderliggaaenhedu egentlig bestod. Man skulde ogsaa havt vanskeligt for det; thi i virkeligheden er disse ord skjældsord og ingen20

karakteristik. Maalt med tidens egen maalestok er Heiberg saa langt fra yderliggaaende, at kan med vel saa god

grand kunde kaldes moderat. Havde kan ikke været saa moderat, som kan var, vilde kan aldrig kave vundet det store publikum for sig i den grad som nu.

Han gik faktisk ikke længer, end at den offentlige mening kunde følge kam.

Sammenligner man liam med Malthe Conrad Bruun f. eks., vil man ikke blot faa indtryk af den modne mands besindigere udtryksmaade, men ogsaa af et langt mere begrænset angreb sfelt og af et langt mindre fremskudt standpunkt i det kele taget.

Han angriber f. eks. hverken kirken eller religionen. Vistnok driver kan i sin „Laterne magica-vise" gjøn med endel af det gamle testamentes fortællinger og personligheder, men egentlig spot over de religiøse lærdomme indlader han sig ikke paa, skjøndt dette ellers var almindeligt nok i samtiden. Det kunde aldrig falde ham ind at parodiere de ti bud og de tre artikler saaledes som M. C. Bruun i „Aristokraternes katekismus" eller at gjøre forsøg paa at være vittig ved hjælp af spotterier og blasfemier saaledes som Riegels.

Hans opposition er udelukkende politisk, og man kan ingenlunde beskylde den for mangel paa loyalitet. Han gaar endog saa vidt, at han roser kronprinsen for „vundne slag",21

som han ikke har vundet, og kongen for ædle tanker, som hans formørkede hjerne ikke formaaede at fatte. Han angriber aldrig kongen, ikke engang' kongemagten.

De to kjæpheste, hans opposition i begyndelsen stadig rider, er adelen og tyskernes indflydelse. Befolkningens dybe ærbødighed for den første, dens passivitet ligeoverfor de sidstes anmasselser og arrogance viste, at nationen manglede selvfølelse. Det var denne, han vilde vække. Han siger det udtrykkelig i fortalen til „De Vonner og Vanner," idet han taler om at „opvække saa megen selvfølelse hos mine medborgere af middelstanden, at de ikke tro sig trængende til at søge ly" hos andre.

Senere tager han sigte paa det vilkaarlige i den absolutistiske regjeringsform og priser den franske revolution. Hvad det sidste punkt angaar, siger han selv meget træffende i en af sine viser:

„Uskyldig er vor politik; vi glæde os, naar vel det gik, og ønske, at den gode sag ei fare maa i mag. Men om vi stundom bande Pitt og rose Robespierre lidt, staar statens ro dog ei paa spil, nei, der skal mere til."

Og selv hans angreb paa absolutismen er22

hverken voldsomt eller yderliggaaende. Han vil slutte

„Fred med kongerne paa jorden, naar de gaa med visdom frem!"

Men:

„Hade de først lys og orden, ingen ting kan redde dem."

Et sligt program kan paa ingen maade beskyldes for at være særlig revolutionært. Det vilde neppe engang være bleven udpræget oppositionelt, saafremt ikke den stigende reaktion i løbet af nittiaarene havde optraadt som lyseslukker eg gjort enevoldsmagten til volds-magt.

Naar Heiberg opstiller lys og orden som de to hovedpunkter i det program, han kjæmper for, er det i fuld overensstemmelse med hans inderste væsen. Karakterfasthed og logik var hans to hovedegenskaber baade som menneske og forfatter. Nærmere betragtet angiver det første ord hans værd som personlighed, medens det sidste forklarer baade hans styrke og hans begrænsning som aand.

Lys og orden var ikke blot hans løsen i politiken. At fordre dem overalt var ham en nødvendighed, en dyb og stadig trang, begrundet i hans natur. Han var ikke nogen forskende aand, der — ligesom Lessing — fandt sin tilfredsstillelse i den evige søgen efter23

sandheden. Som en praktisk natur ansaa kan det for hovedsagen at finde det, man søgte, og han var ikke tilstrækkelig filosofisk anlagt til at betvivle muligheden af et saadant fund. „Vistnok er sandhedens gudinde indhyllet i skyer, og saare faa ere de dødelige øine, der kunne rose sig af at have seet hende," indrømmer han i

slutningen af „Politisk dispache"; men ugjennemsigtige var disse skyer ikke; de maatte kunne spredes lidt efter lidt, saa sandheden kunde straale frem i hele sin klarhed og harmoni.

Som den karakterfaste logiker var han konsekvensernes mand, hvis høieste stræben var logisk klarhed og gjennemførthed. Han var mere af en klar aand end af en dyb aand, havde mere sans for det strenge matematiske ræsonnement end for den filosofiske spekulation, og det er forsaavidt betegnende, at de sidste, skjæbnesvangre arbeider, han offentliggjør hjemme i Danmark, er „Politisk dispache" og „Sproggranskning," det første en beregning af, hvad statsstyreisen koster Danmark sammenlignet med andre lande, det andet en række satiriske ordforklaringer. Hans hjerne var saaledes konstrueret, at hans forfattervirksomhed mundede ud i regnestykket og i definitionen.

Mangt og meget kan en slig logisk regnemester regne sig til; men det irrationelle i24:

tilværelsen ligger udenfor det omraade, han behersker, og da nu mennesket er det mest irrationelle af alt, kan man ikke vente, at han skal være nogen menneskekj ender.

Heiberg var det i alle fald ikke.

Af natur var han vistnok alt andet end mistroisk; tvertimod synes han at have været yderst lettroende, og ligeoverfor enkelte mennesker — f. eks. ligeoverfor sin hustru — vedblev han at være det i en fremtrædende grad. Men alle de bitre erfaringer, han gjorde, udviklede ham lidt efter lidt til en skeptiker af princip. „Naar jeg hører kirsebærkjærlin-gerne raabe: Saa rigtig vægt for fire skilling, saa tror jeg, gid jeg faa en ulykke! altid at de farer med falsk vægt" siger Tøraf i „Virtuosen no. 2" — og som det gik Tøraf, gik det forfatteren selv.

Hans mistillid var imidlertid ingenlunde menneskekj enderens kritiske skarpsyn. Igrunden var den ikke andet end lettroenheden i en ny form, negativ lettroenhed, om man vil.

Han var lettroende, naar det gjaldt at tro det værste.

Hans mistro ytrede sig som en almindelig tilbøielighed til at søge uædle bevæggrunde til en handling, hans lettroenhed som kritikløs fastslaaen af slige bevæggrunde, om de end var aldrig saa problematiske, ja selv om de var grebet rent ud af luften.25

I sine „Erindringer" f. eks. beskylder kan Ørsted for at kave ladet sig paavirke af Colbjørnsen til i hof- og statsretten at stemme for hans landsforvisning efter først at have stemt for en pengebod. I denne medgjørlighed søger han endog grunden til Ørsteds glimrende karriere. Men Ørsted var endnu ikke assessor i hof- og statsretten dengang og kunde altsaa hverken votere eller forandre sit votum, end-sige gjøre karriere paa grund af forandringen.

Selv siger Heiberg i et brev: „Maaske er det en feil i mit temperament, at jeg er noget tilbøielig til at tro det onde, der forebringes mig om folk, som jeg ikke kjender; maaske reiser dette sig deraf, at jeg har havt det uheld at lære at kjende massen af menneskerne i verden fra en ikke meget agtværdig side, maaske ogsaa deraf, at jeg selv saa ofte miskjendes; men det være hermed, hvordan det vil, saa tør jeg paa min ære forsikre Dem, at ingen kan være mere tilbøielig til at tro det gode om en mand end netop denne saa mistroiske jeg, saasnart der gives mig en nogenlunde antagelig grund derfor" 10).

Hans psykologi er ikke andet end anvendt logik — det indser man, naar man læser hans skuespil. Det har mindre at sigø, at karaktertegningen er abstrakt og skematisk; thi det er gjennemgaaende for hele den ældre komedie. Langt mere oplysende er det, at han paa sine26

steder behandler og løser handlingens knuder, som om de var rent matematiske problemer.

I første akt af „De Vonner og Vanner" lader han f. eks. frøken Sommer sørge over sin Fredrik, der er omkommen paa sjøen, og gjennem hele stykket lader han van der Haan fri til Sofie. I femte akt, da Sofie har faaet sin løitnant, og van der Haan sin kurv, synes forfatteren det er meningsløst at lade tæppet gaa ned over den prægtige hollænder, uden at han har faaet en kone, og over den lige saa prægtige frøken uden at have skjænket hende

erstatning for sin Fredrik. Hvad gjør han saa? Han spleiser dem uden videre sammen. Hollænderen slynges hovedkuls fra Sofies kurv lige op i et nyt frieri, og frøkenen -svarer ham: „Min herre! foruden Deres herlige karakter har De en lighed med en vis person, som meget rekommanderer Dem. — Der er min haand uden længere betænkning. En pige paa tredive aar har heller ikke lang tid at betænke sig i."

Det hele er jo en fuldstændig ligning af første grad, hvis løsning er som fod i hose.

I virkeligheden var Heiberg for lidet kompliceret til at fatte alt det komplicerede, for regulær til at forstaa alt det irregulære, for logisk til at begribe alt det ulogiske i menneskenaturen, et ægte barn af det attende aarhundrede med dets retlinjethed og dets27

altbeherskende forstandighed. Hans mangel paa sans for det irrationelle var tidsalderens: den forstod ikke lidenskaben, ikke umiddelbarheden, ikke barnet og ikke kvinden.

Paa grund af sin klarhed og konsekvens faar slige personligheder let ord for at være kolde og haarde. P. A. Heiberg har naturligvis heller ikke sluppet fri for denne beskyldning. I fru Johanne Luise Heibergs bog „P. A. Heiberg og Thomasine Gyllembourg" kommer den frem gang efter gang snart i den ene, snart i den anden skikkelse.

Men en saadan psykologi er altfor godt-kjøbs til at sige noget træffende om sin gjenstand. En mand, der kaster en bog paa ilden, fordi den haaner en forfatter, han sætter høit, ham kan man ikke godt kalde en kold natur. Skal dette være kulde, maa det i alle fald være en høist mærkelig sort kulde.

Saalangt fra at være nogen kold flegmatiker var Heiberg et stykke af en koleriker; det fremgaar af hans offentlige optræden, og det lyser ogsaa frem af mange smaatræk. Han blussede forholdsvis hurtig op og var snart blid igjen.

Og ligesaa liden mening er der i at beskylde ham for haardhed. Der var norsk bondeblod i ham, og han var som følge deraf faamælt og indesluttet, havde i det hele taget vanskeligt for at lægge sine folelser for dagen.28

Men haard kan han umulig have været, alle kjendsgjerninger taler imod det. Han var en kjærlig søn øg en opofrende fader, han glemte ikke let den, der havde vist ham godhed, og han var aldrig uforsonlig; selv de aller dybeste forurettelser kunde han tilgive. Sligt tyder ikke netop paa kaardhed.

Men nogen specielt følsom natur var han paa den anden side ikke. Han havde lidet tilovers for den opstyltede følsomhed, der dukkede op i literaturen i slutningen af forrige aarliundrede. De yngre i kans samtid — og deriblandt ogsaa kans hustru11) — skjelnede mellem en sand og en falsk sentimentalitet; for ham som for os nutidsmennesker var sand sentimentalitet en selvmodsigelse og falsk sentimentalitet en pleonasme.

Det var ikke følelser og stemninger, der bestemte hans handlinger. Hans indignation kunde vistnok løbe af med ham; men han tabte dog aldrig fuldstændig herredømmet over sig selv. Hans klare hoved beholdt altid overtaget. Ogsaa her var han nemlig en prin-cipernes mand, og logiken var det kompas, kan styrede efter.

Paa det moralske omraade skaber logiken sans for orden og pligtopfyldelse. Dens dyder er de jævne borgerlige dyder, dens moral en jævn, hverdagslig moral.

Ogsaa paa dette punkt er kan bleven29

uretfærdig omtalt. Man liar antaget, at lian liar hyldet de franske encyklopædisters og materialisters frie anskuelser paa privatlivets moralske omraader, og paa basis af denne formodning liar man beskyldt ham for mangel paa konsekvens, da disse anskuelser blev anvendt mod ham selv. Ved at antage en saadan formodning som „sandsynlig nok" faar J. Nellemann anledning til at komme med en bemærkning om, at Heiberg „frembyder det ikke ganske usædvanlige syn af en revolutionshelt, som slet ikke synes om de revolutionære lærdomme, naar de bringes til anvendelse mod ham selv," og fru J. L. Heiberg snakker ogsaa endel om mangel paa „karakterfasthed og troskab mod sine principer."

Men formodningen har intet som helst at støtte sig paa12). I virkeligheden' er den moral, Heiberg bestandig praktiserer, saa fri for alle revolutionære elementer, at den jævneste borger godt kunde vedkjende sig den, og der

er den fuldstændigste overensstemmelse mellem hans udtalelser under den store katastrofe i hans liv og hans handlinger baade før og efter. At ignorere dette er uforeneligt med en objektiv vurdering af hans personlighed.

Ligeoverfor slige forsøg paa at „karakterisere" er det paa sin plads at minde om den skikkelige Rahbeks begeistrede karakteristik af Heiberg som privatmand13): „Jo nærmere30

jeg lærte at kjende kam," heder det nemlig i fjerde bind af Rahbeks erindringer, „jo mere jeg erkjendte hans ualmindelige menneske- og borgerværd, hans mageløse arbeidsomhed, hans strænge retsindighed, hans sjeldne nøisomhed, jo mere opildnedes min oprigtige høiagtelse til et inderligt venskab. Jeg siger det frimodig, thi jeg siger det med fuld overbevisning, ikke har jeg kjendt den mand, der med større tryghed end han kunde lade sit borgerværd prøve efter den kostelige fjerde artikel af borgerpligternes erklæring i den franske konstitution fra aaret 3: Ingen er god borger uden han er god søn, god fader, god broder, god ven og god ægtemand; og jeg tilføier, at jeg saaledes har kjendt ham i ethvert af disse forhold, at jeg kan fremstaa som vidne og uden betænkning anvende paa ham, hvad Cowley sagde om sin ven Crashaw:

Hvis vrang lians tro i noget været har,

ret — jeg med vished ved — hans levnet var".III.

Den literære leve.

Heibergs hjemkomst til Danmark fandt sted paa et tidspunkt, der baade i politisk og literær henseende var særdeles gunstigt. Aaret forud (1784) havde den nykonfirmerede kronprins ved Bernstorffs hjælp taget magten ud af hænderne paa Guldberg og hans arveprinselige faarehode af en elev.

Den reaktion, der havde siddet tilrors siden Struenses fald, syntes dermed død og begraven.

Det brændende spørgsmaal om den danske bondestands vilkaar, som Struense ikke havde rukket at give sig ikast med, og som Guldberg havde ignoreret, blev nu sat paa den officielle dagsorden til stor glæde for alle tænkende og patriotisk sindede undersaatter. Efterat flere kommissjoner havde undersøgt sagen, fik den32

danske bondestand i 1788 endelig sin frihed ved stavnsbaandets løsning.

I 1791 blev negerhandelen ophævet i det dansk-norske monarki og dets besiddelser.

Trykkefriheden var saa uindskrænket, at Tyge Rothe paa sit underlige sprog med stolthed kunde erklære: „Ei længer har britten eksklusiv ret til at tænke og tale frit; vi have det og, vi andre; og hvo der kan undvære mægtiges yndest, han kan tale folkesag saa raskeiigen, som stod han i brittisk parlament".

Udsigterne var i det hele taget lyse og tiltalende, og idet man med vanligt officielt hykleri roste den sindssyge konge for gjerninger, andre havde gjort, kunde man af et noksaa oprigtigt hjerte istemme Heibergs vers:

„Dannerkongen ædelt tænke, han fornuftens stemme lod: Tankens, bondens, negrens lænker han med ædel kjækhed brød. Dette tvillingrigets sønner med erkjendtlighed paaskjønner. Længe leve Kristian!"

Paa literaturen øvede ikke bare trykkefrihedens udvidelse en gavnlig indflydelse. Ogsaa den stærkt voksende læselyst var en faktor af stor betydning.

Ottiaarene af forrige aarhundrede var i det hele taget en tid fuld af uro, stærke in-33

teresser, forventning og begeistring. Den franske revolution laa i luften. De ideer, der dannede dens forudsætning, var allerede- som utvivlsomme almensandheder gaaet ind i den dannede verdens bevidsthed, og selve revolutionens første forsøg paa at gjennemføre dem hilsedes overalt med henrykkelse.

Dette intense forhold til tidsstemningen og tidsbegivenhederne var det, som bragte læselysten til at stige. „Man behøvede kun at fremkomme med forslag til et tidsskrift, et blad, hvad man faldt paa, man kunde være sikker paa at finde redebonne hænder til at entreprenere, og honorere, vel endog forud", siger Rahbek i sine „Erindringer".14)

Under disse forhold var det, Heiberg begyndte at udgive „Rigsdalerseddelens hændelser". Det skulde være et

slags dansk sidestykke til Charles Johnstons anonymt udgivne „Chryscil or Adventures of a Guinea" (1760); men rammen blev snart saa stærkt udvidet, at den paa mange steder maa siges at være sprængt. Istedetfor en fortælling, der udkom i hefter, fik publikum et slags tidsskrift, der udkom i numre ; istedetfor rigsdalerseddelens oplevelser, fortalt af den selv, fik det afhandlinger og betragtninger, satirer og kritiske bemærkninger om alt muligt ligefra tyskeriets skadelighed og tallotteriets fordærvelighed til den almindelige uskik at rable grovheder og Jæger: En gammel kærlighedshistorie. 334

gemenheder paa bagsiden af theatrets parterre-billetter.

Satiren over de hjemlige forhold var nok-saa direkte, men ikke spor af voldsom eller yderliggaaende. Her var intet samfundsfarligt, intet revolutionært. Den imponerede samtiden ved sin fritalenhed. Os nutidsmennesker forekommer derimod det hele temmehgt spagfærdigt. Yi er vant til ganske anderledes krydret kost.

Men vi forstaar heller ikke altid pointet i satiren; thi disse „tvangfrie hefter," der udkom i løbet af seks aar (1787—93) med temmelig uregelmæssige mellemrum, havde for samtiden sin væsentligste tiltrækning i alle de hentydninger til dagens begivenheder og personer, som de indeholdt. Allerede da han afslutter det sidste nummer efter et par aars taushed, finder forfatteren, at meget af indholdet „har tabt det meste af sin værdi, som for en stor del har beroet paa scener, der i sin tid tildrog sig publikums opmærksomhed, men nu er forglemte"15). Ved hvert enkelt nummers fremkomst havde hentydningerne naturligvis været forstaaelige for alle og enhver, og det pikante i denne maade at satirisere paa havde vakt en opsigt, der med et gjorde forfatteren til en bekjendt literær størrelse.

Hvem forfatteren var, hørte forresten til35

de saakaldte offentlige hemmeligheder. Numrene udkom anonymt; hverken paa „Rigsdaler-seddelens hændelser" eller paa de polemiske smaapie'cer, Heiberg udgav i de første fire aar efter sin hjemkomst, havde han vovet at sætte sit navn. Frygtede han for, at aarene ikke havde spredt glemsel over aarsagen til hans pludselige flugt, at den satiriske og polemiske tone i hans skrifter kunde virke udfordrende og vække en ubehagelig opmærksomhed for hans person, hvis hans navn stod paa titelbladet? Kjøbenhavn havde nok af usle vinkelskrivere, der betragtede enhver skandale som et stykke af sit levebrød, — forsaavidt kunde han have god grund til en saadan frygt.

Det viste sig da ogsaa, at den første gang, han endelig t'ög mod til sig og satte sit navn paa en polemisk broschure, saa kom det øieblikkelig skyllende over ham — en hel rendesten af gemene sigtelser og hentydninger. Den ene af hans angribere finder anledning til at oplyse, at han „er en stor hader af al slags tyveri, at han har lært smukt at holde sine fingre hos sig selvu o. s. v. Den anden skriver: „Et ungt menneske kan gjøre dumme streger, ja blive en forloren søn. Men han kan vende om som denne, og da vil alle hans ungdomsfeil glemmes. Men træder den, som ved anstændighed, beskedenhed, hengivenhed til sit rette fag burde forsone sin ungdoms36

daarligheder, ud af skrankerne - - saa vil man vide, hvem kan er, kvad ret kan har til at spille denne rolle. Man spørger, man samler anekdoter, man faar hans vita færdig, og man raaber: „Vil du skjøtte dig selv!"16)

Saa pinlige slige skumlerier end kunde være for Heiberg, var de dog ikke istand til at gjøre ham synderlig skade. Det lykkedes dem ikke at nedsætte kam kverken i publikums øine eller i de menneskers, som han var kommen i personlig berørelse med. For publikum stod kan nu engang som den talentfulde og interessante forfatter af „Rigsdalerseddelens hændelser", og desuden indtog han allerede en noksaa anerkjendt plads som skuespildigter.

Fra den snurrige sammensætning af satirisk roman, tidsskrift og vittigkedsblad, som havde grundlagt hans literære anseelse, vendte han sig nemlig mod theatret. Vaar en 1788 var det i Bergen skrevne skuespil endelig bleven opført. Allerede høsten samme aar gik kans andet dramatiske arbeide over scenen. Begge gjorde lykke og grundlagde en popularitet som dramatiker, der ikke var synderlig mindre end den frugtbarhed, han i de nærmest følgende aar udfoldede paa dette omraade. Alene i 1789 skrev kan ikke mindre end fire arbeider for scenen foruden to parodier paa datidens svulstige operaer.

Man skulde tro, at en saa anspændt literær37

virksomhed maatte kræve sin mand helt og holdent. Ikke desto mindre var det dog langtfra hans eneste beskjæftigede; han havde tvertimod ikke mindre end to borgerlige smaa-bestillinger at passe ved siden af. Siden 1787 var han nemlig translatør i spansk, portugisisk og flere sprog, og desuden var han assistent hos Kjøbenhavns affældige notarius publicus, hvis eftermand i embedet han havde velbegrundet haab om at blive.

Blandt de mænd, som disse forretninger jævnlig førte ham i berørelse med, var mægler og dispachør Buntzen, der, ret som det var, havde brug for den nybagte translatørs sprogkyndighed. Den gamle mægler var desuden et let hoved, der ikke bare havde sans for slutsedler og havariopgjør. Han var en ivrig dilettant i astronomi, slibte selv glassene til siue kikkerter og dreiede nydelige smaa nips-gjenstande i elfenben. Han havde stor for-nøielse af at snakke 'med mænd af faget om literære og videnskabelige materier, satte pris paa en fint krydret satire og kunde gotte sig over en god vittighed. For denne gamle feinschmecker og tusindkunstner var naturligvis en mand som Heiberg et rent guldfund, og det varede ikke længe, inden de var pot og pande.

Buntzen var enkemand, og ingen af hans :fire døtre var fuldvoksne endnu. Han førte38

derfor ikke noget egentlig selskabeligt hus. Blandt de faa, som vankede i det solide og velstaaende hjem, var imidlertid Heiberg snart bleven baade den stadigste og den mest velsete gjæst. Alle kappedes om at gjøre disse smaa halvt familiære sammenkomster saa hyggelige som muligt. Værten kunde næsten ikke undvære ham en eneste dag, og pigebørnene syntes naturligvis det var overmaade interessant at være daglig sammen med en slig mand, som kunde skrive theaterstykker, og som alle mennesker snakked om. Og saa var han ung, ikke tredive aar endnu, og en vakker mand var han ogsaa —- det var netop et bekjendtskab til at gjøre sig vigtig med lige-overfor veninder og bekjendte.

Neppe var Heiberg bleven husven, før han ogsaa blev huslærer. Papa Buntzen fandt nemlig ud, at døtrene vilde have overmaade godt af at læse tysk, italiensk og fransk med en saa flink sprogmand som den unge translatør, og denne gik uden vanskeligheder ind paa hans forslag. Den villighed kunde han naturligvis gjerne vise den hyggelige mand til tak for hans elskværdighed — og desuden havde den ældste af døtrene et par øine, som nok kunde give timerne en særegen interesse.

Det var ikke muligt at blive klog paa de øine. Det var ligesom de bestandig kom med et spørgsmaal, naar de fæstede sig paa en;39

men livacl de egentlig spurgte om, ja, det vilde en større menneskekjender end P. A. Heiberg havt vanskeligt for at greie — saa troskyldige og saa udfordrende var de paa samme tid.

Slige øine, de spør ikke bare, de siger ogsaa saa meget — og fordi om man er en dygtig sprogmand, er det derfor ikke sagt, at man forstaar sig paa at tyde øiensproget.

Da den unge Thomasine Buntzen gik i sit fjortende aar, blev hun konfirmeret; men undervisningen blev ikke afbrudt for det; den blev tvertimod fortsat med iver og interesse fra begge sider.

Og jo længere den varede, desto bedre syntes Heiberg om sin elev.

Hun var vistnok lidt overspændt, fandt han; men det var noget, som nok gik af med tiden, og desuden: hvem vilde vel gaa strengt i rette med en liden portion overspændthed, naar den var parret med saa megen ynde, saa megen skjønhed som her!

Den trediveaarige lærer, der aldrig havde været spor af en Don Juan, selv om han ikke netop bestandig havde været nogen Joseph, følte sig gjennemstrømmet af varme følelser ligeoverfor sin elev. Hun var den kvinde fremfor alle kvinder, han vilde kaare til sin hustru — saafremt hun bare selv vilde.

For hundrede aar siden var begreberne om, naar en ung pige var „giftefærdig", ikke40

de samme som nu for tiden. Hustruer paa 17 og mødre paa 18 aar var dengang ikke nogen sjeldenhed. Der var derfor ikke noget usædvanligt i, at Heiberg allerede i Thomasines femtende aar forelagde hende det afgjørende spørgsmaal.

Hun paa sin side beundrede ham, syntes godt om ham og følte sig grebet baade af stolthed og et underligt velbehag ved at vide, at han elskede hende. Hun behøvede ikke lang betænkningstid, inden hun svarede ja, og papa Buntzen havde ogsaa meget hurtig den faderlige velsignelse færdig. Han kunde slet ikke ønske sig en bedre svigersøn end den prægtige Heiberg.

Hvad var der saa mere at betænke sig paa? At hun var svært ung endnu — det kunde jo ikke nægtes. Den vanskelighed kom man imidlertid ud over ved at vente et par aar med bryllupet. Men forlovelsen, den gode patenterede dansk-norske forlovelse, den var der ingenting i veien for at deklarere straks. Allerede i sommeren 1788 meddelte man derfor slægt og venner paa begge sider, at den unge Thomasine Buntzen og translatør P. A. Heiberg var indtraadt i den lyksalige forlovelsesstand.17)

To aar efter stod bryllupet.

Og samtidig fik Heibergs forfatterry forøget glans.

I aaret 1790 havde nemlig ogsaa kron-41

prins Fredrik bryllup, og ved det nygifte pars indtog i Kjøbenhavn var der stor stas baade med sang, tale, festforestillinger og illumination. Heiberg havde skrevet ikke mindre end tre sange til høitidelighederne. Ved dem var han bleven saa vel anskrevet paa høieste sted, at kammerherrerne et øieblik kom i stor forlegenhed med det vanskelige spørgsmaal, om man helst skulde overrække ham et uhr eller en snusdaase.

Men inden disse overveielser endnu havde ført til noget resultat, skrev Heiberg shi „Indtogsvise" og bragte derved kammerherrerne til at glemme baade uhr og snusdaase af forskrækkelse. Paa den mest direkte maade gjorde visen nar af indtogsfestlighederne og de begivenheder, som stod i forbindelse med kronprinsens bryllup i det hele taget. Om det saa var den maade, Sjællands biskop havde dekoreret sin port paa, eller den hest, hoffets første staldmester red paa ved indtoget, saa fik de en liden finte i visen.

Egentlig var den skrevet for et privat selskab; men den blev øieblikkelig eftertrykt, og snart var den paa alles læber, især efterat autoriteterne havde gjort reklame for den ved at sagsøge forfatteren, fordi der i andet vers stod de formastelige ord: „Ordener hænger man paa idioter".

Den vise gjorde Heiberg til Danmarks42

populæreste forfatter. Ikke engang Baggesen kunde længer maale sig med kam i popularitet.

— Det saa virkelig ud, som om heldet fulgte Heiberg i alle kans foretagender, som om lykken formelig bestormede ham fra alle kanter. Anseet som skuespilforfatter, yndet som satiriker, omfattet med begeistring som visedigter, uden sorger for udkommet i øieblikket og med udsigt til en godt lønnet stilling i fremtiden, anerkjendt som et talent af første rang i de literære kredse og modtaget som en kjærkommen gjæst i de bedste onkler, ligesaa godt likt af mændene for sit krydrede vid og sin pebrede satire som beundret af damerne for sine interessante og fængslende skuespil, en af forlæggernes sikreste indtægtskilder og derfor en af Kjøbenhavns bedst honorerede penne, klubbernes samtaleemne, parterres nyeste literære løve, frihedsideernes støtte og de reaktionæres ærgrelse — det var sandelig meget, som med engang var tilfaldt kam.

Og saa dertil netop gift med en fortryllende hustru, livlig, intelligent og af en anseet familje — hvem skulde saa ikke synes, at den lunefulde lykke liavde overtruffet sig selv i elskværdighed og gjort sit forrige stedbarn og skumpelskud til en af sine mest begunstigede kjæledægger?III.

Thomasine Buntzen.

Heibergs lille barnehustrn var den ældste af sine søskene; men sine forældres førstefødte var liun alligevel ikke. Der havde været en gut, som var død et par aar, før hun kom til verden. En dyb og utrøstelig melankoli havde grebet moderen efter dette tab, og da saa Thomasine var født, blev hun betragtet som en erstatning for den døde og omgivet meel al den ængstelige ømhed og forkjælelse, som frygten for et nyt tab ofte avler hos en moder, der har mistet sit første barn.

De senere børns fødsel gjorde ingen forandring i dette forhold. Thomasine havde arvet sin moders følsomhed og sin faders lette intelligens; hun blev derfor begges kjæledægge, den ved alle leiligheder foretrukne. Selv de yngre søstre lærte at betragte hende som et44

væsen af en høiere art; de vokste op i den raadende Thomasine-dyrkelse, der hos den yngste af dem rent antog karakteren af en religion med tilbedelse, fanatisme og øvrigt tilbehør.

Da den lille husgud var i sit ottende aar, døde moderen. Mere end nogensinde før var barnet fra nu af husets vigtigste person, hvis ønsker der stadig blev taget hensyn til, og hvis vilje som oftest blev den seirende. Det var tanterne, der overtog tilsynet, og de synes ikke at have været skikkede til at føre det. Faderen var for godmodig til at gribe ind, og dernæst havde han en ren afsky for alt, som hed scener. Han havde uden tvivl faaet mere "end nok af dem i sin melankolske og hysteriske ægtefælles tid. Desuden hindrede hans forretninger ham fra at føre et virksomt tilsyn med sit hjem.

Fra sine tidligste aar var saaledes det yndige, opvakte barn bleven vant til, at alt skulde dreie sig om hende, vant til at blive kjælet for og dægget for sent og tidlig, til at være gjenstand for en overstrømmende ømhed fra sin moders side og en blind beundring fra sine søstres, til al stille store fordringer til andre og smaa til sig selv. Hun var med andre ord et forkjælet barn, og det vedblev hun at være, ogsaa efterat hun havde naaet den alder, da hun skulde gjælde for at være voksen.45

Det forkjælede barn har sit eget sprog, naar det vil opnaa noget. Dette sprog er ogsaa hendes selv saa sent som i syv og tyve-aarsalderen. Hun forstod den barnlige kunst at „bede uden afladelse", at gnaale, som det heder paa godt norsk, saalænge til hun flk sin vilje. Her er et eksempel fra et af hendes breve: „.Jeg beder dig, dersom du elsker din Sine, saa reis først i næste uge; dette brev faar du paa løverdag, du kan da reise paa mandag eller tirsdag, og for Guds skyld bliv dog ikke hos "Wedel et par dage, du har jo nylig været der, længes du ikke mere efter din Sine, end at du kan blive et par dage hos Wedel?" Slig bliver hun ved uden stans en hel side ned, og da hun endelig har holdt op et øieblik og beskjæftiget sig med andre ting, er det kun for til slutning at begynde forfra med friske kræfter18).

Slige børn kan ikke vente. At faa sine ønsker opfyldt „siden" eller „en anden gang" er for dem ensbetydende med ikke at faa dem opfyldt. „Man siger," skriver hun som tredive-aarig, „at tiden og aarenes flugt bortfører den brændende utaalmodighed, som er ungdommens lod og plage. Sig mig, naar skal jeg da blive den kvit? Jeg bliver hver dag ældre og er i den, som i saa mange andre henseender, som om jeg nylig havde forladt barndommen"19). Denne utaalmodighed kom til at spille en46

indgribende rolle paa det afgjørende punkt i hendes liv.

Naar barnet ikke faar sin vilje, furter det og er uartigt. Da en af hendes venner ikke øieblikkelig gaar ind paa hendes planer, udbryder hun: „Hvor jeg er kjed af S.! ban vil mig dog intet andet, end han vil plage mig med sine mange betænkeligheder. Paa den maade, han holder af mig paa, maatte jeg sandelig ønske, at ingen kunde lide mig, thi hvortil nytter mig vel en saadan godhed?" Den stakkels S. bliver fradømt alle ædle følelser og gjort til et hjerteløst uhyre, fordi han har gjort sig skyldig i at have betænkeligheder: „Disoe rige folk," siger hun, „de ved hverken, hvad venskab eller kjærlighed er; ædelmodighed, selvopofrelse, enthusiasme, alt det er fremmed for dem"20). Om den jævneste af sine søstre, der ogsaa undertiden vilde holde lidt igjen, siger hun: „Lise er meget god, men hun er kold"21).

Naar hun i et af de anførte citater siger om sig selv, at hun i mange henseender var, som om hun nylig havde forladt barndommen, er hun altsaa ikke saa langt borte fra sandheden. Og endnu nærmere kommer hun den, naar hun i et andet brev giver følgende karakteristik af sig selv: „Et forkjælet barn som jeg, hvis eneste fortrin var et hjerte, som natur og opdragelse kun havde dannet altfor47

ømt! Min moders afgnd og efter hendes død inderlig elsket af min fader, min bedstemoders, mine tanters, hele familjens yndling var jeg vant til at være elsket i den høieste grad og kunde ikke leve uden i en atmosfære af ømhed og overbærelse" 22).

Hvis man vil se selverkjendelse i en saadan selvkarakteristik, tager man feil. Selverkjendelse er i det hele taget ikke de for-kjælede børns sag. Al den kjærlighed og beundring, der omgiver dem, udvikler en udadvendthed i karakteren og en vis langsynt kritik, der altid søger skylden langt borte, hos andre, og aldrig som selvkritik opdager den paa nærmeste hold, hos sig selv. Saadanne mennesker vedbliver at være umiddelbare langt op i aarene, selv om de er udrustede med en udmærket forstand. Deres tanker beskjæftiger sig nok med deres eget jeg; men denne selvbetragtning er kritikløs. Den fører dem ikke til erkjendelse af deres egne feil og følelsen af det urigtige i deres egne handlinger. De er saa selvsikre i sin udadvendthed, saa trygge i sin selvgodhed, saa naive i sin egoisme, at de lever i den bedste forstaaelse med sig selv, selv om deres handlinger er aldrig saa forkastelige. For slige lykkelige helstøbte barnesjæle har mutter Eva forgjæves spist af „kundskabens træ paa godt og ondt."

Der manglede hende hverken aand eller48

intelligens; hun var tvertimod rigt udstyret med begge dele. Alligevel naaede hendes dømmekraft aldrig til fuld udvikling. Trods hendes rige livserfaring og verdenskundskab vedblev den hele hendes liv at være uselvstændig. Som voksen sagde søunen ofte til hende: „Jeg kan bilde dig ind, hvad jeg vil, ja, du maa gjerne sige mig i forveien, hvad du anser for en umulighed at faa dig indbildt, og inden kort tid skal jeg dog faa dig til at tro, hvad du selv anser for utroligt." Og eksperimentet blev virkelig heldig udført til almindelig moro, fortæller svigerdatteren23).

Og det var ikke bare hendes dømmekraft, som vedblev at staa paa et uudviklet standpunkt. Selv i rent legemlig henseende vedblev hun længer end de fleste mennesker at bevare et vist barnligt præg.

Egentlig sygelig var hun vistnok ikke; men hun var stadig plaget snart af det ene, snart af det andet onde, og hun synes at have været svært optaget af disse smaaplager. „Min kolik," „min hovedpine," „min gamle grusomme tandpine" spiller stadig en rolle i hendes intime brevveksling24).

Eintbygget, spædlemmet og liden af vækst, saa hun ud som et barn, selv efterat hun var bleven moder. Naar hun trillede sin søn i en barnevogn, troede folk, at hun enten maatte være hans søster eller hans barnepige. Spurgte49

en forbigaaende hende, hvis barn det var, og hun saa med stolthed svarede, at det var hendes, da kunde det hænde, at spørgeren lo og sagde: „Nei, lille ven, du maa nok vente en stund, inden du kommer langt."

Bagefter græd hun sine modige taarer, fordi folk ikke vilde tro, at hun var moder til sin egen søn. Ja, selv hele ti aar senere kunde hun endnu, ret som det var, overfaldes af de barnagtigste indfald og ængstelser25).

Hele den følsomhedens drivhus varme, hvoraf hun fra barnsben havde været omgivet, udviklede hos hende en overdreven følsomhed, der bevirkede, at hun ikke befandt sig vel, uden hun var omgivet af en slig kunstig temperatur. En af hendes tanter udviklede yderligere denne følsomhed ved at proppe hende med overspændte romaner.

Det var netop føleriets og maaneskins-sværmeriets literære glansperiode. Biohardsons taaredryppende borgerlige romaner havde fundet fuldt op af taarekvalte efterligninger, og den eksalterede erotik i Rousseaus „La nouvelle Helo'ise" havde i Tyskland ikke bare fremkaldt „Werther", men ført til en klisset sentimentalitet, der flommede over alle bredder.

Allerede i forlovelsesdagene var Heiberg forarget over den læsning, hans forlovede blev henvist 'til, og havde i den anledning gjentagne batailler med tanten, indtil han endelig

fik sat igjennem, at lian fik bestemme kendes læsning20). Men det kjalp ikke stort; stem-ningslivet var allerede bleven overudviklet, og kvad kan søgte at udrydde, vedblev tanten i sine samtaler at befæste og opelske.

Hendes fra moderen arvede natur, kendes opdragelse og kendes læsning — altsammen forenede sig saaledes om at udvikle et slags sjælelig kuldskjærked, der bevirkede, at kun frøs i kverdagslivets jævne middeltemperatur. Det gjorde kende fordringsfuld kgeoverfor sine nærmeste og bragte kende til at gjøre dem bebreidelser, naar kun ikke

fandt dem varme og passionerede nok. Da sønnen f. eks. i 1812 var paa reise i Sverige, fik kan liøre ilde, fordi kan skrev „kolde breve" og maatte levere et langt selvforsvar i den anledning27).

Meget karakteristisk er følgende sted i et af kendes breve: „Jeg erindrer i min barndom ofte at have kørt et ægte dansk ordsprog, som lyder saaledes: „Hav mig lidt kjær og kav mig længe kjær", og dette ordsprog var mig saa afskyeligt, at jeg aldrig kunde køre det uden at gaa til den anden yderligked og svare: „Nei, kav mig kort kjær, men liav mig meget kjær, saa kar jeg dog nogen glæde, skjønt den varer kun-kort" 28).

Og hvad hun saaledes fordrede af andre, det var hun selv. Hun var heftig i sine følelser, og hun synes at have været næsten51

ligesaa flygtig som heftig. Heiberg karakteriserer hende paa følgende maade efter ti aars ægteskab: „Hvem hun engang sætter sin fortrolighed til, har og beholder den uindskrænket, saalænge indtil en lykkeligere fortrænger ham. Saaledes har hun stedse været i venskab, saaledes mærker jeg nu, at hun er i kjærlighed" 29). At denne dom var træffende, bekræfter hun selv gjennem følgende ord af et brev til Gyllembourg: „At love for tilkommende dage er næsten som at love for et andet menneske. Og naar vi nu endogsaa kunde love for vore handlinger, ingen kan love for sine følelser"30).

Et livligt, opvakt barn, behagesyg og forkjælet, overspændt og lidet udviklet, med et stærkt og letbevægeligt følelsesliv, hvis stemninger havde regnbuens glimrende farverigdom, men ogsaa noget af dens flygtighed — et af disse smukke, lykkelige væsener, som er skabt til at ile gjennem livet paa lette fødder uden at støde sig paa nogen sten, som alle kjæler for og som lever af solskin og kjærtegn — saaledes var Thomasine Buntzen.

Betragt engang en gjengivelse af det udmærkede portræt, Juel har malet af hende! Alting lever og spiller i dette livfulde ansigt: den fine, lidt svage hage, de store, korte læber, de kraftige næsebor, det viltre sorte haar og fremfor alt de store, mørke øine, blanke som52

et skovtjern med solglimt over og paa samme tid dybe som en mørk brønd. Den slanke søilehals, den barnlig bløde kjævebenslinje, det runde, fine kind og det skjelmske blik — alt bøier sig smidig sammen til et indsmigrende liele, der synes skabt til at daare og daares af den største af alle daarskaber.

Og betragt saa en gjengivelse af lians portræt, malet af den samme kunstner. Her er intet ekko af daarskaben, bare klarhed, forstand og jævnhed. Retlinjede øienbryn, en retlinjet næse, retlinjet mund, ansigtsovalen omdannet til en femkantet polygon — lutter rette linjer altsammen. Dertil kommer en ren rolig pande og et par klare, prøvende øine, der lyser af forstand. Saaledes ser den logiske regnemester ud.

Lægger man portrætterne ved siden af hinanden, faar man uvilkaarlig det indtryk, at det er behagesygen og algebraen, som har indgaaet ægteskab med hinanden.

Da Heiberg giftede sig, rystede folk paa hovedet og spurgte, hvorledes en saa forstandig mand som han kunde gaa hen og tage et sligt barn til hustru. Og isandhed, der kunde nok være god grund baade til at ryste paa hovedet og til at gjøre et sligt spørgsmaal.

At Heiberg ikke selv indsaa det ufornuftige i en saadan forbindelse, er næsten53

forbausende. Forklare det kan man kun ved at antage, at hans forelskelse for anledningen virkelig har været stærkere end hans fornuft. Og desuden: nogen menneskekjender var han jo ikke; det var jo saa, at han ikke forstod alt det irrationelle i menneskenaturen, ikke umiddelbarheden, ikke passjonen, ikke barnet og ikke kvinden.

Men alt det, han ikke forstod, det var det jo netop, hun var.Y.

Ægteskabets ferste aar.

Heiberg vilcle imidlertid ikke kave været det klare hoved, han var, hvis han rent iblinde havde gaaet ind i et ægteskab som dette. Han saa nok vanskelighederne. Feilen var kun, at han undervurderede dem, og paa samme tid overvurderede han sin egen evne til at lede og paavirke hende.

Han synes endog at have lagt en hel plan for sin fremgangsmaade som nygift. Den gjør et forstandigt indtryk og røber opfatning af forholdene.

Der var den dobbelthed ved situationen, at den dels lignede Aksels i „De nygifte", dels Arnolphes i „L'école des femmes". Opgaven var derfor ogsaa en dobbelt. Paa den ene side maatte han prøve at faa løsnet de altfor stærke baand, der bandt hende til hendes55

hjem og familje; paa den anden side maatte han tage sig af hendes opdragelse.

I hjemmet havde hun været vant til at faa alle sine ønsker opfyldte. Han frygtede for, at hun skulde føie altfor megen forskjel mellem de gamle og de nye omgivelser, og derfor prøvede han først og fremst at forebygge, at hun skulde komme til at savne faderens hus ' og længes hjem igjen. Han troede at naa dette sit maal ved at skaffe hende slige fornøielser, som hun tidligere kun sparsomt havde faaet adgang til. Han førte hende i klubber og paa baller, i theatret og paa koncerter; snart var de ude i selskaber, snart saa de selv gjæster hos sig.

Hans indtægter var langtfra store nok til at dække udgifterne ved en saa selskabelig levemaade. Men det brød han sig ikke om. Han vidste, at han om et par aar turde gjøre regning paa større indkomster, og paa disse fremtidsudsigter stiftede han gjæld31).

Uden at lade hende ane, hvilke ofre han bragte, gjorde han saaledes alt for at more hende og glædede sig, naar cl et lykkedes.

Men samtidig skulde ogsaa opdragelsen begynde. Hvad det gjaldt, var at vænne den lille dame af med bestandig at ville følge sit eget hoved, lære hende at være tilfreds, selv om ikke alle hendes indfald blev imødekomne,56

kurere kende for alle de barnagtigheder og naragtigheder, der fyldte hendes sind.

Som logiker mente Heiberg, at det var rigtigst at begynde med smaating. Han indsaa ikke, at for en barnlig eller barnagtig opfat-nmg Sijciicir som oftest bagatellerne som det aller vigtigste. Selv siger hun meget træffende: „I den første ungdom tror jeg, at man lettere finder sig i at opofre sit livs lyksalighed end sine smaa fornøielser"32) — og han fordrede daglig saadanne forfærdelige ofre af hende. Snart vilde han ikke, at hun skulde besøge den overspændte tante saa ofte, som hun gjorde, snart var det en altfor afstikkende dragt, han forbød hende at bære.

Og naar han saa opdagede, med hvor liden selvbeherskelse hun bar de ubetydelige savn, han paalagde hende, hvor liden sans hun havde for at glæde ham ved at opfylde hans smaa ønsker, hvor barnagtig heftig hendes sorg var over ikke at faa sin vilje — ja, saa tabte han taalmodigheden og foreholdt hende alvorlig hendes taabelige opførsel.

I saadanne øieblikke blev ægtemanden forvandlet til en alvorlig skolemester; Aksels hensynsfuldhed forsvandt, og tilbage stod bare Arnolphe med hans strænghed og hans straffe-prækener.

Han lærte da snart, at han havde forregnet sig fra begyndelsen af, at den opdrageropgave,57

han havde paataget sig, var langt vanskeligere, end han havde troet. Hans planer havde altsaa været bygget paa falske forudsætninger; han maatte indrømme for sig selv, at lian havde taget feil, og hver ny barnagtighed fra hendes side mindede ham bittert om denne feiltagelse, idet den viste ham, hvor frugtesløse alle hans bestræbelser hidtil havde været.

Heller ikke hun havde fundet det, hun havde drømt om at finde, i ægteskabet. Da forbindelsen blev indgaaet, havde hun været for ung til at have et klart begreb om, hvad kjærlighed og ægteskab egentlig var. Den modne kvindes fuldt udviklede kjærlighed kan man ikke vente at finde hos et 16—17-aarigt barn. Men forelsket i ham havde hun utvivlsomt været, saaledes som en ung pige af hendes art pleier at være forelsket; hun havde „sværmet" for ham, havde omsluttet ham med ungdommens veke og flygtige elskov, havde følt sig lykkelig ved. denne følelse og ved bevidstheden om, at den blev besvaret33).

Og med en forelsket skolepiges rosenrøde uerfarenhed havde hun malet fremtidens billede i alle de gyldne og luftige fata morgana-farver, som romanerne og skuespillene havde fyldt hendes fantasi med. Hun var Nanna,

Ewalds ømme, trofaste Nanna, som vedbliver at elske sin brudgom trods selve Balders kjærligheds-erklæringer; han skulde være den forelskede58

brushane Hother, der snart svimler af lyksalig erotisk ekstase, snart raser i fortvivlet skin-syge, stadig krampagtig, stadig eksalteret, stadig legende himmelspræt med sine følelser, indtil han tilslut kommer i skade for at tage livet af en hel halvgud til ære for sin Nannas uimodstaaelighed34).

Ak, hvor daarlig svarede ikke virkeligheden til disse sværmerier! Istedetfor ved fantasiens bugnende tafel med den romantiske kjærlighed s skueretter var hun bleven bænket ved virkelighedens tarvelige bord med ægteskabets bastante hverdagskost. Der var situationer i deres samliv, som hendes blege maane-skinsforelskelse • fandt plumpe og frastødende, og som hendes mangel paa hengivelse næsten gjorde til en krænkelse af hendes personlighed35).

Istedetfor Hother med hans brusende kjærlighed fandt hun en besindig ægtemand, der talte fornuft for hende og ikke engang holdt saa meget af hende, at hau vilde opfylde hendes smaaønsker, men var streng og urimelig i at nægte hende de aller uskyldigste ting. Istedetfor sin drømte elsker havde hun faaet en streng lærer, ja, han havde uden sammenligning været meget tækkeligere dengang, han virkelig var hendes lærer, end nu, da han var bleven hendes mand.

Man maa huske, at hun var bare 17 og59

lian 32 aar, da de blev gifte, og denne alders-forskjel, der i mange tilfælde ikke vilde være af betydning, vokste i dette tilfælde op til at være det paa grand af den store afstand mellem ægtefællernes naturel og udviklingstrin36). Hvad han længtes efter, var et stille, lykkelig hjem, en kjærlig og forstandig hustru, et fredeligt og harmonisk samliv. At skulle vedblive med at spille rollen som den forelskede Corydon fandt han latterligt og under sin værdighed37).

Rent opgivet haabet om at finde en slig hustru i hende og skabe et sligt hjem ved hendes hjælp havde han dog ikke. Hvis hun fik børn, vilde hun føie sig ganske anderledes knyttet til sit nye hjem end hidtil; hun vilde faa noget, der optog hendes tanker og lagde beslag paa hendes kjærlighed strang; den lille vilde blive en udmærket stedfortræder for den Hother, hun savnede i ham, og naar det kom til stykket, vilde maaske denne stedfortræder ogsaa blive den bedste pædagog ligeoverfor hendes barnagtighed. Hans brændende ønske var derfor, at hun maatte blive moder, og hans glæde var stor, da ønsket gik i opfyldelse38).

Den 14de december 1791 blev Johan Ludvig Heiberg født.

Længe varede det imidlertid ikke, før det viste sig, at den kloge regnemester atter havde60

forregnet sig. Regnestykket var godt nok opstillet; men en faktor kavde kan atter anslaaet for lavt: — sin hustrus barnagtighed, og en anden havde han rent glemt at tage med: — en ung moders følelser for sit første barn.

Hvis der er noget punkt i en kvindes liv, hvor hun giver fornuften en god dag og bare lader sig lede af sin følelse, saa er det den første gang, hun er moder. Hvad nytter det at sige, at hun er overdreven i sin kjærlighed, utidig i sin omsorg, naragtig i sin ængstelighed! Hun kan ikke være anderledes, slig skat som kun kar faaet og saa lidet greie kun endnu kar paa, hvorledes den skal behandles og bevares. Selv den fornuftigste og besindigste bliver overdreven, utidig og barnagtig i denne situation.

Og hvad kunde man saa vente af et ungt barn, som paa forhaand hverken var fornuftigt eller besindigt? Saa langt fra at virke som en kur blev sønnen selvfølgelig et rigt stof til nye barnagtigheder. Han er naturligvis bleven forgudet og forkjælet og forkysset, saa det ikke kar været til at kolde ud for en besindig logiker, og manglede der gutten det aller mindste, straks kar der været et opstyr, som om døden i egen knoklede person sad og ventede paa kam i næste værelse.

Den logiske alvorsmand kavde":[en stærk61

afsky for taabelige overdrivelser af alle slags; de forargede ham næsten ligesaa stærkt som et overgreb af

magthaverne eller en begunstigelse ligeoverfor tyskerne. I det ene som i de andre tilfælde havde han vanskeligt for at beherske sig, vanskeligt for at lade være at give sit mishag luft. Der gik f. eks. den unge moder og vred sine hænder i anledning af et eller andet ildebefindende hos gutten, og istedetfor at bære sig ad som et fornuftigt menneske, gav hun sig til at tøve om, at hun vilde da haabe vorherre havde barmhjertighed med hende og ikke tog gutten fra hende. Der kunde da være maade paa jaaleri ogsaa: „Vorherre! han bryder sig sgu ikke mere om din gut, end om den sild, som ligger her paa fadet." Slige haarde ord bragte hende naturligvis rent fra sans og samling af hjerteangst. Tænk, om det virkelig skulde være sandt at Gud ikke brød sig mere om gutten hendes end om en rensket spegesild!

Og al denne larm maaske bare for et tandfrembrud eller en smule maveknib!39).

Forregnet sig grundig havde han ogsaa, naar han havde antaget, at hendes begreber om kjærlighed vilde blive mindre overspændte. De var i et og alt lige romantiske som før guttens fødsel, og naar hun begyndte at tale om ting, der røbede hendes opfatning paa dette punkt, kunde det irritere ham, saa han62

udbrød: „Ja, hvis sligt er det samme som kjærlighed, da har jeg saamænd aldrig været forelsket i dig."

I seir sikkert overmod havde han udtalt noget sligt allerede kort tid før Johan Ludvigs fødsel. Nogle aar senere gjentog han det paa en kjøretur, saa ogsaa tanten hørte det. Paa den maade slog han to fluer med et smæk, mente han sandsynligvis. Men det skulde han nødig have ment; thi i følelsen af at have slige kjærnetropper som den romantiske tante i ryggen rykkede Thomasine ud og gav sin prosaiske ægtemand det glatte lag „med al ungdommens opbrusende hede." Følgen var en „høist ubehagelig" scene, der spolerede hele kjøreturen40).

Fra sit standpunkt var hun fuldt og fast overbevist om, at der slet ikke gaves mere end et slags kjærlighed, den fra romanerne. Som han at gjøre forskjel pa kjærlighed og forelskelse, var der ikke nogen mening i. En følelse som den, han snakkede om, var jo ikke andet end en „simpel velvilje, et behag" — noget, hun ikke vidste noget navn paa. Kjærlighed uden passion eksisterede ikke. Han var fornuftig, kold, overlagt, men „en fornuftig, kold, overlagt kjærlighed" var en uting. Ømhed uden lidenskab var bare venskab.

Hans ord paa kjøreturen var derfor efter hendes mening hverken mere eller mindre end63

en ligefrem erklæring af, at han aldrig havde elsket hende. En anden opfatning kunde hun umulig faa ind i sit hoved. Det nyttede ikke, alt, hvad han sagde om, at han elskede hende som en mand, ikke som en sværmer: han havde ført hende bag lyset, da han friede til hende og talte om sin kjærlighed; han havde hyklet følelser, han ikke følte, siden ogsaa. Hele deres forbindelse hvilede altsaa i grunden paa et stilfærdigt bedrag fra hans side. Nu, da lian selv havde tilstaaet det, nu var den rystet i sin grundvold41).

Det er muligt, at hun slet ikke har tænkt alt dette i øieblikket, at det først er senere under forandrede omstændigheder, hans ord har svulmet op til saa stor betydning for hende. Selv paastaar hun imidlertid, at de „gjorde epoke" i hendes liv. Om aftenen, da hun var alene, vil hun have fattet en stor beslutning: „Elskende vare vi aldrig og blive vi aldrig, sagde jeg til mig selv. Lad os være venner! men som jeg aldrig kan være noget halvt og aldrig har kunnet finde mig i de underlige forhold, hvormed de menneskelige indretninger vende op og ned paa naturens love, saa lagde jeg ogsaa til: men intet uden venner- Jeg lovede mig selv, saa godt jeg kunde at opfylde mine pligter, aldrig at gjøre andre fordringer paa dig end venskabs, men heller ikke med min vilje at tilstaa dig andre rettigheder end64

en vens og broders, altid at være din ømmeste veninde og intet mere eller mindre42).

Hvad der imidlertid i høi grad svækker troværdigheden af denne otte aar senere, paa et for hende meget kritisk tidspunkt nedskrevne fremstilling, er den omstændighed, at han — slet ikke har mærket den mindste forandring i deres forhold som følge af denne store beslutning. „Bedste gode veninde!" svarer han hende, „hvor bedrager ikke her din hukommelse dig! Din kulde som hustru er af et langt ældre datum." Den var nemlig akkurat lige saa gammel som deres ægteskab. „Jeg har skrevet den paa en langt anden regning end den, som du angiver." Nogen senere forandring i retning af yderligere kulde fra hendes side har han ikke opdaget43).

Men hvad han utvivlsomt maa have opdaget, var, at alle hans forventninger om ægteskabelig lykke, de var strandede for anden gang, redningsløst strandede. Hun var ikke den kvinde, som kunde skabe en saadan lykke — ikke for ham i alle fald, og han var heller ikke mand for at skabe den. Alle hans forhaabninger var bleven til skuffelser, alle hans planer var mislykkede, alle hans beregninger falske. Det hele var bare bleven til misnøie og uhygge.

Og uhyggen blev ikke mindre derved, at pengesorgerne meldte sig. Den glade tid, da65

man levede flot og gjorde gjæld, var forbi. Han havde tilslut indseet det meningsløse i denne levemaade og sat en stopper for den. Men efter den søde kløe kommer den sure svie, efter gjæstebudene rykkerne. Det gik, som det heder i en af hendes fortællinger: „Kort tid efter denne behagelige aften (o: bryllupsaftenen) drager Smalhans med sit følge ind i huset, den unge mand kommer fortrædelig hjem, konen flyr ham et par store ark papir. Disse regninger er komne iaften!" Barnet skriger — Adieu mon plaisier! — For et par, som dette slags modgang sammenbinder, gives der hundrede, som den adskiller"44).

Han greb da til ægtemændenes gamle, nemme udvei: — at tage flugten. Medens han hele dagen sad ved sin skrivepult, optaget af de mangeartede skriftlige arbeider, hans virksomhed som translatør, notarialassistent og forfatter førte med sig, tilbragte han i regelen sine aftener i en eller anden klub. Hun holdt ham ikke tilbage, opmuntrede ham tvertimod til at gaa ud og adsprede sig.

Imidlertid sad hun hjemme med sin søn de lange aftener, og naar gutten var bragt tilro, var hun ganske alene. Hun] fik tiden til at gaa ved at læse, spille eller synge. Ulykkelig følte hun sig egentlig ikke, bare tom — en uforklarlig, sørgelig tomhed, der tog mere og mere overhaand45).

Jæger: En gammel kærlighedshistorie, 566

Endelig indsaa han, at denne stadige flugt fra hjemmet hverken var mandig eller klog. I en vise fra 1792 er kan allerede kommen til erkjendelse paa dette punkt. Han synger nemlig:

„Klubben tømmer vor pung,

og om konen er ung,

saa falder jo tiden derhjemme saa tung."

Trods kendes protest trak kan sig derfor ud af alle klubber, og i november 1794 kan kan skrive til Rahbek, at theatret er „næsten den eneste fornøielse, jeg nyder udenfor min stue"46)

Havde han endda bragt noget af klublivets glade stemning kjem med sig!

Men det var nok desværre langtfra tilfældet. Pengesorger, kuslige sorger og politiske trakasserier fyldte kans sind med bitterhed og bedrøvelse. Han sagde ingenting; men hans taushed var mere trykkende end de stærkeste beklagelser. I timevis kunde kan sidde i den mørkeste krog af stuen, nedtrykt af dyb indesluttet sørgmodighed, uden at mæle et eneste ord47).

For hende var denne dystre taushed uudholdelig. I sit stille sind ønskede kun vistnok, at det atter var som før, at kun som tidligere kunde faa være alene om aftenen, uden dette maalløse selskab, der fyldte stuen med tungsind og uhygge.

S t • -jIX."

Venner af huset.

I aaret 1793 sendte den franske republik et mandstærkt gesandtskab til Kjøbenhavn. Det skulde gjenoptage den afbrudte diplomatiske, forbindelse mellem Frankrig og Danmark repræsentere den franske ståt ved det danske hof og gjennem medbragte kommissærer op-kjøbe korn til republikens militærmagasiner.

Det var midt under revolutionens seiers-drukne triumf; alle sind var fyldte af dens begivenheder, og trods udskeielserne næredes der endnu adskillig sympathi for den nye tingenes orden inden en hel del kjøbenhavnske

kredse. Intet under, at de nyankomne franskmænd vakte opmærksomhed og interesse overalt, hvor de viste sig med sine trefarvede kokarder. Det var jo folk, som havde oplevet68

de store begivenheder paa nært hold, tildels endog taget del i dem.

Det sidste var f. eks. tilfældet med legationens chef, ministeren Philippe Grouvelle, der faa maaneder i forveien havde havt det hverv at oplæse dødsdommen for Ludvig den sekstende.

Heiberg havde i en fart stiftet bekjendtskab med denne vittige og aandrige mand, og længe varede det ikke, inden baade han og adskillige af hans ledsagere hørte til den revoliitionsbegeistrede forfatters stadige omgang. Det stille triste hjem tabte med engang baade sin stilhed og sit mørke præg. En ny aand flyttede ind med de nye gjæster; de fyldte stuen med munterhed, aandrig samtale, elskværdighed og galanteri. De var lykkelige over i værten at træffe en intelligent meningsfælle, der besad det fortroligste kjendskab til alt fransk, og de behandlede hans hustru med den mest udsøgte opmærksomhed.

Heiberg tøede op i disse omgivelser, glemte sine sorger og bekymringer, blev livlig, meddelsom og elskværdig. I franskmændenes belevne vært var det vanskeligt at gjenkjende den grætne ægtemand, der sad i en krog og furtede over sin skjæbne. Selv ligeoverfor sin hustru blev han en anden.

Og endnu vanskeligere var det at kjende hende igjen. Det var ikke bare en forandring,69

men en liel forvandling, der paa kort tid foregik med hende. Hun var ung og smuk, hun var husets frue, og hun talte fransk — mere skulde der selvfølgelig ikke til for at gjøre hende til centrum for de franske kavalerers opmærksomheder.

Og da hun først var kommen i ilden, viste det sig snart, at hun var kommen i sit rette element. Hendes kuldskjære salamandernatur følte sig vel i denne hede atmosfære af beundring og kurtise; det var en ny form for den drivhustemperatur, hun var opdraget til at trænge, et glimt af den erotik, hun havde lært at længes efter. Hendes skyhed svandt, hun følte, hvilket indtryk hun gjorde, og glædede sig over det. Opmærsomhederne, beundringen, de brændende blikke, de hede ord — alt nød hun, stolt og lyksalig over den magt, hun med engang opdagede, at hun var i besiddelse af.

Hun har leveret et idealiseret portræt af sig selv paa dette tidspunkt, naar hun i fortællingen „Ægtestand" siger om heltinden, som hun lader gjennemleve en aldeles tilsvarende situation: „Sophie, der saa ofte havde fundet sig krænket i sit inderste væsen, saaret og tilsidesat, havde i sit fromme elskende hjerte ikke næret bitterhed og vrede, men havde i ydmyghed tilskrevet sig selv alene skylden for den ligegyldighed, hun troede at70

finde lios sin mand, og denne mangel paa selvtillid havde gjort hende tilbageholdende og taus. Nu saa hun sig elsket, ja æret som et høiere væsen af en udmærket mand, for hvis erobring saa mange andre forgjæves kjæmpede. Hun hævede sig nu i sine egne tanker, og visheden om at behage meddelte hendes væsen en frihed og sikkerhed, der, forenet med hendes jomfruelige blufærdighed gjorde hende endnu langt elskværdigere end tilforn. Det synes tillige, som hendes udvortes blomstrede i ny skjønhed. I alle selskaber blev hun beundret og modtaget med ganske andet bifald end forhen. Det smigrede den unge kones kvindelige forfængelighed, og den beskedne blomst hævede sit bøiede hoved"48).

Der tales her om en speciel tilbeder, og selv paa dette punkt brister ikke analogien. Blandt franskmændene var der nemlig virkelig en, der optraadte som hendes erklærede tilbeder og ligefrem lagde an paa at erobre hende. Hans navn var Duveyrier, en ung, vakker, elegant fyr, slåp i sine grundsætninger som en gammel libertiner, paagaaende i sin praksis som en ung.

En liden interessant „oplevelse" fra denne nordlige himmelegn har uden tvivl fra først af staaet for ham som et lokkende maal, der kanske kunde opnaaes uden altfor store anstræn-gelser. Da han nu saa, at maalet var fjernere,71

end han fra først af havde tænkt sig, blev hans erklæringer lidenskabeligere, hans over-talelsesforsøg mere indtrængende. Om „hundrede sofismer af Amors filosofi." taler fru Gyllembourg i en af sine noveller. Han har

efter al sandsynlighed forstaaet at bruge det hele hundrede med mesterskab, og alle sammen dreiede de sig om kjærlighedens suveræne overlegenhed over alle baand og alle hensyn.

Havde ikke „den franske filosof og menneskekj ender" sagt, at „en kvinde tilhører ingen anden end den, hun elsker: der maa staa imellem dem ægtemand, fader, rang, fødsel, hvadsomhelst, det er altsammen ugyldigt!" Hvad mening var der i at snakke om, at hun var gift, at hun tilhørte en anden? „Hvilke haarde dræbende ord! Men hvad forstaar De ved at tilhøre en anden? Hvad der er hans, begjærer jeg ikke, om jeg ogsaa skulde dø af skinsyge over ham. Men Deres hjerte og Deres yndigheder er de ikke Deres? Hvorledes kunde de være en andens? Og hvad taber han derved? Tilgiv mig! han elsker dem ikke. Jeg derimod tilbeder Dem. Tror De, at De nogensinde vil finde et menneske, der elsker Dem som jeg?" o. s. v. o. s. v.49).

Saaledes forfægtede han stadig læren om kjærlighedens uendelige ret, en lære, som undertiden kan være lidenskabens fribrev, men altfor ofte bare er en smuk frase, som nydelsessyg72

og lysten egoisme gjerne draperer sig med — for hundrede aar siden akkurat som i denne time.

For hendes romantiske øren klang hans ord som skjønhed, som poesi, som lidenskab. Hans erotiske „sofismer" viste sig ikke for hende som egoismens tilsnigelser; de prægede sig i hendes sind som gyldne sandheder, som uomstødelige sætninger i kjærlighedens lovbog, og selv om hendes kvindenatur i øieblikket veg tilbage for deres konsekvenser, saa skulde dog den dag ikke være saa fjern, da hun praktiserede dem, vedkjendte sig dem og forfægtede dem.

Ikke bare paa hendes intelligens, men paa hendes hele væsen gjorde dette erotiske stormløb et dybt indtryk. Det virkede ingenlunde frastødende paa hende. Tvertimod. „Denne lidenskabelige kur," fortæller svigerdatteren, „den første, der mødte hende i livet, gjennemvævede hende med nye og ukjendte følelser, som hun ikke selv vidste hvad navn hun skulde give, og som paa engang lod hende føie en sødme i sjælen og tillige en skræk, som hun ikke turde aabenbare for nogen. Inden hun selv vidste det, følte hun, at denne mand og hun havde en hemmelighed med hinanden, der kunde blive farlig for dem begge. Det hjalp hende ikke, at hun trak sig sky tilbage, Duveyrier var betaget af en heftig73

lidenskab, en attraa, ban ikke længer var herre over" 50).

Hvad begyndelsen af sidste punktum angaar, turde det være tilladt at forsyne det med et lidet spørgsmaalstegn. I regelen pleier damer ikke at have saa vanskeligt for at vise en paatrængende kurmager vinterveien eller i alle fald holde ham tre skridt fra livet, saa fremt de slet ikke vil høre paa ham.

Men i dette tilfælde har et sligt „saafremt" slet ikke været tilstede; her har ingen afvisning fundet sted af den simple grund, at hun selv har følt sig tiltrukken, hvad jo svigerdatteren ogsaa tydelig nok oplyser om. Der var en egen betagende magt i denne stortalende lidenskabelighed; halvt skræmte den hende med sød skræk, halvt drog den hende til sig, nærmere og nærmere. Den rus, der havde grebet ham, var lige paa nippet til ogsaa at beruse hendes sind og sanser. —

— Hvad sagde Heiberg til alt dette? Var han ligegyldig? Eller spillede han bare den ligegyldige og overlegne?

Det sidste var tilfældet - ligeoverfor det lille, han saa af den sande sammenhæng. Han var af den mening, at det dummeste, en ægtemand kunde falde paa, det var at være skinsyg. Skinsyge nedværdigede en mand og gjorde ham latterlig og foragtelig i hustruens øine; den røbede „en fornærmende mistillid,74

der istedetfor at afholde snarere tilskynder en kone til at liandle mod sine pligter" 51).

En tid efter at franskmændene var begyndt at vanke i huset, vil hun have sagt sin mand lige ud, hvorledes situationen var. „Enkelte af dem gjør mig en kur, som jeg føler kunde blive farlig for min ro," paastaar hun, at hun har sagt; men hertil skal kan — fremdeles efter kendes paastand — ikke have svaret andet end: „Aa ikke andet, du liar din frihed" 5'2). Hvis svaret virkelig kar faldt saa, kar det i alle fald været i fuld overensstemmelse med kans tkeori. Det eneste rigtige, en ægtemand kunde gjøre i et sligt tilfælde, det var at spille den overlegne.

Imidlertid opnaaede dette svar ingenlunde sin kensigt. Svigerdatteren ved at fortælle, at det saarede kende og fyldte kende med bitterhed og kulde mod Heiberg. Det skal kave været kende et nyt bevis for, at kan ikke elskede kende og aldrig liavde elsket kende 53).

Trods denne opfatning var liun imidlertid ingenlunde blind for, at der samtidig forelaa andre kjendsgjerninger,' der langtfra vidnede om ligegyldighed fra hans side. Ogsaa paa hans følelser havde de franske gjæsters besøg øvet en betydelig indflydelse. Ved at se hende som centrum i disse nye omgivelser, omsværmet, feteret og kurtiseret, ved at lægge mærke75

til, hvor fortræffelig hun hævdede sin plads, hvor vel hun syntes at befinde sig i de uvante forhold, blev han overrasket og imponeret. Den forandring, der foregik med hende, havde i ham en opmærksom iagttager og beundrer; hun blev ny for ham, og han nærmede sig hende med større varme og mere opmærksomhed, end han havde gjort paa lang tid.

Hun var som sagt ingenlunde blind for denne forandring; det fremgaar til overflod af den før nævnte novelle „Ægtestand". Ligesom hun med Sofie har tænkt paa sig selv paa dette tidspunkt, har hun brugt Heiberg som model for Sofies mand, Lindal. Efter skildringen af den forandring, som foregaar med heltinden, heder det videre: „Ikke ringere var den forandring, som foregik med Lindal. Den hyldest, som overalt mødte hans hustru, gjorde ham selv opmærksom paa de fortrin hos hende, som han ved den daglige vane enten havde glemt, eller som han, beskjæftiget med andre tanker, havde overseet. Den lidenskab, Sardes nærede for hende, undgik ikke Lindals opmærksomhed, uagtet denne, saa lidt som nogen anden, kjendte den i al dens styrke. Den mere ubetænksomme og overmodige, end ligegyldige ægtemand kom med et til eftertanke. Han følte sig smigret ved sin hustrus fortrin og kunde tillige ikke modstaa en vis ængstelig fornemmelse. Han beskjæftigede sine tanker76

uophørlig meel Sofie; hendes elskværdighed, hendes yndigheder fremtraadte som nye gjenstande for hans øine, og ofte fulgte disse hende med stille henrykkelse"54). —

Men han var nok akkurat ligesaa heldig med sine tilnærmelser, som han forøvrigt havde været ligeoverfor hende. Nu, da hun blev feteret og beundret, nu først opdagede han, hvad hun var værd; han havde altsaa ikke kunnet opdage det paa egen haand, fremmede maatte lære ham det — var det ikke forargeligt! Og naar han nu nærmede sig hende paa en elskværdigere maade, var det saa ikke bare forfængelighed, bare fordi hun havde gjort lykke i selskabslivet? Før havde hun i alle fald ikke været forvænt med opmærksomhed fra hans side; nu derimod havde piben faaet eu anden lyd; men nu var det forsent; nu kunde han have det saa godt. Intet, paa-stod hun senere, havde i den grad vendt hendes sind fra ham som netop denno pludselige forandring.

Før havde han ikke været hendes heftighed varm nok; nu var han hendes flygtighed for varm, det var sagen.

I virkeligheden var altsaa hans interesse hende ligesaa ubehagelig som hans formentlige ligegyldighed. Svigerdatteren, der naturligvis her har autentiske meddelelser at støtte sig til, refererer hendes stemninger i det ene som i77

det andet tilfælde, og ved begge anledninger bruger hun næsten de samme udtryk. Hans ligegyldighed bevirker, „at en bitter følelse overvældede hende" og „at der i hendes hjerte indsneg sig en kulde mod denne mand, hun engang havde seet op til, men som nu stod for hende i et helt andet lys." Og tilnærmelsernes virkning var, at „en bitter følelse mod ham indsneg sig i hendes hjerte," at „den agtelse, hvormed hun hidtil havde seet op til ham, led et skaar, der var vanskeligt at hele"55).

Det var altsaa simpelthen kommet dertil, at han kunde gjøre, hvad han vilde, sige, hvad han vilde, optræde, som han vilde — lige galt var det i hendes, øine. Fra det øieblik, hun var bleven forvandlet til den livslystne baldronning, der levede for at blive hyldet, beundret og kurtiseret, fra det øieblik var hun fuldstændig tabt for ham. Thi paa dette omraade kunde ikke han gjøre sig gjældende; og desforuden var han paa forhaand uheldigere stillet end enhver anden derved, at han var ægtemandén, det vil sige et tilbagelagt stadium; han savnede det, som alle andre havde: nyhedens interesse.

Det gjorde ikke synderlig fra eller til, at den bedaarende franskmand pludselig blev kaldt hjem, inden endnu

frugten af hans bestræbelser var kommen til fuld modenhed.78

Lidenskabens fyrige vin havde hendes læber nippet til; dens første lette ras havde ildnet hendes blod. Hendes higen efter^kjærlighed var ikke længer den nnge piges drømme-blege sværmeri, det var den modne kvindes trang til hengivelse og lykke.vu.

Kamp med reaktionen.

Den revolutionære logiker skjønte ingen ting af det keie, ikke engang, at det nødvendigvis maatte bære pokker ivold. Han bemærkede nok, at hun foretrak andres selskab for hans, og det bedrøvede ham. Men der var ingen ting at gjøre ved den sag; det eneste fornuftige var at lade hende have sin vilje.

Ligeoverfor hende syntes han i det hele taget mere og mere at have fulgt dette spagfærdige princip. Hendes forkjælede vilje havde vist sig at være den stærkeste. Den havde tæmmet ham ganske betydelig med aarene, og den vilde revolutionsløve var som ægtemand næsten bleven ganske tam.

Og hvorfor skulde han ikke være føielig, hvorfor skulde han ikke tillade hende at80

omgaaes husets venner, saa meget hun havde lyst? Der var jo ingen fare.

Al den oprindelige lettroenhed i hans natur havde samlet sig om hende; hun var det fredlyste punkt i hans tanke, hvorhen hans mistro ikke havde kastet den svageste stribe af skygge. Han havde „den største og mest ubegrænsede tillid" til hende; hvis der var noget, han troede paa, saa var det hendes „dyd", hendes „grundsætninger" og hendes „omhu for sin ære." Aldrig et øieblik kunde det falde ham ind at tvivle paa, at hun jo vilde afvise enhver tilnærmelse „med den fortjente haan eller dog med railleri, som du har saadan overflødighed paa og det af den fineste sort"56). Ethvert menneske har en chimære, det tror paa — hun var hans chimære. Han havde et skarpt blik for mange af hendes feil og smaaskrøbelig-heder; men naar det gjaldt hendes ærlighed, hendes retskaffenhed, hendes æresfølelse, havde han skylapper for begge øinene.

Slige skraasikre ægtemænd med skylapper paa faar let et komisk anstrøg. Men det var kun i ringe grad tilfældet med ham — dertil var hans tillid af en altfor smuk og nobel natur.

Naar han ikke anede den fare, der nærmede sig fra en kant, hvor han var tryg, havde det desuden en meget forklarlig grund i den omstændighed, at han havde fuldt op81

at gjøre med at værge sig mod farer, der truede fra andre kanter. De sorger, der strømmede ind paa ham og truede hele hans tilværelse, var i de senere aar saa mange og saa tunge, at de lagde beslag paa anspændt og udelt opmærksomhed.

Forholdene var nemlig ikke længer de samme som for ti aar siden, da han vendte tilbage fra Bergen og i en fart blev den literære løve. Publikums stemning var vistnok fremdeles uforandret. Hvad statsstyreisens derimod angik, da havde den vendt sig i mellemtiden. Det var forbi med den blide bør, som han havde seilet for i begyndelsen; nu havde han vinden stik i stævn. Det var forbi med regjeringens frisind; nu gjaldt det bare at modarbeide og kvæle de revolutionære ideer. I Danmark som overalt ellers i Europa var de styrende bleven skræmt af den franske revolutions udskeielser. Ludvig den sekstendes skjæbne kaldte fyrsternes selvopholdelsesdrift under vaaben, og en kraftig reaktion begyndte, der med ængstelig strænghed anvendte magtsprog og tvangsforholdsregler, absolutismens gamle prærogativer, hgeoverfor enhver ytring, der smagte af kritik og opposition.

For Heibergs vedkommende begyndte forfølgelserne allerede samme aar, han blev gift — i form af to trykkefrihedsprocesser.

I komedien „Virtuosen no. 2" — optaget

i „Rigsdalerseddelens hændelser" — forekom der en replik, der raillerede med den flotte maade, hvorpaa seil og flag kasseredes som udslidte ved den danske marines hovedetablissement. Øieblikkelig sagsanlæg. Heiberg søgte

at knibe sig fra det ved at skylde paa en trykfeil, som ingen troede paa. Det hjalp ham selvfølgelig ikke; hans bogtrykker blev dømt til 200 rigsdalers mulkt, som han selv betalte.

Og neppe var den sag afgjort, før han var midt oppe i en ny. I indtogsvisen forekom linjen: „Ordener hænger man paa idioter". Atter tiltale. Han forsvarede sig blandt andet med at henvise til, at Zetlitz ikke var bleven sat under tiltale for sin paastand, „at slyngler hæves til ærens top"; men det hjalp ham ikke. Hvad Zetlitz ustraffet havde kunnet skrive i 1787, blev Heiberg tiltalt og dømt for i 1790. Hans ord indeholdt en kritik over en af kongens handlinger, nemlig uddehngen af ordener — sligt maatte straffes, ligesindede til skræk og advarsel. Yær saa god, ud med 150 rigsdaler i mulkt!

Paa et eneste aar havde han altsaa maattet betale 700 kroner i mulkter. Det var haarde vilkaar for en fattig skribent, der med den mest anstrængte flid ikke engang tjente saa meget, som han og hans hustru brugte.

I de nærmest følgende aar var han for-83

sigtig; men franskmændenes besøg drev kam til at være grov mod deres og revolutionens argeste fiender, kong Georg og kans minister Pitt. Det var at fornærme en mod Danmark venligsindet monark — 300 rigsdaler i. mulkt! Et saa dyrt liebkaberi var det for liam at skrive sine af alle mennesker læste og sungne politiske viser — i længden kavde kan ikke raad til at fortsætte det. Skjønt kver eneste ny vise fra kans kaand for som en løbeild rundt kele Danmark, ja rundt Norge med for den sags skyld, saa kan sig dog nødsaget til at stanse. Mulkterne virkede udmærket som knebler. Det var ikke andet end den tørre sandhed, kan udtalte, naar kan begyndte en af sine viser med de bekjendte ord:

„Henslængt i krogen min harpe staar,

jeg ved ei selv, hvad jeg tør besynge".

Og skuespilforfatteren gik det ikke stort bedre end visedigteren. „De vonner og vanner", kans bedste komedie, vakte forargelse inden officersstanden paa grund af et slags Jacob von Thyboe, som den latterliggjorde. Hos publikum gjorde stykket storartet lykke; men ikke desto mindre blev dets opførelse forbudt efter tredie forestilling. Hans skuespil „Hofsorgen" blev ikke engang læst af theater-styrelsen. Der fortælles, at theaterchefen, grev Ahlefeld, havde læst titelen feil, „Hofsnogen"84

istedetfor „Hofsorgen", og indbildt sig, at det hele var en personlig satire mod ham. 57) Som følge deraf aabnede lian ikke engang pakken, og trods gjentagne henvendelser var han ikke at formaa til at give et endeligt svar, før Heiberg sendte ham notarius publicus paa halsen. Slige trakasserier ærgrede den koleriske forfatter i høi grad. I sub skrip tionsplanen til tredie bind af sine skuespil —– dateret 14de august 1793 — erklærede han udtrykkelig, at dette bind formodentlig vilde blive det sidste, „da han formedelst de anstødsstene, han stedse mødte, forudsaa, at han snart maatte tage sin afsked med theatret".58) Som nogle af de værste anstødsstene nævnte han hoffets holdning, direktionens optræden og det „jakobiner-støveri", som i den aller sidste tid var bleven saa almindeligt. Det gik ogsaa virkelig, som han havde forudseet. I de sidste seks aar, han var i Danmark, bragte theatret ikke et eneste nyt arbeide fra hans haand til opførelse. Hans egentlige virksomhed som theaterforfatter varede altsaa ikke mere end fem aar (1788—93). Det var Pernilles korte frøkenstand.

Under slige omstændigheder kunde der selvfølgelig ikke være tale om, at forfattervirksomheden skulde føde sin mand. Han maatte søge allehaande andre udveie til at tjene penge. „Den største og den bedste del af hans tid maatte anvendes paa at skaffe sin85

familje underhold" ved arbeide i fag, der laa langt borte fra literaturen59). Som translatør tjente lian i lang tid, efter hvad han selv oplyser, ikke engang 500 rigsdaler om aaret. Først efter 1795 drev han det saavidt, at han ved anstrengt arbeide fra morgen til kvæld kunde skaffe sin familje et tarveltgt livsophold 60).

Han havde jo imidlertid faaet et slags løfte paa notarialembedet, naar den gamle notarius tog sin afsked — saa det gjaldt jo bare at vente med taalmodighed. Da det endelig blev ledigt i begyndelsen af 1798, indgav han sin ansøgning, ledsaget af de mest glimrende anbefalinger fra dommerne i hof- og stadsretten, politikammeret,

sjøretten, fra grosserersocietetet, høiesteretsadvokaterne, sjø-assurancekompagniets direktion, den gamle notarius — kort sagt fra alle de fornemste autoriteter og institutioner, der havde med notarialembedet at bestille. Heiberg var ligefrem selvskreven til embedet; det var en given sag, at han maatte faa det. Men den absolutistiske reaktion var af en anden mening; den satte baade attesterne og den selvskrevne dygtighed ud af betragtning og fæstede sig bare ved, at Heiberg med sine sympathier for det forhadte Frankrig var en farlig mand, som en klog styrelse snarere burde forfølge og fordrive fra landet end give et indbringende86

embede. Forbigaaelse vilde være en vel fortjent straf, og det kunde være liam en god lærepenge til en anden gang. Følgelig gik notarialembedet hans næse forbi og blev givet til en mand ved navn Olsen, der i den anledning maatte udholde en heftig literær feide med sin tilsidesatte konkurrent.

Til tak for de fornærmelser, Heiberg havde tilføiet ham under denne strid, begyndte den nye notarius sin virksomhed med at foreslaa ansættelsen af flere translatører. Forgjæves oplyste Heiberg i „Minerva", at indtægterne af translatørforretningerne ikke var større, end at han saavidt kunde leve af dem. Regjeringen greb med glæde en saa kjærkommen anledning til atter at komme oppositionsmanden tillivs, og fra begyndelsen af 1799 blev hans indtægter betydelig beklippede ved to nye translatørers ansættelse61). Det var altsaa en komplet økonomisk krig, regjeringen førte mod ham.

Statens elendige financielle tilstand gjorde desuden alting forfærdelig dyrt, og gj ælden fra ægteskabets første aar trykkede fremdeles. „Aldrig noget aar har jeg fortjent flere penge end i det sidste, og aldrig har jeg lidt større nød. Du ved ret vel selv, at jeg næsten aldrig eiede over to rigsdaler paa engang i min kasse, naar jeg stod op om morgenen. Alting var dyrt, alting skulde kjøbes i smaat"62).87

Situationen var altsaa bleven clen, at det omtrent var bleven Heiberg umuligt at leve i sit fædreland. Efterhvert som hans pengetrang steg, stoppede de styrende en ellør anden indtægtskilde for ham. Det var ikke bare almindelig sultefodiing — de fleste forfatteres skjæbne i disse velsignede smaalande nordenfor folkeskikken — det var ligefrem ^systematisk udhungring, anvendt som politisk forfølgelses-methode.

At saadanne forhold ikke netop gjorde Heiberg blidere stemt, at de hverken gjorde hans tanker mindre revolutionære eller hans pen mere spagfærdig, siger sig selv.

Men samtidig med at han blev heftigere, blev politiopsynet med literaturen og specielt med hans frembringelser stadig skarpere. Efter Bernstorffs død i 1797 begyndte bestræbelserne for at tilintetgjøre trykkefriheden først rigtig for alvor. Trykkefrihedsprocesser og domfældelser fulgte hinanden slag i slag. Selv theologiske forfattere beklagede sig over reaktionens voldsomhed. „Den skjønne dag, man ventede der skulde oprinde for oplysningen med det nye aarhundrede, taber sig i nat og skygger", siger en af dem. „Endnu hviler mørket over jorderiget. Oplysningen er kommet i vanrygte, fordi dens befordrere ikke altid brugte den fornødne klogskab og sindighed. Man tror at være gaaet for vidt i at forkaste de gamle88

former og begynder derfor efterhaanden at optage dem igjen. Folkene og deres styrere er blevne bange for oplysningen"63).

Tidligere havde Heiberg ved enkelte leilig-heder taget sin tilflugt til ironien og derved faaet sagt indirekte, hvad det ikke var tilladt at sige direkte. Han skrev f. eks. i en vise om den franske nation:

„De baand og titler, hvormed man før forstand og dyder erhverve kunde, dem jog den gale nation paa dør, med dem gik dyd og forstand tilgrunde. Alt godt aflives, alt klogt fordrives, og idioter alene trives foruden rang".

I et sligt vers flk han jo faktisk ustraffet sagt akkurat det samme, som han havde maattet betale mulkt for i indtogs visen. I denne form'! har han skrevet et par af sine bedste og vittigste viser — f. eks. „Min politiske omvendelse", der er ligesaa glimrende i sin ironi som overlegen i sin gjennemførthed.

Men jo mere tilspidset situationen blev, jo mere haardhændt reaktionen optraadte, desto mindre oplagt følte han sig til at bekjæmpe den med saa lette og smidige vaaben. Den, som i en kamp har kniven paa struben, støder til, som det kan træffe sig, uden at spekulere paa, hvorledes han skal bære sig ad for bagefter ikke at komme i rettens

klør.89

Og Heiberg havde kniven paa struben — og stødte til gjorde han ogsaa. Hans „Politisk dispache" var et iltert stød, rettet lige mod hjertet af den danske absolutisme og ført med sikker haand.

Saa nøiagtig som de oplysninger, der forelaa, tillod det, regnede han ud, hvor meget statsstyreisen kostede Danmark, Frankrig og England og specielt hvormeget regenten oppebar i det hele og af hvert enkelt individ i de tre lande. Resultatet var alt andet end gunstigt for Danmark, især for det sidste punkts vedkommende. Ingen undersaat maatte betale saa stort bidrag til sin konge som den danske. Efter revolutionen betalte franskmændene ikke saameget som en sjettepart, og selv før revolutionen havde de ikke betalt stort mere end halvparten. Det hele regnestykke var tilslut resumeret i en let overskuelig tabel, saa enhver kunde sammenligne og anstille sine betragtninger.

Og hvad „moralen" af den hele beregning angik, da var den formet saa tydelig og direkte, som nogen kunde ønske det: „Hvortil nytte nu disse undersøgelser? vil maaske en eller anden spørge. — En skrædder bragte en aag en prægtig klædning til en fornem herre. Hvor meget koster den? spurgte herren. — Deres eksellence! jeg har sagt det til Deres kammertjener. — Men jeg ønskede nok selv90

at se regningen. — Hvortil nytter det? spurgte skrædderen. Det nytter dertil, min gode mester, at dersom regningen er altfor overdreven, saa giver jeg ham klædningen tilbage. — Et vink, ikke til kongen, men til de mænd, som han betror bestyrelsen af landets formue.

Med stærke skridt nærmer sig den tid, da det skal komme for lyset, som nu er skjult i mørket. Hertil hører i særdeleshed forvaltningen af en stats financer. Ogsaa synes den sunde fornuft at tilsige, at en nation har den fuldeste ret til at vide, hvortil de skatter anvendes, for hvis tilveiebringelse den største og bedste del af nationen maa trælle surt nok. I mange staters finanskollegier eksisterer der ikke længere protokoller med laase for. Allerede kaster oplysningens opgaaende sol sine» velgjørende straaler ind paa arkivernes støvede papirer i deres mørkeste gjemmer. O! at dog regenter vilde betænke, hvad de skylde nationerne, der saa rigeligen lønne dem! O! at de vilde overveie, at lyset ikke mere kan slukkes, friheden ikke mere lænkebindes! Maaske vel for en kort tid; men snart vil lys og frihed hævne sig forfærdeligen paa sine undertrykkere. Kunsten kan lægge dæmning for den strideste strøm og stanse dens løb; men den vil vedblive skjult at gnave paa dæmningens grund; og naar den faar gjennemboret en aabning, gjentager den sin forrige kraft, bryder ind,91

bortskyller dæmningen og alle mødende kindringer med en uimodstaaelig styrke og anretter gyselige ødelæggelser".

Saa myndig og uforferdet kavde endnu ingen vovet at snakke til det danske enevælde.

„Politisk dispacke" fremkom i det a f Rahbek udgivne hefteskrift „For sandked". Allerede titelen var en fornærmelse mod styrelsen, idet den sammenlignede den danske ståt med en kavareret skude*), og til yderligere forklaring stod der som motto de bekjendte linjer af „Hamlet", der dengang endnu ikke var bleven saa forslidte, som de senere er bleven: „Something is rotten in the state of Denmark".

Men var dette en bidende satire, var den dog næsten uskyldig i sammenligning med det andet bidrag, Heiberg havde leveret til det samme hefte. Det bar titelen „Sproggranskning".

Adskillige af sprogets ord forandrer sin betydning under sprogbrugens eller modens indflydelse, siger forfatteren, og det er derfor nødvendigt fra tid til anden at forklare endel ord, som folk aldeles ikke forstaar længer. En saadan samling ordforklaringer er det, kan nu giver, idet kan deri har fundet en ny maade at angribe og satirisere paa. Her findes uskyldige morsomkeder f. eks. abonnere en loge

*) Dispache kaldes beregningen af det ved havari forvoldte tab paa skib og ladning.92

er det samme som at leie en krambod til galanteri var er, dame ethvert fruentimmer, der i kjøkkenet er saa stor en gaas, at hun ikke med vished ved, om gaasesteg er kjød af en stegt gaas, hustru, et appendiks til en medgift o. lg. Men størsteparten er af en ganske anderledes aktuel og aggressiv karakter. Den bitterhed, som tilsidesættelse og

forfølgelse havde avlet hos forfatteren, kommer til orde paa mange punkter f. eks. naar han definerer patrioter som „kandidater til Munkholmen" eller kundskaber som „egenskaber, hvormed man er udsat for at sulte ihjel, naar man ikke har midler eller mægtige beskyttere". Og ud af denne bitterhedens uveirssky hagler og lyner det med vittige udfald mod høit stillede personer og mægtige institutioner lige op til samfundets top. Emploij eller embede er „en fordel, der erhverves ligesom saligheden af naade og ikke ved gode gjerninger". Borgerfrihed „et orel, der klinger smukt, dog kuns i forordninger og geburtsdagstaler. Altfor ofte bruges det blot som fyldekalk", splendida miseria (glimrende elendighed) „burde være indskriften paa den danske skillemynt og vores aktiebreve", mennesker, er „regnepenge i kongers eller ministres spillepartier", hof et akademi for alle de kunster, der er forbudne i Luthers katekismus, majestæt et skjærmbræt, bag hvilket skjelmer drive deres spil ustraffet.93

Pensionsvæsenet, tallotteriet, ordensvæsenet, de trykkende indirekte skatter, høiesteret, politiet, kongens falkonermester, Sjællands biskop, alt muligt faar et eller andet velment hib i dette bidende miniaturleksikon paa et par ark.

Mellem de personer, der var angrebet, havde ingen lidt en saa haard medfart som den fremragende jurist, konferensraad Chr. Colbjørnsen. I nærheden af en landsby ikke langt fra Kjøbenhavn eiede han et teglværk, og her skulde han have gjort sig skyldig i en temmelig egenmægtig optræden ligeoverfor stedets gjæstgiver. Uden videre havde han ladet paabegynde anlægget af en vei tvers-igjennem en ager, der tilhørte gjæstgiveren, og da denne protesterede, hævnede Colbjørnsen sig ved at faa hans gjæstgiverprivilegium ophævet og et andet gjæstgiveri oprettet i stedet. Dette havde Heiberg hentydet til i „Sproggranskning" og derved skabt sig en mægtig uven i Colbjørnsen, der indtog en ledende stilling i det danske kancelli.

Imidlertid er det bare et udslag af hans negative lettroenhed, naar Heiberg i denne omstændighed ser den egentlige aarsag til, at han blev sat under tiltale for sine to bidrag til tidsskriftet „For sandhed". Som forholdene engang var, indeholdt disse bidrag-mere end nok til at fremkalde en tiltalebeslutning, uden at man behøver at ty til94

personlig animositet som forklaringsgrund. Det var ikke Colbjørnsens had, men den russiske keisers forbitrelse over den danske presses frisprog, som var den egentlige aarsag til, at regjeringen skred ind ved denne leilighed. Den var saa meget mere kjærkommen, som man allerede omgikkes med den plan helt og holdent at ophæve trykkefriheden64).

Sagen vakte naturligvis umaadelig opsigt og blev i den første tid en ren finansoperation for Heiberg. Under titelen „Læsning for publikum" begyndte han nemlig at offentliggjøre alle akterne; selv dokumenterne vedkommende Colbjørnsens affære med gjæst-giveren fandt plads i dette hefteskrift, der fik en umaadelig udbredelse. Slige stridsskrifter var nemlig publikums kjæreste læsning, og de opnaaede derfor det bedste honorar af forlæggerne. Heiberg fortæller selv, at han fik „det i Danmark uden tvivl uhørte honorarium fem og tyve rigsdaler for arket"65).

Men denne herlighed blev ikke af lang varighed; netop som processen og trykningen var i fuld gang, blev der gjort alvor af trykkefrihedens ophævelse ved presseforordningen af 27de september 1799. „Læsning for publikum" maatte stanse, og Heiberg havde nu i virkeligheden intet mere at gjøre i Danmark.

Juleaften 1799 faldt endelig dommen, der95

lød paa landsforvisning. En slig strenglied var selvfølgelig absolut uforenelig med den trykkefrihed, som bestod, da sagen blev anlagt06). Alligevel gjorde den ikke andet end i juridisk form at fastslaa, hvad reaktionens hele tidligere optræden omtrent havde gjort til en nødvendighed.

Saa overraskende som denne rigoristiske straf end var for Heiberg, der havde ventet at slippe med en mulkt, virkede den dog ikke nedtrykkende paa hans humør. Selve processen havde ligefrem virket opmuntrende paa ham. „Den proces, jeg nu har og fører selv, forlænger mit liv", havde han skrevet til sin broder i juli 1799; „thi den har overmaade meget forbedret mit humør, der forhen ikke just var med det bedste"67), og i anledning af dommen skriver han til samme adresse: „Du ser cilt/Sclcij cit; ulykken ikke er saa stor; især da mit humør forhen

var saa derangeret, at det formodentlig havde dræbt mig inden fem aar fra den 27de september (presseforordningens datum) at regne. Nu er jeg, som jeg var nyfødt, fri fra mit slaveri, ser bare venner og fornøiede ansigter omkring mig og skal nok finde mit udkomme, hvor jeg end kommer hen"68). Det eneste, som voldte ham sorg, var, at han maatte forlade sin hustru og sin søn; tanken paa denne skilsmisse kostede ham96

mere end en tung stund69). Men igrunden var det jo bare en overgang. I Frankrig, hvorhen han agtede at reise, vilde forhaabentlig snart hans sprogkundskaber bane ham veien til et levebrød, og saa var det meningen, at de skulde komme efter70).

Eller hvem vidste, om der ikke snart vilde komme bedre tider hjemme, saa landsforvisningen blev ophævet og det atter blev ham muligt at leve i Danmark. Det haabede i alle fald alle hans venner. „Paa gjensyn, paa snarligt gjensyn!" lød f'ra alle deres munde, der havde samlet sig i hans bolig den aften i begyndelsen af februar 1800, da afreisen skulde finde sted. Forhaabningsfuldt, næsten muntert lød dette „Paa gjensyn!", da han steg til vogns sammen med Rahbek og frue, der skulde samme vei det lille stykke ud til Bakkehuset. Og den store menneskemasse, der havde samlet sig udenfor hans hus i anledning af afreisen og under høie leveraab fulgte vognen som en æresvagt, den raabte ogsaa: „Velkommen tilbage!", da den endelig skiltes fra ham et godt stykke udenfor Vesterport. Altsammen var saa inderlig velment, det fik Colbjørnsen føie senere paa aftenen, da stenene begyndte at hagle mod hans ruder.

Men der var en, i hvis mund gjensyns-ønsket ikke var oprigtig ment, en, der følte97

hans forvisning som en lettelse, ja som en lykke, en, der nærede ønsker og tanker, som vilde gjort kam afreisen til en tortur, hvis kan havde anet dem, en, der bare spillede bedrøvet, men i virkeligheden var glad over, at han var bleven forjaget.

Denne ene var hans hustru.

Jæger: En gammel kjærlighedshistorie.

7vin.

Gy llem b ourg.

Fra 1797 eller 98 var en ny udlænding bleven en stadig gjæst i det Heibergske hus. Ligesom franskmændene var han en revolutionær, og ligesom Grouvelle havde han spillet en rolle ved et kongemord.

Men der var den store forskjel, at medens franskmændenes revolution var en hel folkereisning, fremkaldt af aarhundreders vanrøgt og undertrykkelse, var den revolution, den nye gjæst havde deltaget i, et lidet junker-komplot, udsprunget af et adeligt kotteris mis-fornøielse med, at dets tidligere saa godt som ubegrænsede magt var bleven beklippet. Og medens Ludvig den sekstendes henrettelse var en aaben og ærlig voldshandling, dikteret under truende omstændigheder af en af ydre fiender omringet nations selvopholdelsesdrift, var det kongemord, hvori han havde været medvider,99

et lumpent snigmord, udklækket af en fordærvet adels hævntørst og magtbegjær.

Det var nemlig den for sin delagtighed i mordet paa Gustav den tredie landsforviste svenske adelsmand, Karl Fredrik Ehrensvärd.

Det lille, man til dato ved om denne person, giver ikke noget fordelagtigt billede. Heiberg siger om ham i et brev fra 1802, „at det kun to gange i hans liv har lykkedes ham at gjøre sig navnkundig og begge gange ved handlinger, som alle staters moral og æren stempler med navnet feige forbrydelser"71). Det er en haard og hadefuld dom, fældet af en dødsfiende; men grebet rent ud af luften er den alligevel ikke.

Hvis man prøver at kige bag kulisserne under den bekjendte intrigekomedie, som den svenske historie har kaldt partistridighederne mellem' hatter og huer, vil man faa et stærkt indtryk af korruption. Som gjenemgaaende træk hos datidens svenske adel træffer man en egennytte, der naarsomhelst var rede til at tilsidesætte landets velfærd for privat fordel, en bestikkelighed, der gjorde Sveriges indre politik til en urolig tumleplads for fremmede

magters interesser. Saa udbredt var denne mangel paa æresfølelse i de høieste kredse, at den endogsaa havde naaet op til selve tronen. At Gustav den tredie ikke undsaa sig ved at modtage stikpenge baade af Rusland og Frankrig, er jo bekjendt nok.100

Smaa handlinger kryber altid i skjul bag store ord, især hos et folk, hvis sans for det pompøse er saa stærk som det svenskes. Intet under, at hin tids svensker var sande virtuoser i at slaa om sig med gloser som „ara," „dygd," „frihet," „fosterland,, o. s. v. De har æren af at have ydet hovedbidraget til udviklingen af den forkjærlighed for de dundrende og drønnende talemaader, der lige ned mod vore dage har spillet en saa stor rolle i vort nabolands literatur og veltalenhed.

At Ehrensvärd i dette som i andre stykker var' et ægte barn af sin tid og sin stand, kan enhver læse sig til af de breve, han har efterladt. Faa har paa samme tid havt saa meget ære i munden og saa lidet i kroppen.

Efterat være opdraget ved hoffet som page, var han bleven løitnant ved artilleriet og modtog her blandt kammeraterne den uklare blanding af frihedsideer og standsego-isme, der bragte ham til at tage del i sammensværgelsen.

At den svenske adels gyldne tid, den saakaldte „frihedstid", virkelig havde været en fri tid, var han og adskillige andre unge adelsmænd fuldt og fast overbevist om, og derfor opfattede han ogsaa de vældige skaar, Gustav den tredie havde gjort i adels væld et, som lige saa mange indhug i det svenske folks frihed. Denne begrebsforvirring gjorde ham101

til et let bytte for lederne af sammensværgelsen mod den forhadte tyran. I en redegjørelse for sit forhold til sammensværgelsen fortæller han selv, at statholderen i Stockholm havde kaldt ham „den vilsefarande oskulden," og selv om end „oskulden" bare har været saa som saa, er dog vildfarelsen forklarlig nok til at gjøre hans skyld mindre end de ældre og mere overlegne sammensvornes.

Skjøndt han var stærkt kompromitteret, synes han i virkeligheden ikke at have været andet end et underordnet redskab i ledernes haand og kom som saadant ikke engang til anvendelse paa grund af indtrufne omstændigheder. At han var en af de faa, der blev dømt til døden for sin deltagelse i sammensværgelsen, synes derfor temmelig uretfærdigt. Selv landsforvisningen, hvortil hans dom ved „benaadning" blev forandret, synes en streng straf i forhold til, hvad adskillige andre af de sammensvorne slåp med.

Deltagelse i en sammensværgelse kaster i regelen et vist skjær af noget betydeligt over en person; man tænker sig ham uvilkaarlig som en frihedshelt eller i alle fald som en fremragende politisk personlighed. En saaden opfatning er det uden tvivl, der fra først af har aabnet Ehrensvärd adgangen til Heibergs hus.

Men frihedshelt var han kun i egen indbildning, og fremragende synes han slet ikke102

at have været hverken paa det politiske eller andre omraader.

Hans fremtidsplan som ung officer var „at blive ansat ved et regiment i en af provinserne, hvor jeg i fredstid kunde være landmand og kun i krig som militær tjene mit fædreland"73). Havde kan faaet realisere denne plan, vilde kan være bleven en ganske almindelig landjunker, der ikke paa noget punkt kavde kævet sig over den jævne hverdagslighed. Drevet ud af sit naturlige spor, kom kan til at beskjæftige sig med ting, kan ikke var voksen. Som politisk flygtning pretenderede kan et slags autoritet i politiske spørgsmaal og optraadte uden keld som politisk forfatter. Han opfordrede sine landsmænd til at slutte sig til Danmark og gav Eidsvoldsmændene raad om, kvorledes den norske grundlov burde være beskaffen. Ved den sidste leiligked var det, at han tog ordet for indstiftelsen af en aarlig festdag til minde om grundlovens tilbkvelse og derved kom til at erkverve sig en plads i 17de mais kistorie. „Den mærkeligste af kans opsatser er uden tvivl det saakaldte luftballon-dokument, som tryktesi Kjøbenhavn og vinteren 1808—9 ved luftbaloner sendtes over Sundet til Skaane i hundredevis af eksemplarer. Det er en i køitravende fraser affattet opfordring til de tre nordiske stater om at slutte sig sammen og danne en union"74).109

Hans virksomhed i Danmark paa dette tidspunkt staar mildest talt i et temmeligt tvivlsomt lys. I 1805 havde han

søgt at nærme sig kronprinsen, men var bleven afvist paa det bestemteste. „Den, som kan være en herre utro, kan ogsaa være det mod en anden herre", mente Fredrik. I den anledning skrev den svenske revolutionsmand en lang, ordrig redegjørelse for sit forhold véd Gustafs mord, fuld af de mest smigrende fraser ligeoverfor den danske kronprins, hvem han tilslut ikke skammer sig ved at tilraabe: ,.Je t' aime, et ne te puis tromper1175).

Nogle aar efter kom han imidlertid virkelig i forbindelse med Fredrik den sjette. Det var under Danmarks krig med Sverige. Etats-raadinde Heiberg fortæller, at han udtalte for Fredrik sine anskuelser om krigen og om de politiske tilstande i begge lande, og kongen lyttede med opmærksomhed og tillid til hans ord76).

I al sin troskyldighed indeholder disse ord en sigtelse for landsforræderi; at udtale sig til en fiendtlig monark om den krig, han fører mod ens fædreland, og give ham meddelelser om de indre forhold i dette land, er en fremgangsmaade, for hvilken man ikke har nogen mildere benævnelse.

Han ivrede ogsaa stærkt for Fredrik den sjettes valg til svensk tronfølger og synes i104 .

det hele taget at have været et villigt redskab for kongens planer ligeoverfor Sverige.

For intet synes han ikke at have gjort det. Hans finanser, der tidligere havde været i en ynkelig forfatning, kom med en gang paa en bedre fod. Han „etablerede sig smukt og elegant" og førte et gjæstfrit hus. Alt pengetryk var for øieblikket ophørt." Da han var død, gav Fredrik den sjette enken en pension af 600 rigsdaler, „en utrolig godhed, naar man betænker, at han aldrig havde været ansat i nogen embedsstilling i Danmark", bemærker den nys citerede forfatterinde med den samme urokkelige troskyldighed77). En mindre troskyldig betragtning faar derimod af disse kjendsgjerninger en vis mistanke om, at han ogsaa paa dette punkt har været tro mod sit partis og sin stands traditioner.

Det eneste, han ikke blev tro., var sit navn. Efter forvisningen opgav han nemlig navnet Ehrensvärd og antog sin moders familje-navn Gyllenborg, som han dog først satte et flot fransk sving paa. Under navnet Gyllembourg var det, han blev introduceret hos Heibergs.

Han gjorde ved sin fremtræden et meget fordelagtigt indtryk; for det første saa han særdeles godt ud, og dernæst optraadte han i et og alt som den belevne hofmand. Han besad i høi grad det slags vindende elskværdighed,105

som ofte findes hos letsindige og karakterløse personer. En vis ungdommelig umiddelbarhed i udtryksmaade og tænkesæt og en vis blød godmodighed i væsen var egenskaber, hvormed han let vakte sympathi. I det hele taget synes han at have været mere af en lyrisk, end af en logisk natur, mere karakterløs end egentlig slet, mere modtagelig for paavirkning end oplagt til selv at fatte beslutninger og føre dem igjennem.

Denne mand var det, som overtog elskerens parti i den Heibergske ægteskabsroman.IX."

,,Hemmelig forlovelse".

Længe havde ikke Gyllembourg vanket i det Heibergske hus, før der begyndte at udvikle sig et slags venskabsforhold mellem ham og fruen. Han fortalte hende om sit fædreland, sit barndomshjem, om hoffet, om soldaterlivet og kammeraterne; kortsagt om alt det, han havde eiet og mistet. Hun syntes synd i den stakkels landflygtige og hørte paa ham med deltagelse; han var taknemmelig for denne deltagelse og følte sig mindre ensom, mindre ulykkelig, naar hun lyttede til hans ord.

Snart blev det hende og ikke Heiberg, han søgte der i huset, og da saadanne smaa elegiske samtaler ikke taalte nogen trediemand, kom han helst paa den tid, Heiberg ikke var hjemme, i regelen tidlig paa aftenen, før den arbeidsomme translatør endnu havde sluttet107

sit dagværk. Heiberg troede, at de tilbragte tiden med at læse og holdt sig mangen gang borte for ikke at forstyrre dem i denne uskyldige adspredelse.

Svigerdatteren har imidlertid faaet det til, at Heiberg meget ofte var i klubben, naar Gyllembourg kom, og paa basis heraf har hun arrangerer situationen: den forladte hustru i sit ensomme hjem med den elskværdige svenske til at trøste hende i hendes ensomhed. „Naar han om aftenen besøgte det Heibergske hus", siger hun, „og husets

herre, som saa ofte var tilfældet, ikke var hjemme, men i klubben, da sad Gyllembourg lios den ensomme hustru og aabnede sit betyngede sind for hende, uden angst for at møde hendes husbonds ironiske mine eller skarpe tale". Situationen er, som man ser, baade nydelig og pikant; den mangler intet i saa henseende, ikke engang „den lille Johan Ludvig", der stanser sin leg „for at være trediemand i det hyggelige lille aftenselskab".78)

I et af Heibergs breve heder det derimod: „Jeg mærkede, at han bragte bøger med sig for at læse i for dig, og for ikke at forstyrre din, som jeg formodede den, uskyldige for-nøielse, ved gud, hvor ofte jeg har staaet og arbeidet længer, end jeg ønskede, eller ligget paa stole i et koldt kammer og sovet.u 79) Istedetfor den ensomme hustru faar vi her108

en tydelig forestilling om, at det, nok har været ægtemanden, som har været den ensomme.

Men medens han sad og skrev eller laa og sov i sit kontor, „fløi timerne som minutter" inde i dagligstuen. „Man læste høit, man sang og spillede for hinanden." „Men," fortæller svigerdatteren videre, „naar hans tale faldt paa hans forspildte liv, paa alle de glimrende ungdomsforhaabninger, der paa grund af hans stilling i samfundet havde straalet ham imøde [man erindrer hans „ungdoms forhaabning" at blive gaardbruger og landskaptein], men som nu var tilintetgjorte, da følte han med taknemmelighed hendes milde, forstandige, trøsterige ord, der lagde sig som balsam paa hans blødende saar. Han følte, at han i hende havde fundet en yndig og klog trøsterinde, som havde en egen evne til at forstaa hans sorg og til at berolige ham, og hans oprørte sjæl stilledes atter til hvile for en stund. Hun følte, at dette hans venskab, hans fortrolighed havde givet hendes liv en ny fylde og betydning. Hun vidste nu, at der dog var et menneske, som trængte til hende, en, foruden hendes barn, for hvem hun var nødvendig, en, der i hendes selskab søgte, hvad kun hun kunde give, og hun følte sig ved alt dette ung, glacl og lykkelig". 80)

Saa megen grund der end er til at anvende en aarvaagen kritik ligeoverfor denne109

poetiske skildring, der digter en liel romanhelt nd af en ikke meget bekvem materie, antyder slutningen et momemt, der uden tvivl har været af stor betydning for det hele forholds udvikling.

Bortseet fra moderforholdet, havde hun i hele sit liv været den modtagende. Her var hun den ydende. Denne omstændighed stillede hende straks i et andet forhold til ham end til noget andet voksent menneske. I enhver kvinde, selv i den mest forkjælede og egoistiske, er der et stykke af en diakonisse; det kommer ikke tilsyne i den pure ungdom; men naar hun nærmer sig trediveaarsalderen, melder det sig uvilkaarlig. Hvem har ikke truffet paa denne dunkle, stærke trang til „at være noget" for et andet menneske! Hvem har ikke seet den følelse af lykke, der opstaar, naar den bliver tilfredsstillet!

Gyllembourg tilfredsstillede denne trang hos hende: hun følte, at hun virkelig kunde være noget for ham, og med glæde paatog hun sig at være diakonisse for hans sorg over sin tunge skjæbne.

Baade i fædrenehuset og i sit eget hjem havde hun staaet som det forkjælede barn ligeoverfor voksne; i dette forhold følte hun sig for første gang som den voksne, den overlegne. Hun var ham overlegen i intelligens, i begavelse, i energi, selv i verdenserfaring.110

Havde han, den seks aar ældre mand, oplevet mere, saa havde hun til gjengjæld opfattet saa meget skarpere og rigere. Paa det ene som paa det andet omraade var hun den ledende, han den, som lod sig lede, hun den rige natur, der ødselt gav af sin overflod, han hendes protegé, der tog imod med begge hænder.

Forholdet blev stadig intensere, stadig hedere fra begge sider. Men endnu var intet ord udtalt, som afdækkede den kjærlighed, der skjult havde udviklet sig under venskabets overflade.

En aften var der imidlertid fremmede hos Heiberg; flere af franskmændene var tilstede, og en af dem gjorde temmelig direkte kur til fruen. Det var mere, end Gyllembourgs naive skinsyge kunde taale. Da han et øieblik blev alene med hende, busede han ud med en hel kjærlighed s erklæring, der intet manglede hverken i tydelighed eller i lidenskabelighed.

Hvorledes hun modtog hans tilstaaelse i det samme, tier historien om. Saa meget mærkeligere ting ved den at

fortælle om, hvad hun foretog sig dagen efter eller en af de følgende dage. Kastede hun sig i Gyllembourgs arme eller viste hun ham vinterveien? Ingen af delene vil hun have gjort. Hun paastaar derimod, at hun gik lige til Heiberg og sagde ham temmelig tydelig, at der var ugler i mosen. „Sig mig oprigtig", paastaar hun at have sagt,111

„foruroliger det dig, at jeg saa ofte og saa gjerne ser GL? Det vil være os begge meget tungt at undvære den lykke at se kinanden. Desuagtet vil jeg det, om du fordrer det. Men vil du det, saa sig det nu, tki maaske vil jeg om et aar ikke kunne det". Og lier til, paastaar kun, at kan „paa den elskværdigste maade af verden" skal kave svaret, at kan vel vidste, kun kun kavde venskab for kam, som kan for kende, at han var langt fra at villie fordre et saadant offer. „Gjør i den kenseende, som om jeg ikke var til" 81).

Efter dette svar „var kans stilling til kende tydelig og klar", siger svigerdatteren82), og deri maa man ubetinget give kende ret. Tydeligere kunde den umulig være. I virke-ligkeden er jo kendes kenvendelse ikke andet end en pen omskrivning paa det ligefremme spørgsmaal: „Vil du, at Gyllembourg og jeg inden et aars tid skal låve dig et par korn, lille ven?" Og kertil skal saa den elskværdige ægtemand kave svaret med at omskrive det ikke mindre ligefremme: „Ja, saa gerne, min snut". Det kalder man at svare som prædestineret kanrei. Meget sandsynlig klinger det jo ikke.

I et andet brev omtaler Heibergs hustru ogsaa denne samtale; her heder det, at saasnart Gyllembourg havde sagt hende, at han elskede kende, fortalte kun det til Heiberg „vel ikke112

med rene ord, men dog saa tydelig, som en billig delikatesse tillod det". At adskillelsen fra Gyllembourg om et aar vilde overstige hendes kræfter, fremstilles her ikke som en udtalelse, men kun som „en ganshe rigtig anelse" 83).

Samtalens aabenhed og situationens klarhed er allerede her svundet ganske betydelig ind, og der bliver aldeles intet igjen hverken af aabenheden eller klarheden paa det tredie sted i aktstykkerne, hvor dette punkt berøres. „Du spurgte mig et par gange", skriver Heiberg, „om jeg var misfornøiet med, at Gyllembourg kom i vort hus. Kunde jeg have svaret dig, hvad der var min mening uden at fornærme dig? nemlig, at det ikke var hans besøg, men hans assiduitet, der mishagede mig"84). At dette sidste referat stemmer bedst med, hvad der virkelig er passeret, bliver mere og mere utvivlsomt, naar man studerer aktstykkerne med en smule kritik. Alle de senere ventilationer om at underrette Heiberg om sammenhængen, selve det brev, hvori underretningen endelig gaves, alle planerne om at knytte det ægteskabelige samliv paany efter forvisningen, vilde have været ligesaa mange absurditeter, hvis ægtefællerne allerede paa et saa tidligt trin havde udtalt sig saa direkte og tydelig for hinanden, som hun paastaar. Den hele paastand kan ikke opfattes som andet113

end et for anledningen opfundet forsøg paa at redde skinnet85).

Man maa altsaa gaa ud fra som givet, at hun blot har forelagt Heiberg et spørgsmaal, om han var misfornøiet med, at hun saa ofte modtog besøg af Gyllembourg, og paa dette spørgsmaal kan han godt have givet det ellers absurde svar, hun flere steder paaberaaber sig: „Gjør i den henseende, som om jeg ikke var til". Det vil med andre ord sige: „Ved valget af din omgang behøver du ikke at tage hensyn til mine følelser". Istedetfor at svare som prædestineret noksagt har han altsaa bare svaret som en hensynsfuld ægtemand. Nogen tilladelse til at elske Gyllembourg var der slet ikke tale om, kunde der ikke engang være tale om, al den stund Heiberg paa dette tidspunkt hverken havde eller flk nogen anelse om forholdets virkelige karakter86).

Hans hustru tillægger imidlertid bagefter hans ord den mest afgjørende betydning. „Jeg tog ikke længer i betænkning at elske Gyllembourg af min ganske sjæl og at tilstaa mig selv og ham min kjær lighed"87) — efter denne samtale. Skjøndt den var fuldstændig intetsigende, hvad det egentlige kjærnepunkt angaar, skal det altsaa dog have været den, der har ophævet hendes betænkeligheder. Uden tvivl kommer man sandheden langt nærmere ved at antage, at det har været selve kjærligheden,

der liar overvundet betænkelighederne. Det er baade den smukkeste forklaring og den bedste undskyldning.

Kjærligheden var altsaa erklæret fra begge sider, og et kj ærlighed sforhold af en ganske eiendommelig art tog sin begyndelse. Det hele havde karakteren af et slags hemmelig forlovelse, og som et par hemmelig forlovede synes de elskende at have indrettet sig. Han besøgte hende daglig, naar han var i byen, kom om eftermiddagen og gik før spisetid om aftenen, altsaa før Heiberg kom. Et par gange om ugen blev han dog og spiste til aftens88). Hun introducerede ham i faderens hus — at Heiberg havde meget imod det, tog hun selvfølgelig ikke hensyn til89) — og da hun om sommeren boede paa et lidet landsted, Buntzen eiede og benyttede tæt ved Kjøbenhavn, var han naturligvis i den lyse aarstid en ligessa flittig gjæst derude, som han om vinteren var det i Heibergs bolig inde i selve byen90).

I de sidste maaneder før sin afreise sad Heiberg stadig hjemme paa grund af sygdom i det ene ben, og de smaa tete ä téte'r i hans hus blev derved forpurrede; men de elskende fandt alligevel paa raad. Hun blev siddende hjemme hos sin syge mand hele dagen, saa han tilslut indtrængende bad hende gaa ud i. besøg om aftenen for at adsprede sig en smule. Hun gav efter for hans overtalelser og traf115

saa, naturligvis efter aftale, sin svenske ven, der selvfølgelig altid var hendes kavaller paa hjemturen91).

At Heiberg ikke likte dette forhold, er indlysende.

Vistnok faldt det ham ikke et øieblik ind, at der var nogen fare paafærde; dertil havde han for høie tanker om hende, og dertil var han altfor sikker paa, at det hele fra hendes side ikke var andet end en af de sædvanlige heftige venskabsforbindelser,' som han saa godt kjendte fra før af. Sligt maatte man bare lade gaa sin egen skjçeve gang, saa gik det nok snart over.

Derimod havde han slet ikke den bedste tro til Gyllembourgs hensigter92) og gav ham derfor tydelig at forstaa, at hans hyppige besøg ikke var ham velkomne93). Ja, selv gamle Buntzen begyndte vistnok tilslut at ane uraad og var ligefrem grov mod ham, efterat Heiberg var reist94). Men Gyllembourg lod sig ikke skræmme væk af saa lidt.

Selve situationen var jo baade pinlig og latterlig paa en gang. Der vankede han dag ud og dag ind i sin „vens" hus som — hans hustrus hemmelige forlovede. Det hele forhold var saa nedværdigende, at selv den aller mindste portion finfølelse maatte have bragt ham til at bryde overtvært paa den ene eller anden maade. Men den adelige svenske116

hofmand var ikke plaget af fine fornemmelser. Paa dette punkt var han i alle fald ligesaa haardhudet som den simpleste plebeier. Trods Heibergs kulde vedblev han, uden at genere sig, at være næsten som hjemme i hans hus, spise hans surt fortjente mad, hvortil han altid maatte have en halv flaske vin, trykke hans haand og lege kjæreste med hans kone — alt under de varmeste forsikringer om ærligt og oprigtigt venskab. Det hele gjør et saa lurvet, bohémeagtigt indtryk, at han bliver en ren farcefigur paa grund af den latterlige modsætning mellem, hvad han .gjaldt for at være og hvad han virkelig var.

Det lys, der falder over hende, er heller ikke tiltalende. Dertil savner hendes optræden i altfor stærk grad ærlighed. Paa samme tid som alle hendes tanker dreiede sig om Gyllembourg, lagde hun — under den sidste proces — ligeoverfor Heiberg en varme, en deltagelse og et mod for dagen, der ligefrem begeistrede ham og bragte hans breve til at flyde over af rosende udtalelser om hende. „Min kone finder sig deri med heltemod", skriver han til sin broder samme dag, som dommen faldt, og noget lignende havde han tidligere skrevet til Grouvelle: Felicitez moi! Je suis assez heureux pour voir ma femme approuver ma conduite. Elie a assez de force d'ame pour preferer que117

je devienne le sacrifice de mes principes et de la bonne cause, que de me voir plier, soit par crainte, soit par bassesse"95). At clet, han her kalder heltemod og sjælsstyrke, muligens kunde flyde fra andre kilder, gik først et par aar senere op for ham.

En af de sidste dage før afreisen talte han med hende om, hvor udmærket hun bar ulykken, og uforbeholdent lagde han sin beundring for dagen. Da fik han det svar, at hun var istand til mere end dette, at hun gjerne vilde

gaa i døden for ham, om det krævedes. „Ak!" udbryder han, idet han bagefter mindes disse ord, „naar jeg ikke kjendte din ædle sjæl, jeg maatte forføres til at beskylde dig for falskhed"96)

Havde han været lidt mere af en menneske-kj ender, vilde han have forstaaet, at det ikke var hykleri, men følelsen af at have forurettet ham, der indgav hende saa stærke og varme ord.

Saaledes taler skyldbevidstheden i et bevæget, angergivent øieblik.

Men den bevægede stemning varer ikke længe, og neppe er den fordunstet, før alting gaar i det gamle gjænge. Den, som man igaar snakkede om at gaa i døden for, er idag til byrde som en hindring for ens brændende ønsker, og den aften, da politibetjenten118

har indfundet sig for at følge den forviste over grænsen og vognen endelig er rullet bort med ham, da drager man et lettelsens og befrielsens suk.

Endelig er man fri, endelig kan man helt og ubevogtet hengive sig til sin kjærlighed!x.

Forbuden frugt.

„Livet er saa kort, og cle lyksalige dage saa faa, lad os ikke forsætlig forspilde den tid, den gode skjæbne endnu vil tillade os at være kos kinanden", skriver fru Heiberg til sin elsker nogle faa maaneder efter Heibergs forvisning. Disse ord er næsten som et slags motto for deres optræden i den nærmeste tid efter Heibergs afreise. Det gjaldt at benytte tiden. Hvor snart kunde kan ikke faa en stilling dernede i Paris, saa kan kunde tage kende og sønnen til sig — da vilde det jo være forbi for bestandig med deres kjærligked! Eller kan kunde komme kjem igjen, kan kunde blive benaadet — kvorledes skulde det saa gaa? Skge forfærdelige tanker gjorde uvilkaarlig deres forkold inderligere og mere intenst; de120

gav dem den svimlende fornemmelse af at kysses paa randen af en afgrund.

Hvor fortroligt forholdet var bleven inden Heibergs afreise, lader sig ikke sige med sikkerhed. Svigerdatteren aftrykker et brev fra fru Heiberg til Gyllembourg, dateret 2den juli 1799, og vil derved bevise, at der dengang umulig i længere tid kan have bestaaet noget erklæret kjærlighedsforhold mellem dem98). Denne paastand omstødes nu imidlertid ligefrem af fru Heibergs egne ord om de gjensidige kjærlighedstilstaaelser99). En anden sag er det, at forholdet neppe har udviklet sig til det yderste punkt, saalænge Heiberg endnu var hjemme; i hele den tid har det vistnok bevaret karakteren af et slags hemmelig forlovelse. Selv et brev, skrevet af hende til Gyllembourg et par maaneder efter forvisningen, har endnu fuldstændig dette præg100). Det er skrevet, som en meget forelsket forlovet pige vilde skrive til sin brudgom:

— „Jeg ønsker dog kun at behage en eneste mand, som er meget elskværdig, og som De nok kjender, jeg har for hans skyld tidt været meget bedrøvet og dog vilde jeg ikke bortbytte ham for al jordens herlighed og al himlens glæde. Sine.

Det er saadan en storm idag! Gaa ikke ud til Bakkehuset i dette veir. Betænk Dem i det mindste først, om De ikke forkjøler Dem. "121

Hvor „forlovet" virker ikke denne karakteristiske sammenrøring afkjærlighedserklærin-ger og forkjølelse! Der er endnn et godt stykke igjen til det fuldbragte ægteskabsbruds djærvere sprog.

Men „kar man først bortgivet sit hjerte, saa er det første skridt gjort, og de andre følge altfor let efter", siger en erfaren kvinde i en af fru Gyllembourgs noveller. „Nei", udbryder en anden, hvis erfaring endnu ikke er naaet saa langt. „Umuligt! En mand, der virkelig elsker, kan ikke ville fornedre gjenstanden for sin kjærlighed. Den lykke at vide sig elsket maa tilfredsstille ethvert elskende hjerte". „Ja vist", svarer den første smilende, „noget saadant sige de alle. Jeg vil ikke anvende det ordsprog: Saa tale de ræve for de gjæs; men jeg vil virkelig tro, at en elsker mener noget saadant, saalænge han ikke er sikker paa vor kjærlighed; men tro mig, at naar han først har hørt denne tilstaaelse af vor egen mund, saa bliver den hidtil tilbedte gjenstand hverken mere eller mindre end et fruentimmer, — et elsket fruentimmer, det til-staar jeg, og det er ogsaa nok; — men en elsket elsker gjør ogsaa

fordring paa rettigheder, og de smaa tilnærmelser bliver daglig større. Skinsyge, lidenskabelighed, uro forvolde trætter og heftige optrin med klager og trudsler; disse igjen forsoningsscener. Man122

ynker hinanden, man blander sine taarer, og engang i et ulykkeligt øieblik .... Tro mig! Den, som vil være sikker paa seieren, maa aldrig give sig i striden"101). Det hele citat har, som man ser, selvoplevelsens faste præg, og man tager neppe feil, naar man opfatter det som et indirekte selvforsvar og — en ufrivillig selvbekjendelse.

Sikkert er det i alle fald, at forholdet udviklede sig med rivende fart efter Heibergs afreise. Allerede 4—5 maaneder efterat de var bleven befriet fra hans nærværelse, forekommer der i hendes breve til Gyllembourg sætninger som disse: „Jeg glemte den hele øvrige verden, naar jeg blot tænkte paa, at du var lykkelig i mine arme" og „aldrig skal jeg-tilhøre nogen anden efterat have tilhørt dig" 102).

Samtidig har hendes breve helt igjennem antaget et glødende lidenskabeligt præg. Det er ikke længer den ærbare „forlovede", der skriver, det er den passionerede elskerinde. Alle hendes tanker dreier sig om ham, hun kan ikke være borte fra ham en dag, uden at plages af den heftigste længsel, hun trygler og beder om, at han for guds skyld maa komme snart igjen, og venter hun ham endelig, er hun ude af sig selv af henrykkelse. Hun har helt og holdent hengivet sig til sin lidenskab uden betænkning og uden forbehold.

Hele det „erotiske sofisteri", som Duveyrier123

havde fyldt hendes tanker med, det strømmer nu fra hendes egne læber. „Vor kjærlighed skader intet menneske, den kan vel gjøre os ulykkelige, men ikke strafværdige, saa længe vi ingen bedrøver dermed, ingen bedrager derfor, og aldrig skal jeg bebreide mig, aldrig skal jeg fortryde, at jeg tro og inderlig elskede dig"103).

Alt, hvad hendes tankegang kommer i berørelse med, tager farve og form af denne lidenskab, der helt har fyldt hendes sind og helt omdannet hendes forestillinger. Naar man fastholder, at hun efter eget sigende havde faaet en alvorlig kristelig opdragelse104), at hun, fremdeles efter eget sigende, tidligere var bleven krænket i sin religiøse følelse selv af en saa spagfærdig udtalelse fra Heiberg som den om vorherre og spegesilden105), da falder der et ganske interessant lys over et sted som dette i et af hendes kjærlighedsbreve: „Jeg ved nok selv, at det er forskrækkelig barnagtigt, men jeg føler tillige, at det er altfor sandt, hvad Jesus siger: at uden at blive som et barn er det umuligt at komme i himmerige. Han mente vist dermed den eneste himmel, hvorom vi kan gjøre os et begreb her paa jorden: Kjærlighedslykke, som vi ikke kan føie, uden at vi blive som børn. Det vidste den gode Jesus nok med sig selv fra de aftener af, naar (der staar, at en pige, som124

lied Maria, sad ved hans fødder; men jeg tænker, det er en feil i oversættelsen, og at der skalde staa, at han sad ved Marias fødder) — naar han altsaa sad hos denne Maria, og de fik hendes stakkels syster Martha til at gaa ud og låve mad, da har han vist været barnagtig og lykkelig ved denne sin barndom, og derfor siger han ogsaa om børn: at himmelens rige hører saadanne til"106). Hvis den, der skriver dette, virkelig nogensinde har havt spor af tro, da er det i alle fald grundig bleven ætset .væk af dette kjærhghedsforhold. Det har erstattet troen med blasfemi og forvandlet den lille bedesøster til en kaad bakkantinde.

Men samtidig med at lidenskaben i visse maader trækker hende ned, udvikler den hende ogsaa og driver hendes evner frem til en pludselig udfoldelse. Ved siden af meget forelsket pjat findes der hist og her i hendes kjærlighedsbreve steder af en fart, en friskhed og et skjelmeri, der for første gang røber den vordende forfatterinde.

Og samtidig feirer hendes lille egensindige vilje rene triumfer i retning af at faa omgivelserne paa hendes og Gyllembourgs side, saa de tænker, som hun tænker, og vil, som hun vil. „Han holder af mig, og det skulde være under ligt, om jeg ikke skulde faa ham paa min side", skriver hun om en af faderens venner107), og støttet af denne sikre følelse af125

sin magt løber hun storm mod alle betænkeligheder og erobrer i en fart den ene efter den anden baade af slægt og venner. Hendes for-kjælede vilje er stærkere end dem allesammen, og selv de, som ikke overgiver sig paa naade og unaade — f. eks. kendes søster fru Jür-gensen — maa dog gjøre store indrømmelser.

Efter Heibergs forvisning flytter hun hjem til sin fader, og hendes første og letteste erobring er hendes to yngste søstre. De bliver i en fart gjort til hendes fortrolige og hjælpere. Snart kommer turen til de andre; tilslut kan hun kjøre op med næsten kele familien: Hvis Heiberg ikke vil tillade kende at elske Gyllembourg, hvorledes mener han saa hendes slægtninge og venner vil betragte ham? „Med hvad for øine mener du mine elskværdige systre, mine tanter, min gamle fader selv, ville anse deres elskede Sines forfølger, maaske hendes morder?"108) Selv en af sine svogre, der var præst, og som man altsaa skulde tro maatte betragte et saadant kjærhgkedsforkold med afsky, bragte hun over paa sit parti109), og den brave præstemand maatte endog finde sig i, at de elskende satte kinanden stævne i kans præstegaard paa Falster, kvor de nød kinandens selskab baade ved dag og nat110). Dette var i juli 1800, altsaa knapt et lialvt aar efter Heibergs afreise. Sidst i november og først i december samme aar havde de meget126

intime stævnemøder paa liendes værelse. Her omfavnede de hinanden igjen „med mere end henrykkelse, med mere brændende kjærlighed end nogensinde" — det er hendes egne ord. Da han forlod hende, var det med frygt for, at disse stormende stævnemøder skulde have følger111).

Hidtil havde de slet ikke tænkt nærmere over sin stilling; de havde bare levet i nuet og lukket øinene for, hvad fremtiden vilde bringe. Denne frygt gjorde en forandring heri. Hvis den viste sig at være grundet, da blev det jo en tvingende nødvendighed at tilstaa Heiberg alt112). Han maatte da give hende hendes frihed tilbage, og forholdet til Gyllembourg maatte legaliseres ved giftermaal. I et brev, Gyllembourg kort efter sin afreise tilskrev hende i anledning af den alvorlige situation, har han sandsynligvis foreslaaet en saadan ordning.

Frygten viste sig ugrundet. Men de planer, den havde fremkaldt, døde ikke hen med sin aarsag. Engang opstaaede, vedblev de at beskjæftige hende. Fra at være en nødvendig udvei forvandlede de sig snart i hendes øine til en lokkende udsigt. Tænk at være løst fra sit ægteskab og altid at leve sammen med Gyllembourg som hans, den „evig elskedes" hustru! Saaledes var det jo, han havde skrevet i brevet, „det kjære, elskværdige brev", og det127

var virkelig hans alvor, hans fulde alvor. Vistnok havde han smaa anfald af betænkeligheder, væsentlig paa grund af sine ynkelig smaa indtægter113); men dem var det en smal sag for hende at beseire.

Og jo mere hun beskjæftigede sig med denne plan, jo naturligere og selvfølgeligere forekom den hende. Heibergs ord, at han aldrig havde været forelsket i hende, svulmede nu op til en udtalelse af kolossal betydning. Naar saa var tilfældet, maatte det jo være ham en let sag at give slip paa hende. Og hvis han virkelig holdt af hende, som han sagde,

1 Qj - S£l£L maatte det være endnu lettere,

maatte det jo være ham en glæde at gjøre hende lykkelig ved at forene hende med Gyllembourg114).

Fra hvilket punkt liun end gik ud, bestandig naaede hun til det samme resultat — det nemlig, som hun helst vilde naa til.

Og opdagede hun en eller anden liden hindring paa den vei, som hun prøvede at indbilde sig var saa banet, saa blev hun ærgerlig og gav sin misfornøielse luft. Saadanne hindringer kunde f. eks. Heibergs breve være, naar tonen i dem blev altfor kjærlig og længselen efter hende fik et altfor varmt udtryk 115). Tænk, om hendes plan skulde støde paa vanskeligheder fra hans side!

Opstaaet som en udvei, man muligens var128

nødt at gribe til, havde planen, som sagt, hurtig udviklet sig i hendes sind til en lokkende udsigt. Men jo mere hun beskjæftigede sig med denne udsigt, jo mere kom den atter til at staa for hende som en nødvendig udvei, ikke længer fordi der var en indbildt fare paa færde, men fordi den beherskede hende saa fuldstændig, at hun ikke mere hverken kunde eller vilde leve uden sammen med Gyllembourg.

Tidligere havde hendes ønsker været beskednere. Sommeren 1800 havde hun f. eks. skrevet til ham: „I sandhed, der er megen sødhed i kjærlighedens"Sorg, min gode Gyllembourg! saa længe du elsker mig, er jeg ikke

ulykkelig. Lad os stedse elske hinanden som nu; ere vi ikke det lykkeligste par, saa lad os i det mindste være det ømmeste, det bestandigste, og maaske da elskovs mægtige gud, som vi tjener med saa megen iver, engang vil gjøre et mirakel for vor skyld og lade os opleve blidere dage"116).

Et aar efter, da „miraklet" har forvandlet sig til en meget naturlig ting for hendes bevidsthed, kan hun ikke længer styre sin utaalmodighed. Hun vil heller dø end leve, som hun nu lever. „Jeg tænker aldrig paa andet end at komme ud til dig og være for stedse hos dig; jeg lever kun i den tilkommende tid, og det nærværende øieblik har slet ingen værd for mig". „Gid jeg dog med vished kunde129

sige, at det ikke vilde vare over to maaneder, inden jeg for stedse skulde være hos dig; thi jeg lever ikke ret i din fraværelse. Jeg er virkelig halv død. Mit mod og al min glæde følger med dig, og det gaar mig ligesom sel-skabsfnglene; naar de ere ene, sidde de bestandig og sove". Hendes tanker kredser uafladelig rundt om et eneste punkt, forestillingen om den tid, da „jeg uden frygt og tvang skal dele din hytte og sove ind i dine arme". Hun er besat af denne forestilling som af en fiks ide, og jo nærmere afgjøreisen rykker, desto vildere og mere brændende bliver hendes utaalmodighed. Hun synes, at „naar man venter og længes, er faa dage mere end et sekulum", som det heder i en italiensk vise, hun citerer, og i et andet brev udbryder hun: „Hvor det dog er sandt, hvad Lessing siger: Et skridt fra vore ønskers maal eller tusinde skridt derfra er aldeles det samme".

Da det endelig er fast bestemt, at man skal skrive til Heiberg og bede om hans samtykke til skilsmissen, da falder det hende ikke ind at tænke paa, hvorledes Heiberg vil tage det eller hvad indtryk det vil gjøre paa hendes gamle fader eller hvilken indflydelse det kan faa paa hendes søns fremtid — altsammen bliver smaating i sammenligning med den ene tanke at komme sammen med Gyllembourg saa hurtig som muligt. „Hvad jeg mest frygter

for i denne affære", siger hun, „er, at regjeringen skulde nægte os straks at iværksætte vor plan; det vilde være ulykkeligt"117).

Oprindelig kavde der været tale om, at Gyllembourg skulde skrive først og hun lige bag efter; men Gyllembourg brugte altfor lang tid, fandt hun. Han beder hende imidlertid indstændig om at vente med sit brev, til han har skrevet, og hun lover ham dette i et brev fra 28de juli 1801.

Et par dage efter kan hun dog ikke styre sig længer; brevet optager hende slig, at hun ingen ro har, før koncepten er færdig. Renskrive det vil han naturligvis først, naar hun har læst hans brev. Den 1ste august er hun i fuld gang med at skrive, og hun fuldender sandsynligvis brevet i de nærmest følgende dage.

Men den ene dag gaar efter den anden, og Gyllembourg kommer ingen vei med sit brev. Da han skal til at skrive, begynder betænkelighederne at skræmme ham. Den 15de august skriver hun ham til for at sætte fart i ham. Efterat have talt om „forstand, som af bare forsigtighed er uforsigtig og af bare klogskab forrykt", fortæller hun ham, at „den forstand er det, som undertiden indgives dig, naar clu vil nægte din Sine at dele din skjæbne og ikke vil høre dit hjerte, som siger dig, at du allerede har gjort hende til din, tiltrods.131

for alle hindringer." — „Kjære Gyllembourg! tag din Sine til dig! — opofre ikke baade hende og dig selv for en falsk ædelmodighed. Dine marker ville ikke blive mindre frugtbare, solen vil ikke mindre skinne paa din jord, fordi din veninde deler din hytte."

Trods disse ord drager det alligevel ud med hans brev.

Den 24de august kommer en af hendes tanter — „tante Kellermann" — til undsætning fra Haderslev. Hun har været ventet af sin niece som en reddende engel. Nu bliver det hende, som skal paatage sig det delikate hverv at skrive det første brev til Heiberg. Men heller ikke hun kommer nogen vei.

Hele familjen er i uro og bevægelse undtagen gamle Buntzen, der ikke aner eller ikke vil ane nogen ting Alle snakker om, hvad der bør gjøres eller ikke gjøres, alle kommer med sine forslag. En af faderens venner vil, at hun skal følge tanten til Haderslev og være der i to aar uden at se Gyllembourg, inden der træffes nogen endelig

afgjørelse —, men det vil hun ikke høre tale om, det er at tage livet af hende.

Nei, der er nok ingen anden raad end at hun selv faar tage sagen helt og holdent i sin haand. Alle de andre gaar bare op i snak og betænkeligheder. Saa tager hun da atter sit koncept frem og begynder at ren-132

skrive det. Hun og Gyllembourg kavde i sin korrespondance døbt det „la lettre remarquaUeu. Skulde det ikke blive ligesaa „remarquabelt" som et knibs i lommen, saa maatte det nu afgaarde. Det kele var jo saa soleklart, saa overbevisende, saa indlysende fremstillet — Heiberg kunde umulig give mere end et svar paa en slig fremstilling. Hun liavde arrangeret og grupperet, skildret og fortalt, fremhævet, hvad der passede i hendes kram og oversprunget, kvad der ikke passede, forstørret, hvad der var passeret, og tildigtet, hvad der ikke var passeret — altsammen med det maal for øie at motivere „en lykkelig slutning" paa historien.

For det første kar Heiberg aldrig elsket hende; en anden kvinde stod i veien, da de blev gift. „Du var ung endnu; men du var ikke mere istand til at elske; den smukke og ulykkelige fru Horstmann nedsteg i graven, og dens kulde greb for stedse dit hjerte, hvis første og uden tvivl sidste kjærligked kun var." Det kavde været anmassende af kende at modtage den kaaud, der med rette tilkørte en anden. „Tilgiv elskelige skygge, at jeg vovede at modtage denne kaand, der med langt mere ret var din. — En bedre verden vil maaske engang samle os alle; der er lian for evig din.u

Efter at kun saaledes liar afstaaet kam133

til en afdød, som han i virkeligheden aldrig har elsket, gjennemgaar hun deres ægteskab fra først til sidst — og fremstiller det i det lys, hvori hun nu ser eller helst vil se det. Ytringerne om, at han ikke havde været forelsket i hende, bliver naturligvis et hovedpunkt, og et stort nummer gjøres der ud af den beslutning, hun vil have fattet i den anledning. De var ikke ægtefolk, men bare venner — rigtige perlevenner, og det er de endnu naturligvis. Men saa kommer den virkelige elsker. Den ædle Heiberg giver hende tilladelse til at elske ham, ja mere end det: „Mere end en gang lod du os paa den fineste maade mærke, at du forstod vore hjerter. Især sagde du en gang til mig i din moders nærværelse, at du vel vidste, at om jeg endogsaa var gift med en anden, vilde mit venskab for dig være mig lige kjært og helligt. Hvilket indtryk disse ord gjorde paa mig! Ja, ædehnodige H. Du kjender mit hjerte."

Naar hun nu træder frem for ham, er det derfor ingenlunde som den, der angrer og beder om tilgivelse, „jeg bebreider mig intet; thi mit venskab for dig er stedse det samme, og det beror nu paa dig, at jeg hele min øvrige levetid skal beundre og næsten kunde jeg sige, dyrke dig som en skytsgud." Hun kommer som hans „veninde" — for at sige ham, at hun ikke kan leve uden Gyllembourg, at134

hele verden ved om deres kjærlighed, at hun har „elsket Gyllembourg saaledes, at jeg var uværdig til at være din hustru, om jeg vilde være det, og tør jeg sige det: Du var uværdig til at være min mand, om du nu kunde ville det."

Der er da ikke mere end en løsning mulig: „Ædle, agtværdige H.! giv mig for hele verdens øine min frihed tilbage, den skal se, at jeg ikke har bedraget dig, og at jeg vaiet uhyre, om jeg havde kunnet det. Jeg tør gjerne sige det, vi have vist verden eksempler paa venskab og huslige dyder, lad os vise den et eksempel, der er langt mere sjeldent: To mennesker, der ophæve deres ægteskab, fordi det baand, som man kalder saaledes, er langt svagere end det venskab og den agtelse, som de bære, og altid vil bære for hinanden, fordi H. elsker sandhed og frihed ikke alene i ord, men i gjerningen". — „Med venskabs inderlighed træder jeg frem for dig og beder dig uden alle omsvøb Foren mig med den, jeg elsker — Dit minde skal daglig bo i mit Hjerte, dit billede skal følge mig, hvor jeg er, det skal pryde vor hytte, det skal være Ruhe-dals husgud, vi ville behænge det med vaarens første blomster og høstens sidste gaver." Og naar han vender tilbage til Danmark — „med hvilken glæde vilde jeg da se dig igjen! Og skulde jeg ikke opleve en saa lykkelig dag,135

saa vil Gr. føre dig til min grav, lian vil sige dig, at jeg var lykkelig lios ham og takkede dig derfor, han vil takke dig, og er der da mindste glimt af min sjæl tilbage, saa vil den i det øieblik omsvæve eder begge."119)

Han faar da tydelig og bestemt sin rolle tildelt og sin plads anvist i det slutnings-tableau, hun arbeider paa at faa

arrangeret. Han bliver placeret i midten som den ædle ven, „eier ikke egentlig" havde været hendes mand, „men langt mere". Paa den ene side knæler saa hans ,,varmeste veninde", paa den anden hendes elsker, der naturligvis ogsaa er hans ædle, varme ven, begge bønfaldende om hans samtykke. Det eneste, han nu har at gjøre, det er at strække hænderne velsignende ud over det elskende par. SQjcIi er slutningen, som den skal være.

„La lettre remarquable" er da den vordende fru Gyllembourgs første novelle. Det er et temmelig forskruet produkt, paavirket af hendes læsning i overspændte romaner; men ikke desto mindre røber det clog et digterisk grupperings- og arrangeringstalent. Men dette er ogsaa det eneste gode, der kan siges om det. Den mangel paa ærlighed og aabenhed, der udmærker hende under det hele forhold, træder her frem i et grelt lys.

Som psykologisk aktstykke har brevet sin store interesse, idet det afgiver et glimrende136

eksempel paa, hvilken sofist lidenskaben er og hvor gjerne den selv vil tro paa sandheden af sine egne sofismer. „Mennesket kan, saa underligt det lyder, ville skuffe sig selv", heder det hos en moderne psykologisk forfatter.120) Hvis han behøver eksempler paa sætningens rigtighed, saa kan han finde dem i ,,la lettre remarquable".

Men bare selvbedrag er det nu heller ikke; dertil er det altfor udstuderet i sin taktik ligeoverfor Heiberg. Hvad det fremfor alt gjaldt, var ikke at saare hans „egenkj ærlighed" — det var baade hun og Gyllembourg og tante Kellermann enige om.121) For at løse denne vanskelige opgave, var det, hun havde tildelt ham den ædle og smukke rolle, og hvis hans „ egenkj ær lighed alligevel skulde føie sig saaret, nuvel, saa havde hun for sikkerheds skyld fyldt sit brev med den tykkest paasmurte smigersalve til plaster paa saaret. I brevene til Gyllembourg havde hun, som man senere vil se, i den sidste tid omtalt ham flere gange med en aabenbar uvilje. Her appellerer hun derimod til hans „ædle hjerte med alle de høie dyder, som udgjøre den skjønne side af din karakter: din enthusiastiske kjærlighed for frihed og sandhed, dit had mod fordomme, din stolte følelse af dit eget værd, din foragt for den blinde hobs domme, din ædelmodighed, dit hjertes godhed og endelig dit venskab for137

mig." Hun var i virkeligheden saa helt og holdent gaaet op i sin alt beherskende lidenskab, at hun havde været istand til at gribe til hvilketsomhelst middel, bare hensigten op-naaedes. Det fik være det samme med veienes renhed, bare de førte til maalet.

Den Ilte september var hun færdig med sit „mærkværdige brev", og samme dag afgik det med posten til Paris.XIII.

S ki/sm isse.

Heiberg liavde imidlertid benyttet sin ufrivillige udenlandsreise paa den bedste og behageligste maade af verden. Naar man ser bort fra flugten til Sverige i 1779, var det hans første besøg udenfor det dansk-norske monarkis grænser. Overalt, hvor han kom hen, var der derfor meget at se og meget at lære, og af de breve, han sendte hjem til sin broder, mærker man, at han har været en flittig og agtpaagivende reisende. Han studerer de offentlige samlinger og stifter bekjendtskab med fremragende personligheder; han gjør iagttagelser over det hollandske sprog og bemærkninger om den franske politik; i Haag overværer han de lovgivende forsamlingers forhandlinger, i Paris er han en flittig gjæst baade ved kvartalsmøder og dekademøder i Institut National de la France.122)139

Over Hamburg, Amsterdam og Haag havde han begivet sig til Paris, hvor han slog sig ned i haab om forholdsvis snart at opnaa en stilling. Indtil videre levede han dels af den sum, auktionen over hans bøger og indbo havde indbragt i Kjøbenhavn, dels af de beløb, svigerfaderen forstrakte ham med.

Om snart at komme tilbage til Danmark havde han et svagt og meget ubestemt haab; men selv vilde lian ikke gjøre noget skridt for at opnaa benaadning; dertil var han for stolt og følte sig altfor dybt forurettet. „Vanæret var jeg, ifald jeg tiltryglede mig som naade, hvad man burde give mig som ret," svarer han blandt andet paa broderens spørgsmaal, om han ikke havde gjort noget skridt for at opnaa benaadning.123)

Med sin hustru korresponderede han hver eneste postdag baade under reisen og efter ankomsteu til Paris.124) Og

denne korrespondance blev fra begge sider ført i en tone, der baade var varm og fortrolig. Hun indrømmer det selv, naar hun siger, at hendes første breve efter hans afreise „ere skrevne med en saadan varme, at jeg meget godt indser, at de maaske kunde tjene til vaaben imod mig."125) Disse vaaben har han været høimodig nok til at tilintetgjøre, og hun har selvfølgelig tilintetgjort alle hans svar. Man kjender altsaa ikke synderlig til denne korrespondance. Saa140

meget kjender man dog, at man faar det bestemte indtryk, at hun efter hans afreise har spillet et foragteligt dobbeltspil. Paa samme tid som forholdet til Gyllembourg dag for dag-blev intimere, førte hun sin mand bag lyset ved i sine breve til ham at hykle følelser, hun slet ikke følte.

Langt borte fra hjemmet og omgivet af lutter fremmede og ligegyldige mennesker grebes han af stærk længsel efter sin hustru og sin søn, og i sine breve gav han denne længsel frit løb. Hun sendte sin elsker disse breve til gjennemlæsning, og naar Heibergs meget ubeleilige varme generede hende for stærkt, ledsagede hun oversendelsen med spottende bemærkninger. Engang skriver hun: „Jeg sender dig ligesom sidst et brev fra Paris, som du, om du vil, kan læse paa veien. Dette brev har ærgret mig, og deri har jeg uret, jeg burde snarere le og sige: „Comme les gens d'esprit sont betes!" (o: Eor nogen fæ de mænd af aand er!). En anden gang heder det: „Jeg sender dig herved et ennuyant brev fra Paris; de breve blive mig hver dag ubehageligere, de gaa nu altid ud paa et og det samme."126) Men naar hun besvarede hans „kjedelige" og „ubehagelige" breve, da flød hengivenhedens melk og honning rigelig fra hendes pen. Naar han skrev, at han var ulykkelig over at være skilt fra hende og sønnen, saa141

var hun i sit svar mindst ligesaa ulykkelig over at være skilt fra ham. Lod han sin følelse løbe af med sig i den grad, at han skrev, at længselen var stærkere end hans stolthed, saa han endog kunde være istand til at søge om benaadning bare for at gjense hende og Johan Ludvig, saa var hendes længsel selvfølgelig ikke mindre end hans; men stærkere endnu var hendes følelse for hans værdighed, der ikke tillod ham at trygle om benaadning; han maatte for guds skyld ikke nedlade sig til at foretage et skridt, der „vilde vanære' 1 ham.

Ja, for at stagge hans utaalmodighed gik hun endnu videre: Da den franske konsul skulde reise til Paris, fortalte hun Heiberg, at hun vikle benytte sig af dette udmærkede reisefølge, hvis hun bare kunde opdrive de nødvendige penge. Hun gjorde sig naturligvis al mulig umage for at skaffe beløbet tilveie — men det lykkedes desværre ikke. Hvor fortrædeligt!127)

Han antog selvfølgelig alle slige steder i brevene for rørende beviser paa hendes kjærlighed, venskab og høiagtelse. Tanken paa al hendes elskværdighed i de sidste aar gjorde ham glad og hjalp ham at finde sig i sin skjæbne med mere sindsro. Om forvisningen og den proces, der gik foran, end havde berøvet ham hans fædreland, havde den dog til142

gjengjæld først lieltud skjænket ham hans hustru. Aldrig saa galt, det var godt for noget.128) Naar nogen beklagede hans skjæbne-, svarede han derfor: „Beklag mig ikke; misund mig heller; jeg har en kone, der inderlig elsker mig."129)

I denne lykkelige følelse lagde han slet ikke mærke til, at der indtraadte en temperaturforandring i hendes stil, da katastrofen nærmede sig. 13°) „La lettre remarquableu kom derfor over ham ligesaa uventet som et pludseligt tordenskrald eller som et skud fra et baghold.

Da han havde modtaget det, gik han hen paa den kafé, hvor nordmænd og danske pleiede at vanke, for først at læse det i uforstyrret ro og siden meddele sine landsmænd nyheder hjemmefra. Uden at ane nogen ulykke brød han seglet og begyndte læsningen. Den øvede en saa voldsom virkning, at enkelte af de tilstedeværende forskrækket spurgte, hvad der var iveien med ham. Han slog det hen og skyndte sig ud paa gaden.

Hjemkommen paa sit værelse, satte han sig til at læse brevet paany, om igjen og om igjen. Han kunde ikke rigtig tro sine egne øine, saa forfærdelig, saa overvældende var slaget.

Det var gaaet med hans kjærlighed, som det heder i Ibsene digt: den vokser som egen143

i aarene lange. Visnet, næsten ndcløcl i et ulykkeligt ægteskabs magre jord, liavde fremmedes beundring atter vakt den til live; hendes heltemod og elskværdighed havde tilført den ny styrke, hendes tilbageholdenhed, mens han var hjemme, og længselen efter hende siden af reisen havde bragt den til at skyde kraftig i veiret.

Dette sidste stød bragte den endelig til fuld udfoldelse som den brusende erotiske lidenskab, han saa ofte havde spottet: „Jeg daare, som har troet, som har sagt, at jeg aldrig har været forelsket i dig; o, jeg har ikke kjendt mig selv. Nu først indser jeg, at jeg er forelsket, at der ingen lyksalighed er til for mig paa jorden uden dig." — >>Jeg har aldrig følt, at jeg elskede dig saa inderlig, saa usigelig som i dette øieblik, da jeg svæver i den grusomme frygt for at tabe dig. Jeg føler i denne stund, at jeg er istand til alting. Jeg kan glemme alt. Var end dine forvildelser stegne til den høiest mulige grad; det vilde intet koste mig at glemme og at elske dig endnu høiere."

Hun har naturligvis ingen skyld i det hele; hendes hjerte er endnu „rent som en engels"; altsammen er bare den „sleske forførers skyld." „Du er forvildet af en slange. Ak, ormen stikker altid de smukkeste blomster." Selv hendes brev er ham en borgen144

for hendes hjertes renhed. Det er hendes hoved og ikke hendes hjerte, som har stilet det. „Ak, at jeg kunde rive dig ud af snarerne, hvori du som den uskyldige fugl har ladet dig fange! Mit hele liv vilde jeg opofre derfor."

Han beder, han besværger hende ved alt, hvad der er hende kjært, om at afstaa fra sit fortvivlede forsæt; han trygler og han truer; det ene øieblik indbilder han sig, at der er haab, og skriver ud af denne stemning; det næste øieblik synker han ned i den sorteste fortvivlelse, der farver hans ord med gravens farve.

En ting staar fast: han maa hjem snarest muligt; han vedlægger sin ansøgning om benaadning og et brev til Colbjørnsen, hvori han ydmyger sig for denne sin formentlige dødsfiende. „Ingen indvendinger, ingen betænkning nytter for at afholde mig fra mit forsæt. Min ansøgning maa uimodsigeligen og uden forhaling indsendes og brevet afgives." Han vil øieblikkelig bryde op fra Paris og reise til Hamburg for at kunne være i Kjøbenhavn saa hurtig som muligt efter benaad-n in gen.

Imidlertid maa hun fortælle sin fader alt — „jeg fordrer det af dig som en pligt". — „Lad ham veilede dig og følg for guds skyld145

hans raad." Ak, at hendes beslutning maatte blive efter ønske!

Men — skulde alle hans overtalelser, alle hans bønner, alle hans fornuftgrunde, alle hans kjærlighedserklæringer være frugtesløse, nuvel, saa lad en eller anden opsætte en skilsmisseansøgning, „saa skaanende for dig som muligt." „.Jeg skal underskrive med mine grædende taarer."

Dog: han kan ikke opgive haabet; hun maa forandre sin beslutning. „Var du end mere forvildet og forblindet, var du end for-haanet, vanæret, beskjæmmet, var dit legeme end saa urent, som din sjæl er engleren, o, saa kom alligevel til min barm!"

Slig holder han paa at bestorme hende i tre hele dage, inden hans brev er færdigt. Den karakterfaste logiker havde tabt al sin logik, al sin selvbeherskelse, al sin stolthed, al sin mandige selvfølelse i det øieblik han blev offer for lidenskabens vilde tragik.131) Hvad svarede hun paa dette brev? I overensstemmelse med sin karakter svarede hun som det lille forkjælede ting, der surmuler og er fornærmet, naar det ikke straks faar sine ønsker opfyldte. „Ak, Heiberg! hvor har jeg taget feil af dig! er det saaledes, du besvarer den grænseløse tillid, hvormed jeg fremstod for dig?" Han burde naturligvis skamme sig, burde han! Hvad vilde alle Jæger i En gammel kjærlighedshistorie. 10146

hendes slægtninge tænke om ham, hvis han vedblev paa • denne maade med at mishandle deres elskede Sine. hvad troede han verden vilde sige om ham?

Hans ansøgning om benaadning og hans brev til Colbjørnsen har hun — laast ned i sin skuffe. „Det skal ikke være mig, der enten skal være aarsagen eller redskabet til din vanære, det skylder jeg det venskab, jeg endnu har tilbage for dig, det skylder jeg min søn." Vil han først give hende hendes frihed, ja, saa kan de altid siden tale nærmere om den sag.

Hun vil naturligvis paa ingen maade gj øre Heiberg ulykkelig; men hvor i al verden kan han være ulykkelig, naar det staar i hans magt at gjøre hende og hendes elsker lykkelige! Det er ingen sag for ham at gjøre det, han opofrer ingen anden derved, han støder ikke dolken i et ædelt hjerte ved at give efter.

Det vilde derimod være tilfældet, om det var hende, som gav efter. Det er naturligvis derfor hun ikke kan det. Hans brev har forvoldt hende „skrækkelig megen kummer"; men hun vil være ædelmodig, hun vil ingen bebreidelser gjøre ham; „den skjælvende haand, hvormed dette brev synligen er skrevet, er en bebreidelse, som jeg ikke kan skaane dig for."

Hun har ogsaa gjort ham bedrøvet, liun ved det.147

Ergo kan den ene bedrøvelse gaa op i den anden, saa er det op- og afgjort. !7Hei-berg, lad os tilgive hinanden! lad os vise verden, at ingen af os var den anden uværdig! giv mig min frihed tilbage og jeg vil evig velsigne dig."132)

Saa stor var den magt, hun i aarenes løb havde erhvervet sig over ham, at han begyndte at forsvare sig ligeoverfor et bund-

egoistisk surmuleri: „Du siger, at du ikke vil gjøre • mig bebreidelser og at du er langt fra at være vred paa mig. Hvorfor? Gjør mig heller bebreidelser, vær heller vred paa mig; men sig mig idetmindste hvorfor! — Hvad har jeg gjort? har jeg i mit brev fornærmet dig? Ved gud jeg har ikke villet det; men du er ubillig, om du fordrer, at den, der med et bliver lemlæstet af et tordenslag, skal bruge samme overlæg som den, der i et aar kar ligget paa sin sygeseng. — Jeg kar brugt alle de argumenter, som vare mulige for mig at udfinde, for at afvende dig fra en beslutning, som jeg anser for vanhædrende. Er du vred derover? Yilde du, at jeg uden videre omstændigheder skulde samstykke ikke aleneste i min egen ulykke, men endog i din vanære? Du burde kjende mig bedre. Du burde vide, at jeg kan opofre alt, naar den haarde nød kræver det, men at jeg ikke gjør et saa dyrt offer, uden at den høieste nød tvinger mig148

dertil, og uden at liave forsøgt alle mulige midler for at undgaa opofrelsen/'133)

Endelig gav ogsaa Gyllembourg sin besyv med i laget — et brev uden datum og underskrift. 134) Hvis Heiberg havde været spor af oplagt til at se sagen humoristisk, maatte han uvilkaarlig have trukket paa smilebaandet over denne latterlige blanding af fræk uforskammethed og banale talemaader om „vänskap", „aktning", „ädelmod" og „för tro ende". Han fortæller Heiberg, at han har overladt ham „den brillanste rolen", og det er meget pent gjort, synes han selv.

Han skulde naturligvis ogsaa gjerne have forsaget, „om det blott vore mig sjelf, jag opoffrade". Ligesom hun skylder paa ham, skylder han paa hende. Naar han ikke kan træde tilbage, har han desuden ogsaa en anden fyl-destgjørende undskyldning: det er „ödet", som „har gjort sådant omöjligt."

„Jag tilskrifver dig H. för det jag utan at ro dna kan göra det; för det jag ännu har så mycken aktning för dig, at jag med vän-skapens hela värma kan be dig: Kalla inga olychor öfver en famille, som är dina värkliga vanner — fastän den besvar dig att med up-offrande af dina rättigheter skänka sällheten åt Sines hjerta." — „Det är vänskapens röst, som tolkat detta bref. Du kan miskänna den — det blir då ditt fei — icke mitt. — Låtuio149

oss förblifva vanner H.! vi äga begge två den ädelhet i våra sjal ar, som fordras för att gifva verlden detta sällsynta efterdömme. Du har häruti den afundsvärda rolen" — og mere af samme surdeig.

Yar det hende, som talte gjennem ham, eller var det ham, som talte gjennem hende? Det er sandelig ikke let at sige det. I retning af at drapere sin lidenskab med forskruet gallimathias fremtræder de fuldstændig som to alen af et stykke.

Paa grund af vanskeligheder ved at faa pas var Heiberg ikke kommen afsted fra Paris før en uge ud i oktober. Den 17de var han i Amsterdam;135) den r30te ankom han til Hamburg. Der laa der en hel del breve til ham, det sidstnævnte brev fra hende, brevet fra Gyllembourg og en hel hob breve fra søstrene, tanterne, husvennerne, kort fra alle, som havde taget hendes parti. Alt gik ud paa det samme: „at en kone har ret til at forlade sin mand og sit

barn; og at følgelig jeg,' der paastaar det modsatte, har uret." 136)

Kun gamle Buntzen lod, som om han var uvidende om det hele. Et brev, Heiberg havde tilskrevet ham, havde datteren opsnappet og holdt tilbage. Medens hun tillod sig, hvad det skulde være, fandt hun, at clet var en utilgivelig forseelse af ham at skrive til hendes far om sagen137) — skjøndt han jo, før1B0

lian skrev, udtrykkelig kavde paalagt kende at sige faderen alt.

Da kun endelig opfyldte dette forlangende, erklærede Buntzen, at kan vilde være udenfor den hele affære. Han vilde ikke læse Heibergs breve til ham, ikke høre mere om det hele — de om den sag. Saaledes fortæller i alle fald datteren. Til Heiberg skrev han bare, at der gik det rygte, at han vilde komme til Kjøbenhavn uden tilladelse; det maatte han endelig ikke gjøre- Først en maaneds tid senere synes han at have udtalt i et brev til Heiberg, hvor bedrøvet og misfornøiet han var i anledning af datterens opførsel.138)

Der sad altsaa Heiberg lige ved den danske grænse, uden at kunne udrette det allermindste. Det var, som alt og alle havde sammensvoret sig imod ham. Hans ansøgninger blev tilbageholdte, hans breve opsnappede, sin svigerfader kunde han ikke faa i tale, hele den øvrige familje havde taget parti imod ham; ikke en eneste var der, som saa sagen fra hans synspunkt og handlede i hans interesse. Mellem ham og det sted, hvor hans livslykke stod paa spil, reiste den danske grænse sig som en uoverstigelig mur; vilde han alligevel driste sig til at stige over denne mur for selv at kjæmpe for sin sag — saa stod rettens haandlangere færdige til at gribe ham og lægge ham i bolt og jern, som loven bød. Ikke en eneste151

udvei var at opdage, ikke et eneste haab at' øine; hvor han vendte sig hen, løb han bare panden mod væggen.

Der var da intet andet at gjøre end at give sig — og han overgav sig: ,,Jeg har gjort, hvad jeg kan — og jeg tror, hvad jeg bør. — Alt er forgjæves. Altsaa i guds navn! Din frihed har du tilbage. Gud lade dig blive lykkelig, og jeg vil være mindre ulykkelig. Jeg haaber dog, at du frafalder en paastand: den nemlig, at jeg skal ansøge om skilsmisse. Det vilde dog være altfor haardt — Søg selv derom. Skyd al skylden paa mig; det faar saa være." Men et vilkaar stiller han, „at du høitideligen og lovformeligen frasiger dig al raadighed og disposition over vores søn og overdrager ham ganske uindskrænket til mig." Og saa maa benaadningsansøgningen uopholdelig indleveres;, nu maa han jo hjem for sønnens skyld. Han slutter sit brev „med ønsket, det inderligste ønske, at gud vil glæde dig og velsigne dig paa alle dine veie. Det vil trøste mig i min ulykke." 139)

Straalende fornøiet takker hun ham i et blidt brev, fuldt af forsikringer om venskab og agtelse. 14°) Nu er han igjen „den ædelmodige H." „Gud være evig lovet," at hun igjen af sit ganske hjerte kan kalde ham „kjære H." Hun rækker ham sin „frie haand med det inderligste venskab." Hvor kan han sige, at hun hader152

•ham! Tvertimod, hun har aldrig havt ham saa kjær, som da hun skrev ,,la lettre re-marquable" o. s. v. Naar barnet faar sin vilje, græder det ikke, eller som Heiberg med bitterhed udtrykte det: ,,Du er igjen den gode, den selv i sin forvildelse elskværdige Thomasine, som du altid har værnt, naar man ikke for meget modsatte sig dine meninger."141).

Nu gjælder det bare for hende hurtigst muligt at faa skilsmissen bevilget. Baade Heiberg og hun stod i den formening, at naar bare de to var enige, saa var den sag klappet og klar. Men fuldt saa glat gik det un ikke.

Siden 1790 bestemte vistnok loven, at ,,usamdrægtighed", „gemytternes uforligelighed" hos ægtefæller skulde være tilstrækkelig skilsmissegrund — men rigtignok først efter tre cicirs lovformelig separation.142) Hvis myndighederne vilde være rigtig elskværdige, kunde de maaske regne den tid, hans forvisning havde varet, jævngod med separation; men selv i dette aller gunstigste tilfælde maatte hun endnu vente i l1/^ aar paa at blive skilt og faa komme sammen med Gyllembourg. Saalænge kunde hun umulig vente; det var jo en hel evighed.

Var der da ikke nogen mulighed for at blive skilt paa øieblikket, saa hun slåp at vente længer, end hun alt havde ventet? Jo, der var. Hvis hans forvisning blev angivet som skilsmissegrund, saa kunde hun øieblikkelig153

blive skilt fra liam — endogsaa uden lians samtykke. Slig var loven.

Rigtignok havde det sine betænkeligheder at søge paa denne basis. Heiberg havde sendt hende skriftlig fuldmagt til at optræde ogsaa paa hans vegne under forudsætning af en anden skilsmissegrund, og det kunde være farligt under de forhaandenværende omstændigheder at vække hans vrede. Han kunde være istand til at gjøre skandale, og da blev det sidste værre end det første.

Det allerkjedeligste var, at ved at angive hans landsforvisning som aarsag opstod der kollision med hans ansøgning om benaadning.

Blev han benaadet, saa kunde hun ikke blive skilt, fordi han var landsforvist; blev hun derimod skilt, fordi han var landsforvist, saa kunde man selvfølgelig ikke gaa hen og benaade ham omtrent i samme øieblik.

Det fornuftigste og det eneste rigtige, det var nok at vælge „usamdrægtigheden" — bare der ikke havde været saa frygtelig længe at vente. „Et skridt fra vore ønskers maal og tusinde skridt det var jo akkurat det samme."

Nei, det fik i guds navn gaa som det kunde med Heiberg og hans benaadnings-ansøgning; hun maatte for enhver pris opnaa øieblikkelig skilsmisse. Og hvad Heibergs farlighed angik, saa behøvede han jo ikke at

1154

faa noget at vide før bagefter — naar hun var vel gift med Gyllembourg og han altsaa var bleven uskadelig eller i alle fald næsten uskadelig.143)

Den 16de november indsendte han sin ansøgning om benaadning; omtrent samtidig ansøgte hun om skilsmisse paa grund af hans landsforvisning og vedlagde den er ld æring, hvori han gav sit samtykke til det skridt, hun foretog.

Hvem der • under disse omstændigheder vilde drage af med seiren, var det ikke vanskeligt at forudse. Autoriteterne maatte selvfølgelig gaa ud fra, at Heiberg kjendte den skilsmisseansøgning, han havde samtykket i. Hans optræden maatte derfor komme til at staa for dem i et høist besynderligt lys. Først vilde han blive skilt fra sin hustru, fordi han var landsforvist, og dernæst vilde han have landsforvisningen ophævet, fordi han var bleven skilt fra sin hustru og som følge deraf var alene om at sørge for deres søn. Han syntes altsaa fremdeles at være den samme besværlige og fordringsfulde person, han altid havde været. Nogen velvilje kunde en saadan optræden umulig vente.

Heiberg havde ingen anelse om situationen; han troede den hellige grav vel bevaret og sad taalmodig nede i Hamburg og ventede paa afgj øreisen. Gyllembourg har155

derimod neppe lagt Ilænderne i skjødet; kan var paa stedet, lian kjendte situationen og kan stod i bekjendtskabsforhold til Colbjørnsen. Alle disse fordele kar kan selvfølgelig benyttet i sin og sin elskerindes interesse.

Den 4de december blev begge ansøgninger afgjorte; kancelliet opfattede dem som to alternativer, kvoraf det enes indvilgelse forudsatte det andets forkastelse; det indstillede skilsmisseansøgningen til bevilgning, saafremt be-naadningen blev negtet.144)

Og saaledes blev den endelige afgjørelse.

Ikke et ord sendte den fraskildte hustru til sin „ædle ven" i anledning af det nye slag, hun havde bidraget til at give ham. Det synes virkelig et øieblik, som om talemaaderne kar svigtet kende. Eller kanske kun ikke liar kavt tid paa grund af bryllupstilberedelserne, der nu blev gjort i hu og hast for at alt skulde være klappet og klart, inden Heiberg fik den sande sammenhæng at vide?

Fra forskjellige andre kold modtog lian derimod meddelelser om, kvad der var passeret. Ikke mindre end tre breve oplyste ham om, at de to ansøgninger var bleven gjort til alternativer; kun i angivelsen af den maade, kvorpaa dette var skeet, var de ikke ganske korrekte. „Du kar bedraget mig paany og sveget den ubegrænsede tillid, som jeg viste dig" skrev lian til „Jokan Ludvig Heibergs156

moder." — „Dog nei! jeg tror ikke, at det er dig, der har bedraget mig; det er uhyret, der har forført dig."145,

Endnu var han altsaa ikke bleven sin chimære kvit; endnu havde han bind for øinene; men det var begyndt at glide af.

Hun svarede ham med den meddelelse, at hun den 17de december havde holdt bryllup med Gyllembourg. Hvad hans bebreidelser i anledning af skilsmisseansøgningen angik, spillede hun den bagtalte uskyldighed baade paa egne og sin nye mands vegne. „Jeg ©r uskyldig. G. — er detjfsom jeg. Jeg sværger dig det til ved sandhedens gud. Vil du ikke tro mig, saaLmaa vores egen samvittigheds frikjendelse være os nok. Hvem de brevskrivere ere, som du taler om, ved jeg ikke; men det er løgnere, hvem cle end ere. Min ansøgning var ikke underskrevet med dit navn, da det ikke kunde gaa an, men lød forøvrigt, som den, du har seet.UUß)

For første gang tog Heiberg det eneste fornuftige parti ligeoverfor al denne løgn og falskhed: han værdigede den ikke et svar. Løgnen var saa paatagelig, hykleriet saa plumpt, at selv han fik øinene helt op.

Ulykkelig indtil fortvivlelse som han var syntes han, at han umulig kunde udholde livet, hvis han ikke fik leve det sammen med sin søn, „den eneste trøst, jeg har tilbage i157

denne verden," „det eneste, som en ublid skjæbne kar ladet mig beholde tilbage af alt, hvad der tilforn udgjorde min lykke og stolthed." „Jeg kan ikke leve adskilt fra ham. At tvinge mig dertil er at afsige min dødsdom." Langt heller vilde han miste sin personlige frihed, om det saa var for livstid. Den dag, da sønnen fyldte sit 10de aar — 14de december 1801 -— indsendte han derfor en ny ansøgning til kongen og et nyt bønskrift til kronprinsen.147) Han bad om, at hans straf maatte blive forandret til livsvarigt statsfan-genskab „i citadellet Friedrichshavn eller paa hvad andet sted — kuns indenfor Kjøbenhavns volde." — „Og at det der maatte tilladesmig at have bemeldte min søn hos mig, for at undervise ham." For ikke at falde staten til-byrde vil han ernære sig med at afskrive og oversætte — ikke for boghandlere bemærker han udtrykkelig, men bare „for kjøbmænd, advokater og andre, som maatte ville forunde mig denne fortjeneste." Samtidig blev der ogsaa indleveret en ny benaad-ningsansøgning, undertegnet af Buntzen o. fl.

Begge ansøgninger blev afslaaet.

Siden .modtagelsen af det siste brev fra Heiberg havde fru Gyllembourg imidlertid levet i den dødeligste frygt for, hvad han kunde falde paa at foretage sig. Hendes fantasi foregjøglede hende de_ vanvittigste skrække-158

billeder. Tænk om kan vilde slaa Gyllembourg ihjel eller „som et pendant til Medea dræbe min Ludvig!" Tænk om „min arme dreng skulde blive det uskyldige offer for kans grusomme faders liævngjærrighed!" „Ak gud forlade mig, at ikke keller den fattigste ar-beidskarl, den dnmmeste bonde er kans fader end H."148) Saaledes lamenterede kun den 21de december i et brev til Gyllembourg, der var reist ud til sin lille landeiendom for at gjøre alt istand tü sin kustrus modtagelse.

Men knapt en maaned efter — den 19de januar 1802 —, da Heibergs anden ansøgning var afslaaet, drev frygten kende til at sende liam — et trøstebrev. „Ikke ved jeg, om det er dig bekageligt at se disse linjer fra, min haand; men det ved jeg med den største vished, at iblandt alle dem, du tror og har kjær, kar du ingen sandere, ærligere, mere velmenende veninde end den miskj endte Thomasine. 149)

Naar hun her indbildte sig, at han endnu troede hende, havde hun imidlertid forregnet sig, og brevet gjorde derfor langtfra den tilsigtede virkning. „De overdriver Deres rolle noget formeget, saa den falder i det unaturlige," svarede kan. Om den mand, hvis handlinger hun formodentlig gjerne vil tage til mønster, „har man dog ikke kørt, at kan kondolerede Gustaf III og opmuntrede ham til159

mod i sine lidelser efterat have været med paa mordforsøget " „De madame! har stødt mig en halv snes dolke, ogsaa i ryggen, og nu trøster De mig! Er der da ingen skam til i verden." Han .paaviser løgnen i hendes forrige brev i anledning af skilsmisseansøgningen, — nu kjender han den sande sammenhæng — han bebreider sig selv sin blinde godtroenhed og læser hende teksten fra først ti.1 sidst, saa det suser om ørene paa hende.150)

Et par dage efter sendte han saa Gyllembourg en udfordring til en pistolduel paa liv og død. Han vilde vente ham i Hamburg i den sidste halvdel af mars maaned. For at tvinge ham til at give møde truede han med at

offentliggjøre udfordringen ledsaget af en liden komentar, saafremt han udeblev.

Det vilde naturligvis være frygtelig ubehageligt, om Heiberg virkelig vilde gjøre alvor af sin trudsel. Alligevel foretrak den forhenværende svenske * adelsmand og officer at putte alle udfordringens grovheder i lommen og blive hjemme. Selvfølgelig stod der ogsaa denne gang en klingende romanfrase til hans raadighed. Han vilde ikke reise til Hamburg for — „at skyde en pistol af i luften."151)

Heiberg blev endnu en tid i Hamburg. Han ventede paa en officiel kopi af sin hustrus skilsmisseandragende, som han havde søgt om at faa. Da den var kommen i hans hænder160

og havde overbevist ham om, at det- virkelig-forholdt sig, som der var bleven berettet ham, brød han endelig op.

Saalænge han endnu var i Hamburg, havde ægteparret Gyllembourg siddet i frygt og bæven, som om en skrækkelig tordensky hang lige over deres hoveder og hvert øieblik kunde tilintetgjøre dem.

Men lynet slog ikke ned, langt om længe trak tordenskyen bort. Trudselen om at offentliggjøre udfordringen havde bare været et skræmmeskud. Aa, for en lettelse det var, da Heiberg langsomt drog sydover gjennem Tyskland og endelig var vel tilbage i Paris!XIII.

Kampen om sennen.

Ligefra det øieblik Heiberg fik besked om sin hustrus forhold til Gyllembourg, havde han med stor styrke hævdet, at i tilfælde af skilsmisse fik hun ikke tilladelse til at beholde sønnen hos sig. Som den, der havde gjort sig skyldig i ægteskabsbrud, kunde hun jo heller ikke fordre noget saadant.

Allerede i svaret paa vla lettre remar-quableu blev den sag berørt. Her stillede han hende endnu valget mellem Gyllembourg og sønnen152), og hun valgte uden betænkning Gyllembourg. ,,Du taler om min søn/' skrev hun til svar. ,,Mine pligter mod ham har jeg opfyldt — jeg giver dig ham tilbage bedre, end du forlod ham; han er nu i den alder, at han kan undvære mig. Vær du fader, som jeg har været moder, og jeg er rolig."153)

Jæger: En gammel kærlighedshistorie, 11162

Da han endelig samtykkede i skilsmissen, kom den samme sag frem paany i en bestemtere form. Han stillede det nemlig som en ufravigelig betingelse for sit samtykke, „at du køitideligen og lovformeligen frasiger dig al raadighed og dispositionsret over vores søn og overdrager ham ganske uindskrænket til mig." 154) I sit svar forsikrede liun, „at jeg aldrig imod din vilje skal kræve kam af dine kænder." En af kendes „sødeste drømme" kavde vistnok været, „undertiden at se . dette barn" hos sig; „men dersom det er imod din vilje, skal jeg aldrig begjære det! Ak, H! Du lader mig dyrt betale min frihed. Dog, lad saa være!"155)

Hun snakkede paa samme tid endel om, at nogen lovformelig afstaaelse ikke behøvedes, at hendes blotte ord var mere end nok; men det vilde kan nu engang ikke nøie sig med. I det udkast til en skilsmisseansøgning, som hun sendte ham til gjennemsyn, tilføiede han en speciel passus om sin eneret over sønnen og bad hende indtrængende om ikke at bedrage ham ved at udelade den. Det blev heller ikke gjort. En lignende bestemmelse fandt virkelig plads i kendes endelige skilsmisseansøgning.

Naar kun paa dette punkt viste sig saa medgjørlig, var det dog neppe, som Nellemann mener, „en betydningsfuld indrømmelse fra163

hendes side til gjengjæld for hans samtykke" til skilsmissen.156) Sagen synes snarere at liave været den, at hnn og Gyllembourg ikke rigtig vidste, hvad de skulde tage sig til med gutten. Gyllembourgs indtægter var, som sagt, rent ubetydelige, ikke engang 200 rigsdaler om aaret. De havde møie nok med at klare sig selv, om de ikke ogsaa skulde forsørge en tiaarsgammel gut, som der maatte holdes lærere til o. s. v. I skilsmisseansøgningen hed det derfor ogsaa karakteristisk nok: ,,Hvad vores søns opdragelse angaar, da forstaar det sig selv, at det er en sag, der ene og alene vedkommer hans fader."157) Det var altsaa i virkeligheden ligesaa meget en pligt som en rettighed, hun saaledes overdrog Heiberg.

Men hvorledes dette nu end var: sin søn havde i alle fald Heiberg reddet ud af sit store nederlag, og naar han var

bleven liggende i Hamburg hele vaaren udover, saa var nok den egentlige grund hverken kopien af skilsmisseansøgningen eller planer til hævn. Det var omsorgen for sønnen. Det gjaldt jo at sørge for hans fremtid eller rettere sagt at faa gode mennesker til at tage sig af ham indtil videre.

Efter moderens giftermaal var han foreløbig bleven anbragt hos hendes søster, fru Jürgensen, som det synes den fornuftigste og mest normale af hele Buntzen-familjen. Men164

der kunde lian ikke blive i længden. Jür-gensens kavde nok med at forsørge sine egne børn, og Heiberg kunde for øieblikket ingenting betale for ham. Han vidste jo ikke engang, hvad hau selv skulde leve af for fremtiden.

Endelig aabnede der sig en udvei. Rahbek og hustru, der selv var børnløse, tilbød at tage Johan Ludvig til sig som sin pleie-søn — et udmærket tilbud, der blev modtaget med begge hænder. Først da det var afgjort, havde Heiberg brudt op fra Hamburg i den trygge overbevisning, at alting nu var ordnet paa den heldigste maade baade for sønnen og ham selv.

Men ude paa Bnhedal, Gyllembourgs diminutive gaard ved Sorø, hvor de nygifte havde slaaet sig- ned, der var „hvedebrødsdagenes" rus neppe rigtig fordunstet, før hun tog til at angre sin medgj ør lighed paa dette punkt, og allerede før den tid havde hun saa smaat begyndt at drage gutten fra faderen til sig og — Gyllembourg.

Hun kunde naturligvis 'besøge sin søn, saa ofte hun vilde, naar hun var i Kjøbenhavn; men al korrespondance havde Heiberg forbudt, og i hendes nye hjem maatte Johan Ludvig selvfølgelig ikke sætte sin fod.

Den sidste bestemmelse blev i begyndelsen vistnok overholdt — dog ikke strængere,165

end at der allerede faa maaneder efter hendes nye ægteskab var tale om at overtræde den. Allerede den 4de april 1802 skriver hun til Gyllembourg, der var en tur i Kjøbenhavn: „Hør min ven! hvor gjerne jeg vilde se Ludvig, saa tag ham dog ikke med dig, dersom der kunde komme nogen spektakler ud af hans komme her." 158) Det var altsaa udelukkende frygten for „spektakler", ikke hendes givne ord, der afholdt hende fra at bryde overenskomsten. Til Heiberg skriver hun derimod et par aar senere, at naar hun ikke har faaet gutten ud til sig paa Ruhedal, har det været, fordi hun „ikke vilde lære Ludvig for sin og min for-nøielse at overtræde sin faders befaling."159)

Hvor blottet for sandhed den sidste udtalelse var, fremgaar endnu klarere af hendes optræden ligeoverfor Heibergs andet forbud, at der ikke skulde finde nogen brevveksling sted mellem Johan Ludvig og hende. Dette forbud satte hun sig uden videre ud over fra første færd af. Hun underholdt en livlig korrespondance med ham og opøvede ham altsaa faktisk i ringeagt og ulydighed ligeoverfor faderens befaling. Svigerdatteren erklærer, at „dette forbud var det Johan Ludvig umuligt at overholde."160) Det er greit nok, al den stund hans egen moder hjalp ham til at bryde det. Ja hvad mere var: hun hjalp ham ikke blot; hun opmuntrede ham ligefrem. Skrev han166

for korte breve, fik ban lange bebreidelser til svar.161) Hun bar udentvivl været ophavsmanden til denne hemmelige brevveksling; i alle fald var det hende, der sørgede for, at den blev vedligeholdt.

Hverken fru Rahbek eller tante Jürgensen vilde have tilladt, at Heibergs bestemmelser blev tilsidesatte paa denne maade. Det hele maatte derfor foregaa bag deres ryg. „Jeg vil bare bede dig ikke altfor omstændeligt at svare mig derpaa, da jeg vilde blive bange, om fru Rahbek saa det," skriver Johan Ludvig i et af sine breve, og noget lignende udtaler han ved en senere leilighed, da han er hos tante Jürgensen.162)

I anledning af den sidste udtalelse skjældte moderen ham ud for en kujon; men han forsvarede sig tappert. „Atter kommer du med saadant noget, hvoraf tante Lise straks kan opdage vor hemmelige korrespondance. Du paastaar, at det er kujoneri, og vil, at jeg ikke skal lade hende læse dem. 'Men det vil gjøre hende ondt at erfare, at jeg har hemmeligheder for hende. Jeg hvisker rigtignok sagte, at det er urimeligt. Men saa meget er jeg dog overbevist om at skylde hende, at jeg ikke siger hende det, da det vil gjøre hende ondt."163) Det er klart, at gutten havde langt mere finfølelse end moderen. Han følte, at167

der var noget galt ved situationen; kun skjønte lian ikke rigtig, hvori det ståk.

Heibergs forbud mod brevveksling mellem moder og søn var unægtelig strengt. Men det havde en meget naturlig grund i hans frygt for, at hun vilde misbruge en saadan korrespondance. Nu, da han endelig havde faaet øinene op for hendes karakter, da han havde faaet altfor følelige beviser for, hvor hensynsløst og uvorrent hun satte sine ønsker igjennem, var en saadan frygt let forklarlig, og at den langtfra var ugrundet, fremgaar tydelig nok af selve korrespondancen.

Hvad er det, hun indprenter sin søn i disse epistler? At han endelig maa have fortrolighed til hende og Gyllembourg. „Du vil have den trøst og glæde at se Gyllembourg en gang eller to i disse dage, da det er ham, som leverer dig dette brev, og du kan fortælle ham alt, hvad der ligger dig paa hjertet med samme tillid og fortrolighed, som om det var mig, da du ikke kan have nogen bedre og trofastere og tausere ven end ham, og da din lykke ikke kan ligge nogen mere oprigtig paa hjertet end ham, skjøndt du ikke er hans egen søn.u 164)

I et svar paa en lignende udtalelse skriver han: „Du siger, at du ønsker, at jeg stedse skal have fortrolighed til dig og Gyllembourg. Hvor kan du tvivle derpaa? — Jeg ved ikke168

at gjøre nogen forskjel paa clig, Gyllembourg og fader."165)

Saa langt var det kommen allerede i 1803. Faderen blev nævnt sidst; Gyllembourg var rykket op i stedet; mellem de to kunde gutten ikke gjøre nogen forskjel.

Hun Lavde i et af sine breve til Heiberg rost sig af den opdragelse, hun havde givet sønnen."166) De kjendsgjerninger, som jeg her har fremdraget, er tilstrækkelige til at vise, hvor lidet berettiget denne selvros var. I virkeligheden synes „Aprilsnarrenes" vordende forfatter i sin barndom grundig at have erfaret, hvad slet opdragelse vil sige.

Nogen velopdragen gut var han langtfra. Tonen i hans brrve er ikke altid hverken den artigste eller den elskværdigste. Han skjælder tjenestepigen ud som „et gyseligt svin" og siger om fru Rahbek, at hun „sludrede saaledes, som man kan vente det af en fru Rahbek." 167) Naar en søn skriver saaledes til sin moder, er det hende, hans grovheder egentlig rammer. Det er paa hende, de falder tilbage.

At gutten var hos Rahbeks, faldt slet ikke i hendes smag og ikke i hans egen heller. Baade moder og søn fandt dem for strenge. Det elskværdige ægtepar har øiensynlig ikke forstaaet at vinde et barn, som de forstod at vinde alle voksne, der kom i deres nærhed.169

Desuden liar de vel fundet at burde mod-arbeide virkningerne af moderens opdragelse, og til den ende var det nødvendigt at holde Jokan Ludvig en smule i ørene.

Uvant som han var til saa stram disciplin, gav han sin misfornøielse luft ligeoverfor moderen, og — hun støttede ham. Det oprørte hende naturligvis ogsaa, at hun blev temmelig ufordelagtig omtalt paa Bakkeliuset, noget, som Rahbeks undertiden var ukloge nok til at lade gutten høre paa.

En aften, liun var i Kjøbenhavn, klagede Jokan Ludvig over, at Rahbek kavde givet liam bank. I den anledning gjorde hun et lielt opstyr; hun vilde øieblikkelig tage liam fra Rahbeks, skjøndt hun ingensomhelst ret havde dertil. Man lik talt kende til fornuft, og det kele drev over for den gang. Men følgen var, at Jokan Ludvig følte sig sikker paa at finde støtte kos moderen, og næste gang, kun var i Kjøbenhavn, tog han flugten, da der blev tale oin straf.

Denne gang blev han ikke sendt tilbage.

I et brev til Heiberg søgte hun senere at sværte Rahbek ved at skildre kam som et rent uhyre af tvetungethed og haardhed: „Hvilket deiligt venskab kar lian vist baade Dem og mig! han har holdt gode miner med os begge og formodentlig narret os begge og170

paa den skammeligste maade mishandlet min Ludvig."168)

Ulykken var nok imidlertid den, at Rak-bek ikke liavde ,,koldt gode miner med os begge." Saa gjerne kan end vilde være godvenner med alle, kavde kan i dette tilfælde temmelig uforbeholdent lagt sin sympathi for dagen for

Heiberg og sin foragt for fru Gyllembourgs opførsel. Selv mange aar efter lader han disse følelser komme til orde i sine „Erindringer". Naar kan der til Heibergs rös fortæller, at han ogsaa var en „god ægtemand", indeholder jo disse ord en vistnok indirekte, men derfor ikke mindre tydelig anklage mod fru Gyllembourg.

Efter henved to aars ophold paa Bakkehuset kom Jokan Ludvig atter i huset hos Jürgensens. Heiberg var nu istand til at bestride udgifterne ved hans underhold og uddannelse. Buntzen hjalp til, saalænge han levede; senere besørgede faderen det hele alene.169)

Men disse opofrelser havde naturligvis gutten endnu ikke forstand til at vurdere. Hvad kan derimod forstod saa meget skarpere, det var alle forbudene, som kom fra den kant.

Naar kan havde maattet være hos Rahbek, saa var det, fordi faderen vilde det; naar han maatte stjæle sig til at skrive til moderen, saa var det, fordi kan ikke vilde det. Hvor-171

for fik kan aldrig lov til at komme ud til sin moder paa Rukedal? Fordi faderen kavde forbudt det. Bestandig befalinger til det, kan ikke liavde lyst til, bestandig forbud mod det, kan kavde lyst til.

Hvorfor skulde faderen være strengere og urimeligere end moderen? Hvorfor skulde den ene altid ville et og den anden altid et andet? Kunde ikke de ogsaa være venner og vel forligte akkurat som de andre fædre og mødre?

I enkelte af brevene til sønnen var det ikke frit for, at Heiberg begik den store feil at lade sine følelser ligeoverfor fru Gyllembourg komme til orde. Hvorfor i al verden var lian vred paa liende? Kunde liun ikke skrive kam til og bede kam ikke være det længer? Det maatte da være en let sag for kende!

Fra kendes side var der naturligvis ingenting iveien, Hun skulde gjerne prøve, siden kendes kjære Ludvig bad kende derom; men kun vidste, at det ikke nyttede noget. Faderen vilde det slet ikke. 17°)

Det maatte altsaa være en meget urimelig fader, lian liavde.

I 1805 var erobringen af sønnen saa langt fremskreden, at kun fandt tidspunktet kommen til at erklære Heiberg aaben krig, saafremt lian ikke vilde overgive sig paa naade172

og unaade. Hun sendte ham et langt brev, hvori hun triumferer over sin seir, gjør fordringer og truer.

Flere af de overgreb, hun tidligere har benægtet, tilstaar hun nu ganske ugenert, men ingenlunde som den, der har gjort noget galt, bare som den, der ikke længer er bange for at sige sandheden, fordi hnn nu er fuldstædig ovenpaa, er situationens herre. At hun havde tilbageholdt hans første benaadningsansøgning trods hans eftertrykkelig udtalte vilje „var en pligt mod mig selv." Javist havde hun løiet, cla hun skrev, at skilsmisseansøgningen ikke var bleven forandret; men det kom bare „af en slags stolthed eller letsindighed," som hun „ikke vil rose."

I retning af selverkjendelse er hun ikke naaet et skridt videre i de fire aar, som er gaaet siden skilsmissen. Hun er lige blind, lige selvgod og lige angerløs. Hvorvidt hendes optræden har været rigtig eller ikke, det faar blive en smagssag, som hun ikke „vil disputere om." Det hele, hendes mand er vred paa hende for, er jo bare en ren bagatel, en af „de usle smaaheder, som adskiller mennesker" i verden. Der er ikke spor af mening i at furte længer for den sags skyld. Det eneste fornuftige, lian kan gjøre, det er at modtage den haand, som hun herved rækker ham til forlig.173

Hvad er det da for forligs vilkaar, hun foreslaar ham?

Hverken mere eller mindre end seierherrens sædvanlige vilkaar overfor deii beseirede: den vindende alt, den tabende intet. Hun, der allerede adskillige gange liavde gjort sig skyldig i bedragerier og løftebrud ligeoverfor sin forhenværende mand, liun vil nu kjøbe forliget ved — et nyt løfte om at respektere hans faderlige rettigheder, et løfte, som ikke engang var noget nyt løfte, men bare en afsvækket gjentagelse af den juridisk bindende erklæring, liun havde gjort i sin skilsmisseansøgning.

Og hvad fordrer hun saa til vederlag for denne intetsigende indrømmelse?

Intet mindre end at Heibeig skal tilbagegive hende „de rettigheder over min søn, som naturen og han selv giver mig." Med andre ord, at han skal fraskrive sig sin eneret til at raade over sønnen, tillade hende at tage ham.hjem til sig og Gyllembourg eller i alle fald ophæve forbudet imod, at han besøgte det Gyllembourgske hus.

Sagen var simpelthen den, at hun og hendes svenske mand nu var flyttet til Kjøbenhavn; den mystiske forbedring i deres formuesforhold var indtraadt; Johan Ludvig vilde ikke længer være dem til byrde og uleilighed,174

og da de selv ingen børn havde, ønskede de erstatning pa Heibergs bekostning.

Deraf hele brevet.

Det kunde jo tænkes, at Heiberg ikke netop vilde være saa overordentlig villig til at gaa ind paa disse vilkaar.

Nu vel, saa fik han tage følgerne!

„Det vilde være lettere for mig at faa Ludvig paa mit parti, end det nogensinde vil blive for Dem at faa ham paa Deres." „Desuden har Deres søn havt det uheld at miste Dem, da han endnu var lille, De er ham temmelig fremmed. Hans moder derimod er hans eneste fortrolige, hans eneste veninde, for hvem han intet skjuler, end ikke sine smaa daarligheder. Han elsker mig med en sværmerisk, enthusia-stisk kjærlighed; han sørger over hver dag, han ikke kan faa mig at se; den mindste uhøflighed imod mig er en forbrydelse, han i hele aar kan gjemme i sin erindring." Det sidste var naturligvis et svar paa Heibergs udtalelser om hende i brevene til sønnen.

Han ser altsaa, nu, hvorledes sagerne staar. ' Hvis han ikke vil give efter med det gode, da vil naturligvis den dag ikke være fjern, da Ludvig „glemmer de pligter, han skylder en fader." Heller ikke for sit personlige vedkommende kan hun love ham, at liun „altid vil føre den samme konduite som175

hidtil." „Det er barbarisk endogsaa at berøve et dyr sin unge."

Ikke et ord om overenskomsten fra december 1801 i anledning af skilsmissen, ikke et eneste ord om alle de forsikringer, hun dengang havde tilskrevet Heiberg i samme anledning! — Altsammen er nul og nichts for hende i samme øieblik det falder hende be-leiligt at bryde det. For fire aar siden havde hun deklameret om, at hendes blotte ord var nok, naar det gjaldt at afstaa sønnen.172) Nu erklærede hun ligeud, at hun ikke blot vilde sætte sig ud over sit ord. men endog over en retsgyldig afgjørelse.

Hvad skulde Heiberg svare paa en saadan henvendelse? Han havde selvfølgelig ikke andet at gjøre end at ignorere den.

Der er vistnok dem, som vil synes, at det var altfor haardt, naar han forbød sønnen at besøge sin moder. Men hvis man vil prøve at se sagen fra det standpunkt, hvorfra Heiberg saa den og maatte se den, da bliver en saadan eftergivenhed meningsløs.

For ham stod Gyllembourg som den usle forfører, der ikke blot havde krænket gjæste-retten og venskabet ved at stjæle hans hustru, men endog med de lumpneste midler, ved løgn og fusk havde forfulgt sin seir. Han var en i bund og grund umoralsk person, og hans nuværende hustru havde vist sig ham fuldt176

værdig ved at gjøre sig til hans villige redskab I slige omgivelser vilde han ikke for nogen pris tillade sin søn at færdes; det maatte jo nødvendigvis have øvet den allerskadeligste indflydelse paa hans karakter.

Og hvem kan desuden fortænke ham i. om der blandede sig en portion selvkj ærlighed i hans omhu for Johan Ludvig? Hvad var naturligere, end at han gjerne vilde -eie sønnens kjærlighed og bevare den saa hel som muligt? Det var jo det eneste væsen, han havde tilbage at elske og gjenelskes af.

Men hvis der var noget sted, hvor han maatte frygte for, at denne kjærlighed vilde blive ham frastjaalet, saa var det ægteparret Gyllembourgs hjem. Han vilde jo ligefrem sætte sin hele faderlykke paa spil, om han tillod gutten at vanke der.

Det lange brev, han modtog, var jo heller ikke skrevet i en tone, der skulde stemme ham til forsonlighed og eftergivenhed. Det var vel saa meget af en krigserklæring som af et fredstilbud. Det sidste var uantageligt; den

første havde han ingen grund til at frygte for; han havde jo baade lov og ret paa sin side. —

Da der intet svar kom, begyndte fru Gyllembourg at iværksætte sine trudsler. Hun brød uden videre overenskomsten. Johan Ludvig kom hver eneste dag i Gyllembourgs hus;177

snart opholdt han sig om dagen ligesaa meget der som hos Jiirg enses.17 3) Fra februar 1807 tog hun ham endog helt og holdent hjem til sig.

Tante Jürgen sen var fortvivlet og vidste ikke, kvad kun skulde gribe til. Hendes rolle som guttens pleiemoder og Heibergs repræsentant var ved søsterens stadige overgreb bleven saa vanskelig, at kun var gaaet træt. Hun skrev til Heiberg, fortalte kam saa meget af det passerede, som kun turde, og raadede ham til eftergivenhed.

Men derom vilde han ikke høre tale. Da han endelig fik den hele sammenhæng-at vide, skrev kan øieblikkelig til en af sine venner i Kjøbenhavn, bad ham antage en advokat og indlede sagsanlæg, saafremt ikke sønnen øieblikkelig blev sendt tilbage til Jür-gensens.174)

Ligeoverfor denne energiske optræden var der ikke andet for Gyllembourgs at gjøre end skyndsomt at blæse retræt, udlevere stridens gjenstand og for eftertiden indskrænke sig til den stille, hemmelige erobring akkurat ligesom tidligere. Den stakkars gut, der saaledes reves snart kid, snart did af de stridende parter, kom atter i huset hos tante Jürgensen, og processen faldt bort af sig selv, inden den var begyndt,

Paa dette punkt stod altsaa Heiberg fuldstændig som seirherre; men i virkeligkeden Jæger: En gammel kjærlighedshistorie, 12178

var ikke seiren af stor værdi; den var nok bare tilsyneladende.

Hvis det virkelig skulde kave lykkedes kam at bevare sønnen for sig, liavde kan allerede tidkgere maattet slaa ind paa en anden vei end den, kan liavde valgt.

Han kavde kavt et af to at gjøre.

Enten maatte kan kave taget sønnen til sig i Frankrig. Men dels vilde dette kave stødt paa store praktiske vanskeligheder, og dels vilde et saadant skridt efter hans opfatning gaa udenfor grænserne af den ret, en fader har til at bestemme over sin søn. „En fader har ikke uindskrænket ret over sin søn," udtalte han. „Ingen fader i verden har ret til at forandre sin søns fædreland og saaledes ihjelslaa hans nationalitet og give ham en anden end den, naturen har bestemt ham for. Ifald jeg tager Johan Ludvig til mig, da bliver han med nødvendighed fransk, og jeg har saaledes berøvet mit fædreland en borger og berøvet ham sit fædreland; saavidt strækker en faders myndighed sig ikke; ja, jeg anser det for en forbrydelse, hvis følger ingen kan forudse."175) At han tænkte slig, var ædelt; at kan kandlede, som kan tænkte, var endnu ædlere.

Men saa var der jo en anden udvei, den simpleste og naturligste af verden. Den bestod i at sætte gutten i skole udenfor Kjøben-179

havn, f. eks. i Vordingborg, hvor Heibergs gamle moder levede, eller i Odense, kvor kans broder var rektor. Derved vilde sønnen være unddraget fru Gyllembourgs paavirkning, og kvad der var det allervigtigste: lian vilde kave været udenfor den sørgekge strid mellem forældrene, der nu formørkede kans barndom.

Denne udvei laa altfor nær, til at Heiberg ikke skulde kave faaet øie paa den. I virke-liglieden kavde kan taget den under alvorkg overveielse og i nogen tid endog været bestemt paa at vælge den. Men ligesaa modig som kan var i sin offentlige optræden, ligesaa bange var kan for, kvad folk vilde sige — en svagked, som kans .hustru kåvde god greie paa og flere gange prøvede at benytte til sin fordel i de breve, hun sendte ham under skils-misseforkandlingerne. Han tilstaar aabent i et brev til fru Jürgensen, at „hvad der bestemte mig til at afstaa fra denne plan, var ene og alene frygt for, at man skulde forklare den som en slags kævn over drengens moder."176) Af frygt for folkesnak var det altsaa, kan bare tog halve forholdsregler, lod gutten blive i moderens nærhed og indskrænkede sig til at omgive ham med et gjærde af forbud, som det var den letteste sag af verden at overskride og som faktisk ikke kavde anden virkning end at pine gutten og vende hans sind bort fra sin fader.180

. <

At situationen var absolut ugunstig for Heibergs ønsker om at beholde sønnen, var saaledes for en del kans egen skyld. Men dette forbedrer selvfølgelig ikke den hensynsløshed, hvormed fru Gyllembourg misbrugte denne situation til sin fordel. Hun viste sig her ligesaa lav og beregnende, som hun tidligere havde vist sig lidenskabelig, medens han ogsaa i sit forhold til sønnen gjør et gjennemgaaende nobelt indtryk trods sin inkonsekvente optræden. Det er ikke bare paa aandens, men ogsaa paa "karakterens omraade, man kan overføre udtryk som aristokrater og plebeiere, og ligesaa vist som Heiberg maa regnes til de første, ligesaa vist hørte hun i sine yngre dage til de sidste. Svigerdatteren sammenligner hende med fabelens skrøbelige lerkar og ham med den stærke jefngryde: „Der har vist sjelden levet to mennesker sammen, som fabelen om jerngryden og jydepotten passede bedre paa end disse tvende," siger hun. Men her var det jo faktisk „jydepotten," som knuste jerngryden — saa fabelen kan neppe passe saa godt endda. Ved hvert sammenstød var det ham, som det gik ud over. Hun var den stærkeste, fordi hun var den hensynsløseste.

Under skilsmisseforhandlingerne havde hun anvist ham sønnen som trøst. Nu tog hun hemmelig denne trøst fra ham og delte den mellem sig og Gyllembourg.181

Gutten var endnu i den alder, da kjærligheden har en kort hukommelse. Snart var Heiberg ikke andet for ham end en barsk, fremmed mand, der sad nede i Paris og gav urimelige befalinger. Fjorten aar gammel skrev han i et brev til faderen, at han ikke kunde følge hans raad, da han slet ikke kjendte ham178), og baade dengang og senere beklagede Heiberg sig bittert over kulden og ligegyldigheden i sønnens breve.

Den sidste traad, der knyttede ham til hjemmet, var saaledes bleven revet over af en haard haand, hans forhenværende hustrus.XIII.

Forsoning.

En tid efter sin tilbagekomst til Paris kavde Heiberg endelig opnaaet en stilling, der skalfede kam et nogenlunde anstændigt udkomme. Han kavde faaet en plads i udenrigsministeriets oversættelsesbureau med en aarlig gage af 3000 fro.

Hans chef var Talleyrand, og Napoleon var hans herre. Den personificerede ubøielig-hed modtog ordres fra smidigheden i egen person; den standhaftige revolutionsideolog var bleven en stilfærdig og arbeidssom departe-mentsmand hos den nye cæsar, revolutionens ødelægger, alle ideologers spotter og forfølger, „Intetsteds gaar det underligere til end i verden," sagde prinsesse Elisabeth af Orleans.

Under sine nye livsforhold levede Heiberget meget interessant liv. Han gjorde bekjendt-183

skab med en stor del af samtidens fremragende mænd, fnlgte ofte udenrigsministeren under Napoleons felttog, var med ved flere af de vigtigste fredsslutninger og havde i det hele taget anledning til iagttage baade den bevægede periodes historiske personligheder og dens store verdensbegivenheder paa nært hold.

Men saa interessant som dette liv end var, var det dog igrunden et ensomt liv, fattigt paa lykke og endnu fattigere paa kjærlighed. Der var ingen, som følte sig knyttet til hans skjæbne, ingen,"som delte hans glæder eller bekymringer, ingen, som længtes efter ham, naar han var borte, ingen, som glædede sig ved hans tilbagekomst. Han ældedes som en ensom mand, plyndret og bestjaalet for sit bedste eie.

Kl. 12 mødte han i sit kontor; kl. 5 forlod han det. Om aftenen kunde man se ham paa en kafé — alene og alvorlig midt mellem de snakkende og domino spillende gjæster.

Han sad altid for sig selv, talte aldrig til noget menneske — og dog gik han derhen hver eneste aften — for at faa tiden til at gaa. Kaféen var hans „eneste tilflugt for at forkorte tiden, der, saasom jeg befinder mig ene i denne verden vilde hjemme hos mig selv snart dræbe mig ved kjedsommelighed." Det var en mager tidsfordriv; men livet havde lært ham at være nøisom.179)184

I selskaber gik han sjeldnere og sjeldnere med aarene; theatret var han bleven lei af, siden han under kongressen i

Erfurt havde seet théâtre français1 personale spille tragedie hver eneste aften i en hel maaned. Af reisende landsmænd modtog han besøg nu og da; men der var ogsaa dem, som ikke turde besøge ham; det kunde skade deres karriere.

I sin stilling var han meget anseet og yndet baade af Talleyrand og af Napoleons senere udenrigsministre. Hans gage blev for-høiet, og tilslut blev han chef i sit bureau med en løn af 5000 frc. om aaret.

Sin forfattervirksomhed havde han ganske opgivet. Paa grund af omstændighederne fandt han den uforenelig med sin stilling som embedsmand.

Efter restaurationen fik han imidlertid sin afsked med en pension af 3000 frc., og nu begyndte han atter at skrive for offentligheden — dog saa godt som udelukkende om politik. Han forfattede politiske aforismer, afhandlinger mod dødsstraffen og adelen, bemærkninger om den nye norske grundlov, som han var meget tilfreds med, og indlæg mod Karl Johans reaktionære forslag til grundlovsfor-andringer foruden flere selvbiografiske skrifter.

Alle disse bøger udgav han i Norge, og efter adskillelsen i 1814 betragtede han vort land som sit fædreland, hvad det jo paa en185

vis maade var, idet baade hans fader og hans morfader var nordmænd af fødsel. „Udstødt af mit føde land," skrev han i en af sine fortaler, „levede jeg i mange aar som et i skabningen blot tolereret væsen, der, ikke tilhørende noget folkeslag, var fremmed for dem alle, indtil endelig Kieler-traktaten af 14de januar 1814 gav mig ret til at reklamere gamle Norge som mit /æe^reland".180) Han tænkte endog en tid lang paa at bosætte sig i Norge og leve sine sidste dage heroppe; men vanskeligheder med pensionens udbetaling lagde hindringer iveien.181)

Johan Ludvig var imidlertid bleven voksen; Gyllembourg var død, og moder og søn boede sammen i Kjøbenhavn.

Heiberg havde samvittighedsfuldt bestridt alle udgifterne ved hans studeringer. Men synderlig tak havde han ikke faaet for sine opofrelser. Sønnens breve blev sjeldnere og sjeldnere; han negligerede endog sin fader i den grad, at da han tog doktorgraden, sendte han ham ikke engang et eksemplar af sin afhandling, skjøndt han maatte vide, at en saadan liden opmærksomhed i høi grad vilde have glædet faderen.

Intet under, at den gamle mand gav sin misstemning luft i breve til sin broder og andre: „Jeg har næsten ingen korrespondance med Danmark, især i de sidste fem aar, da186

min søn begyndte at blive yderlig sparsom med breve til mig, hvilken sparsomhed i det sidste par aar er saaledes tiltaget, at det nu lader til, at han aldeles vil slaa haanden af mig. Hvad aarsagen dertil er, liar det hidtil været mig aldeles umuligt at gjætte, da jeg aldrig har faaet noget brev fra ham, uden straks at besvare det." I et andet brev har hans bitre mistænksomked dog ment at kunne gjætte aarsagen: „Fra den tid af, da de senere revolutioners [indflydelse ogsaa virkede paa mig, fra den tid, man fandt for godt at sætte mig paa en tarvelig pension, der gjør mig det til en plat umuligked at kjælpe ham som forhen, med smaa pengebidrag, fra den tid af finder han det ogsaa høist ubehageligt at meddele mig underretninger om hans befindende og at skrive mig til. Jeg maa anse mig meget lykkelig, naar kan ikke lader være seks maaneders mellemrum mellem sine breve."182)

Det havde i mange aar været Heibergs plan, at naar sønnen havde afsluttet sine universitetsstudier, skulde han komme til Paris og blive hos ham en tid. Til dette øiemed havde han i lang tid lagt penge til side, og da han var bleven udnævnt til øverste leder af sit bureau, uden at faa den tilsvarende gageforhøielse, gjorde han foreløbig intet skridt for at faa forglemmelsen rettet. Det var tids-187

nok at gjøre krav paa disse penge, naar sønnen kom. Da vilde de komme vel med.

Men lian syntes nu engang født til at være „peclivogel" ved alle leiligkeder. Den kjøbmand, han havde betroet sine sparepenge — hele 9000 fro. — rømte sin vei med hele stasen, og efter Napoleons fald var hans krav paa regjeringen ikke værd en eneste centime. Siden havde han ikke andet end sin pension at disponere over, og den vilde ikke strække til, naar han foruden sine egne udgifter ogsaa skulde bestride sønnens.

Imidlertid fik Johan Ludvig endelig et reisestipendium. Den 31te mai 1819 ankom han til Paris, og dagen efter gjensaa han sin fader efter mere end nitten aars adskillelse.

Det maa have været et underligt, gribende øieblik baade for fader og søn.

Det var ikke ganske frit for, at den 27aarige doctor philosophiæ følte noget af en skoleguts beklemmelse, da han bankede paa døren til den gamle strenge mand, som han kun havde en meget dunkel erindring om. Men neppe var han traadt over tærskelen, og neppe havde han opdaget ligheden mellem de ældede træk og det store portræt hjemme i dagligstuen, før han fløi om halsen paa sin fader, der overvældet af sin bevægelse gjen-gjældte omfavnelsen.183)

Med engang var al misfornøielse for-188

dampet, al ligegyldighed glemt og tilgivet. Han liavde faaet sin tabte søn tilbage, og selv om det bare var for en tid, var han dog lykkelig, saalænge det varede, lykkeligere end han nogensinde havde været, siden han blev jaget hjemmefra.

Havde han før givet sit savn og sin bitterhed luft, saa var det nu hans glæde, der strømmede over og banede sig vei endogsaa paa steder, hvor man slet ikke skulde vente det. Saaledes læser man f. eks. i efterskriften til en udgave af hans skuespil, hvis sidste — fjerde — bind netop paa den tid var under trykning: „ Jeg skriver disse linier i en af de gladeste epoker, jeg har oplevet i de sidste tyve aar, efterat have igjen seet og omfavnet en inderlig elsket søn. Jeg forlod ham. som barn; han kommer til mig i sin modne alder, beriget med nyttige kundskaber, og besjælet af lyst til at forøge dem. Jeg kan desto-værre! intet andet arvegods efterlade ham, end mit rygte; men det er mig vigtigt, at han ved egen erfarenhed lærer, at dette er ubesmittet, og at han ikke skal behøve at skamme sig ved det navn, han bærer. — Men uden at tale om den fornøielse, som hans nærværelse forvolder mig, venter jeg mig ogsaa deraf en personlig fordel. Det var høist vigtigt for os begge, at vi lærte at kjende hinanden noget nærmere og nøiere. Yi ville snarest lære at189

bedømme hinanden rigtigere, end det liidtil har været muligt i en saa lang frastand og under de utallige hindringer, som deraf uund-gaaeligen opkomme."184)

Det var meningen fra først af, at Johan Ludvigs ophold i Paris skulde vare et aars tid185); men det blev udstrakt til kele tre aar. Stipendiet forslog naturligvis ikke, og de indtægter, kan søgte at erhverve sig ved at give informationer, skulde keller ikke kjælpe stort. Men faderen paatog sig at tilskyde det manglende, lian gjorde det med stor glæde tiltrods for sine knappe indtægter.

De 3000 frc. strakte ikke til under disse omstændigheder, han kom i stor pengeforlegen-lied, og efter sønnens afreise maatte han endog pantsætte sin pension for at bringe sine affærer i et slags orden. Dog synes alt sligt at have staaet for ham som rene smaating i sammenligning med den store glæde at have sønnen hos sig.186)

Om fru Gyllembourg blev der ikke talt et ord mellem fader og søn. Hendes navn blev ikke engang nævnt, naar de var sammen. Men en dag omtrent kalvandet aar efter Jokan Ludvigs ankomst tog Heiberg ham med sig hen paa en pariserrestauration, hvor han med elskværdig gammelmandskøitidelighed arrangerede en liden festlig tilstelning for sig og sin søn. „Denne dag vil vi i forening høi-190

tideligholde," sagde han. Mere blev der ikke sagt; der behøvedes heller ikke mere. Det var nemlig den 9de novbr., moderens fødselsdag. 187)

I det næste brev fortalte Johan Ludvig sin moder, hvorledes hendes fødselsdag var bleven feiret. Det rørte hende dybt, og i sit svar bad hun ham bringe sin fader hendes tak.

Men saa ganske ligetil var nu sagen ikke, • fandt den fintfølende søn; han frygtede for at saare sin fader, og han var vel ogsaa bange for, at der skulde falde ord, som vilde saare ham selv i hans følelser for moderen. Han var ikke istand til at bringe takken frem; han kunde ikke gjøre det, skrev han til moderen.

Saa skrev hun et langt, mildt brev, som hun bad ham overrække Heiberg. At hun ikke sendte det direkte, men lod

det gaa gjennem sønnen, var en fin appel, som Heiberg vilde forstaa. Men heller ikke dette brev kom Johan Ludvig sig til at aflevere. Den ene maaned gik efter den anden, og brevet var endnu i hans hænder. Endelig efter et halvt aars forløb skjød han hjertet op i livet og gav faderen det.

Det var ikke længer den samme kvinde, som vi har lært at kjende i de tidligere breve. Ogsaa hende havde livet taget paa med haarde hænder. Hvad lidenskaben havde forurenset, havde sorgen lutret.191

Den svulmende rige lykke, kun kavde drømt om, kavde kun ikke fundet. I begyndelsen liavde pengesorger formørket den. „Ak hvorfor skal de elendige, foragtelige penge formindske den lykke, som kjærligheden skjænker os i dette lille paradis," liavde kun allerede i 1802 skrevet til Gyllembourg, „en lykke, som vi kar kjøbt med saa megen kummer, saa menge taarer? Jorden er dog saa smuk; maa der ingen ret lykkelige findes paa den?"188) Ofte kavde Gyllembourg maattet reise bort i pengeanliggender; hun sad alene igjen paa det ensomme ßuliedal, ængstedes f'or udfaldet af kans reise, kjedede sig og længtes. „Om dagen gaar det an, men om aftenen i mørkningen saa er det græsseligt; saa tuder stormen og regnen slaar paa vinduerne — ak! saa bliver din stakkels Sine saa ængstelig og bedrøvet; det forekommer mig da, som om jeg var ganske ene i verden."189) I saadanne øie-blikke kar vistnok ofte billedet af den mand, liun saa dybt havde forurettet, traadt levende frem for hende og fyldt hendes sind med uro og anger. „Mangen ensom bortgrædt time" har tanken paa fortiden kostet liende, og disse timer liar i aarenes løb lært hende, at den ægte lykke aldrig vindes ved en andens ulykke.

Og dette kavde endda været i de gode dage, da kjærligkeden endnu kavde evne til192

at kaste guldglans og rosenrødme ind i de dunkleste kroge. Senere, da glansen blev mat og rødmen var blegnet, da traadte ogsaa døden til med sorg og modgang i sit følge. „I de senere aar liar sorger, uheld og ydmygelser af alle slags tilstrækkelig hævnet Dem og enhver, mod livem jeg kan have forseet mig."190)

Den lille fødselsdagsfest, hun havde hørt om, den maade, hvorpaa Heiberg offentlig havde omtalt sønnen, „fraværelsen, tiden, døden, alt hvad som formilder de menneskelige følelser" havde nu givet hende mildhed og selverkjendelse. For første gang indrømmede hun, at hun havde feilet, for første gang anklagede hun sig selv og vilde ikke mere undskylde sig; for første gang bad liun om tilgivelse for den uret, hun havde gjort mod ham. „Af vor fordums forbindelse er kun et tilbage, og det er skjønt og godt: Yor Ludvig! — Lad denne ædle og elskværdige søn, i hvem vor fælles kjærlighed og haab forener sig, trøste os og gjøre, at vi tiltrods for skjæbnen og de menneskelige vildfarelser endnu velsigne det baand, der engang forbandt os."191)

Heiberg læste dette brev med „en ubeskrivelig smerteblandet fornøielse." Hans tilgivelse var det let nok at opnaa. Vistnok havde han tidligere i sine breve udtrykt sig „med en ubesindig vrede, med en ilde over-199

lagt bitterhed;" men „vrede er ikke uforson-ligked" og „bitterhed er ikke had." „Følgelig, kjære Thomasine, alt det forbigangne bør være glemt; det bedste, vi kunne gjøre begge to, er at høre op med at eftersøge, hvem af os der har de fleste og største bebreidelser at gjøre sig."192)

Fra dette øieblik sendte de kinanden breve nu og da — en høflig, venskabelig, hensynsfuld korrespondance mellem to gamle mennesker, der begge har meget at erindre og meget at glemme.

Han er ivrig i at finde paa forklaringer i anledning af den store katastrofe i deres liv og søger til kendes beroligelse at bevise, at alting dog tilslut er bleven til det bedste for alle parter. Men hun vil slet ikke høre paa disse høimodige undskyldninger; kun gjentager, at hun er den skyldige og at hun aldrig skal tilgive sig selv, at hun har bedrøvet ham.

Hans følelser for hende er blevne gamle; men der er endnu liv i dem. Med en sytti-aarig kavallers stivbenede beundring forsikrer han i 1829 sin 56aarige ungdomselskede: „Jeg har i hele min levetid intet fruentimmer kjendt, med kvem jeg heller kunde kave ønsket at forbinde min skjæbne, end med dig, kjære Thomasine." — Hun takker ham og finder, at hans ord er „altfor smigrende" for hende.

Jæger: En gammel kjærlighedshistorie. 13194

Han fortæller, at da lian reiste fra Danmark, tog lian med sig fire eksemplarer af hendes miniaturportræt", dem

har han i alle. disse aar gjemt som en helligdom. Til bevis sender han hende de to; de andre to skal blive hos ham til hans dødsdag. Hun kvitterer for modtagelsen ved at forsikre, at hun ,,vil holde disse to eksemplarer i høi ære fremfor deres søskende."

Og for ikke at staa tilbage fortæller hun ham „til gjengjæld", at ,,det guldfingerbøl, du for nogle og tredive aar siden forærte mig, aldrig har forladt mig, at jeg siden den dag, jeg fik det, indtil den dag idag aldrig har brugt noget andet og haaber at sy mine sidste sting dermed."193)

Det er to skibbrudne, der. efterat stormen

/ /

har lagt sig, vandrer langs stranden sammen og glæder sig over de fattige smaating, der velbeholdne er drevne i land efter deres forlis.

I de senere aar var der fiere gange tale om at faa Heibergs forvisning hævet. Men det blev aldrig til noget. I modsætning til sin lidelsesfælle Malthe Conrad Bruun forlangte han, at kongen skulde erkjende, at der var gjort ham uret og tilbyde ham at vende tilbage.

Dertil var kongen ikke villig.

Saa vedblev han da at rusle ensom omkring nede i Paris som en af frihedens vete-195

raner. Hans syn blev svagere aar for aar ; men saalænge ban endnu kunde læse og skrive, bevarede lian sine interesser, sin kundskabstrang, endog sit vid. En aften stødte en forbigaaende til kam, saa lian koldt paa at tumle overende. „Siden De ikke kan se Dem for, skulde De lade Dem lede af en hund," raabte fyren. „Gjerne det," svarede Heiberg, „kom skal vi straks gaa hen og kjøbe lænke og halsbaand."

I de sidste aar var han aldeles blind. Korrespondancen med dem derhjemme maatte føres paa fransk, da hans opvarterske maatte læse brevene for ham og skrive svarene efter lians diktat. Om morgenen blev han ledet fra sengen hen t?l en lænestol ved kaminen; om aftenen førtes han samme vei tilbage.

I otte lange aar sad han endnu i denne lænestol — træt og taalmodig.

„Min rolle er udspillet her i verden," sagde han, „jeg sidder jo egentlig bare her og venter paa min død."XIII.

Et livsopgj&r i novelleform,

Hun overlevede Heiberg i liele femten aar og nød lige til sin død en tilfreds og behagelig alderdom i sin søns hus, det tredie hjem, hendes personlighed havde præget — for hendes vedkommende uden tvivl det lykkeligste af dem alle.

I dette kjem blev de noveller til, der har gjort hende til Danmarks populæreste forfatterinde. Den første af dem skriver sig fra kendes 54de aar, den sidste fra kendes 72de.

Alderens ro og klarhed kar præget dem. Deres stil er jævn, dæmpet og karmonisk, fri for ungdommens lyrik som for ungdommelig-kedens ekstravaganser. Deres udtryksmaade er noget snørklet og gammeldags. Læseren støder ikke sjelden paa sætninger som disse: ,,Han vovede at gribe hendes haand og at197

paatrykke clen et kys, mod hvis brændende varme hansken ikke formaaede at beskytte;" „en rolig søvn syntes at ndbrede sin valmue over den lidende;" „skjelmske vinde legede med den hvide kjole og viste sløifen paa sko-baandene, som omslyngede det fine ben." Et forelsket par, der synger en duet, „svæver forenede i tonernes himmel," og at forføre en ung pige kaldes „at bryde en lilje".194) Denne stil minder om duften af tørret reseda i en gammel dames gjemmer.

Og ikke blot i formen røber disse frembringelser sin oprindelse fra en aldrende forfatterinde. Ogsaa fra opfatningens side er de kloge og velopdragne gammelmandsbørn. Det er høstblomster, der har sine rødder i erindringen, ikke i nuets vekslende oplevelser — en fin vinterfrugt, der fuldmoden tages frem af sit gjemme lang tid, efterat den blev høstet. Disse tolv bind „Hverdagshistorier" indeholder facitten af en afsluttet livsudvikling.

Fra sin alderdoms trygge og lune havn kaster hun da et blik ud over sit stormfulde liv. I et enkelt øieblik kan hun længes tilbage, idet hun sukker med Florian:

„Hélas, l'iélas! ce beau prin.tero.ps, Qui peu de jour s ä peine dure, Ne revient pius pour les amans, Comme il revient pour la nature."*)

•) „Ak, ak! den skjønne vaar — som neppe varer noglo faa dage — den vender ikke mere tilbage for de elskende — som den vender-tilbage for naturen."198

Meii igrunden er hun dog lykkelig over, at det er slut. Livet staar for hende som en fart over en aaben fjord i storm og tykke. Paa den ene side ligger barndommens stille vig, paa den anden alderdommens fredelige ankerplads. Lykkelig den, som endnu ikke er seilet ud eller allerede er naaet frem! „Børn have det godt, og oldinge have det ogsaa godt. Barndommen og alderdommen er livets bedste tider; den, som ligger i midten, er fuld af uro og strid."194)

Men farten skal nu engang gjøres, og først den, som har overstaaet farerne, fortjener at prises, ikke den, som endnu ikke har prøvet dem. Allerede i „Familjen Polonius," fru Gyllembourgs første forsøg, skriver hun derfor: „Det man i almindelighed kakler uskyldighed og dyd, vilde jeg ikke give saa skjønne navne; nei, renhed og troskab til døden, de vindes kun i verdens strid og fare. — Det er jo heller ikke menneskenes fiende, der drev dem ud af uskyldighedens paradis, men herrens engel, der vidste, at der gaves et endnu bedre og herligere sted end dette." Og ved en anden leilighed heder det fast og aabent: „Ja, feilet har jeg, men bødet har jeg ogsaa og — forunderligt! paa lidenskabernes og angerens vei fandt jeg dog nøglen til mit livs lykke. — Jeg har ofte tænkt, at eier for os mennesker ingen anden vei findes end denne199

til et i en bedre forstand, nydelsesrigt liv og at ingen. Psyche naar Olympen, uden først at være prøvet i underverdenens rædsler."196)

Det kompas, mennesket maa styre efter under denne vanskelige fart, det er ikke den kolde beregnende pligtfølelse; den leder altid vild. Det er ene og alene „hjertet". „Intet menneske kan udrette noget virkeligen godt og velgjørende for sig og andre, naar kan maa leve i strid med sit kjertes følelser. Kjærlig-ked er det eneste kompas uden misvisning, der kan veilede os gjennem livets skjær og klipper. Uden den kan keller ikke fornuften selv staa ved roret."197)

Men denne kjærligked maa ikke forveksles med forelskelsen. Af en saadan forveksling opstaar netop mange af livets smerteligste konflikter. Lidenskaben er ikke blot døv for fornuftens røst, men ogsaa for hjertets stemme; det sidste er skyld i, at den saa ofte leder vild. Mange af kendes noveller skildrer kjærligheden mellem mand og kvinde som en forvildelse, der griber sit offer iblinde, river det med sig over stok og sten og først sent slipper det. En saadan forvildelse er f. eks. fortællerens forkold til Lise i „Drøm og virke-ligked", Helenes forelskelse i grev Falken-stjerne („En mesalliance"), ja endog Sofies kjærligked til Sardes („Ægtestand").

I regelen er det den uerfarne, der lettest200

rives med. Derfor er den af digterne saa besungne „første kjærlighed" slet ikke gjenstand for nogen begeistring fra fru Gyllembourgs side. Belært af sin egen erfaring tror hun ligesaa lidet paa den som paa „den eneste kjærlighed." Mange af hendes helte og heltinder elsker mere end en gang, og ofte handler hendes noveller om opløsningen af en forbindelse og dannelsen af en ny. Saaledes er f. eks. fortælleren i „En hverdagshistorie" forlovet med Jette, inden han ser Maja, forelsker sig i hende og vinder hende; fortælleren i „Drøm og virkeligked" staar i forkold til Lise, inden kan gifter sig med Laura, Julie i skuespillet „De forlovede" har elsket sin kjæreste, Sofie i „Ægtestand" sin mand, inden den nye følelse faar magt over dem. Paa dette punkt har livet gjort hende klarsynt og nøgtern trods alle de romantiske ideer, der omgav kende.

At ville finde mystik i kendes opfatning af kjærligheden er derfor et temmelig frugtesløst arbeide.

En ung dansk forfatter kar vistnok prøvet det, idet kan paastaar, at hun stadig „tegner elskoven som et lynnedslag: ingen grund og modstand utænkelig." 198) Men dette er meget misvisende. Naar lynet tænder, er det, fordi der er

dynget brændbart stof sammen i sjælen. At paavise dette stofs tilstede-201

værelse er fru Gyllembourgs stadige bestræbelse. „Ægtestand" er det bedste eksempel i saa henseende; der er der baade „grund" og „modstand". I regelen gjør hun forsøg paa at motivere og forklare, tildels endog paa at analysere den erotiske følelse. Hun betragter den nøgternt og illus jons frit. Fra hendes side er den hverken gjenstand for overtro eller for kultus; langt fra at være mystiker er hun bleven rationalist ligeoverfor kjærligheden. Hvorledes kunde hun ogsaa være andet, hun, der havde tænkt saa meget over katastrofen i sit eget liv og prøvet at fremdrage alt, hvad der kunde forklare og undskylde den!

Først i hendes sidste arbeider indtræder der en forandring i dette sunde forhold. Omtrent fra 1836 var Martensen bleven en stadig gjæst i hendes og hendes søns hjem. „Til ham tyede hun nu med alle sine spørgsmaal, alle sine urolige tanker," heder det i den lille karakteristik foran hendes „Samlede skrifter".

Hans indflydelse kan bestemt paapeges i novellerne.

Den religiøse betragtning begynder at blive fremtrædende. „Nær og fjern" (1844) munder ud i en prædiken og ender med altergang; den theologiske kandidat bliver hendes lielt (i „Korsveien" fra samme aar), og i første del af „To tidsaldre" (1845) tillægger hun en-202

kelfce af sine personer en religiøsitet, der ikke var den skildrede periodes.

Under denne indflydelse er det først, liun begynder at opfatte elskoven som et slags dæmonisk magt, der kar sin oprindelse „umiddelbart af det dunkle, ligesom de mythologiske forestillinger lære, at gratier og furier, det skjønne og det græsselige, ere fødte af den mørke, hemmelighedsfulde nat."199)

Men denne opfatning gjennemtrængte hende dog aldrig helt; dertil vedblev hun altfor meget at være et barn af oplysningsperioden med dens kjærlighed til klarhed og dens humanitet.

Naar menneskene farer vild, er det ikke, fordi de er besatte; de er bare forblindede. Deres forvildelser bør ikke vække vor afsky, men snarere vor medlidenked. Vor dom bliver uretfærdig, hvis vi ikke tager alle de medvirkende omstændigheder med. De skal lære os at vise mildhed og overbærenhed. Denne lære har livet givet hende, og den søger hun gjennem sine noveller at indprente andre.

Selv havde hun bittert faaet føie, hvor lidet skaansom verden var i sin dom. Idet kun talte humanitetens sag, kjæmpede hun jo i virkeligheden ogsaa for sin egen.

I et par af sine arbeider gjør hun dette paa en mere direkte maade, idet hun fremstiller forhold, der har megen lighed med katastrofen i hendes eget liv.203

Hun liar først behandlet den i skuespillet „De forlovede", hvor der ikke er anden forskjel mellem Julies situation og hendes egen end den, titelen antyder.

Som ganske ung har Julie forlovet sig med Vilhelm Arnold, der kort efter forlovelsen reiser bort og lader kende alene. I de tre aar, lian er borte, vinder imidlertid hans broder Frands kendes kjærlighed.

Da Vilhelm endelig vender tilbage, vil han gjøre sin ret gjældende trods den følelse, der har adskilt dem. Det sprog, lian i den anledning fører, kar en vis lighed med de første breve, Heiberg skrev efter modtagelsen af ,,La lettre remarquable": „Hun har svoret mig troskab," siger Vilhelm blandt andet; „skulde jeg tillade, at hun blev en menederske? Nei, liar jeg været saa ulykkelig at miskage hende uden min brøde, saa skal jeg-nok vide ved kjærligked og overbærelse at føre den vildfarende tilbage paa den rette vei. Hos ingen anden skal kun finde den omhyggelighed, den opmærksomked som kos mig. Jeg liar lovet at være hendes ven og beskytter: skulde jeg nu udsætte hende for at falde, i letsindige, fordærvede hænder, da jeg-ved, hun skal blive lykkelig i mine arme?"

Hertil bemærker forfatterinden gjennem sit talerør Valdorf: „Det er en egen sag at gjøre folk lykkelige mod deres vilje."204

I lians mnnd har hun ogsaa lagt et energisk forsvar for heltinden; det klinger fuldstændig som et selvforsvar: „Hun* var ikke fri for koketteri, men nu er hun det. I disse sidste aar er hun bleven ti aar fornuftigere. Hun har en

dyd, som op vei er alle andre, som er sjeldnere end alle andre og ofte indbefatter dem alle: hun er et fruentimmer, der forstaar at elske. Skal nu en saadan pige blive et offer for et i barnlig uerfarenhed udtalt ord? for en forbindelse, der igrunden er ingenting, et unaturligt, urimeligt forhold? Skal hun bøde for en tilgivelig vildfarelse med et helt livs fortvivlelse?" Nei, svarer skuespillet, og uden medlidenhed, ja endog uden spor af sympathi lader det Vilhelm tabe den fra hans side saa slet førte proces mellem kjærlighedens ret og de sociale baaiids forpligtelser.200)

Men er dette endnu et temmeligt krigersk selvforsvar, saa maa novellen „Ægtestand" opfattes som en stilfærdig undskyldning. Lindal svarer til Heiberg, Sofie til hende selv og Sardes til Gyllembourg, for endel maaske ogsaa til Duveyrier, men neppe udelukkende til den sidste, som svigerdatteren er tilbøielig til at antage.

Lindal er barsk og hensynsløs i sine udtalelser ligeoverfor sin unge hustru, hvis længsel efter romantik og kjærlighed er utilfredsstillet. Han saarer hendes følelser ved at tale205

foragtelig om kjærligheden, udtalelser, der senere bliver hendes trøst under hendes fortvivlelse.

Sardes kommer; han er ridderlig, romantisk og forelsket. Alt, hvad hun savner hos sin mand, bringer han hende — hvad er saa naturligere end, at hun gjengjælder hans følelser ?

Dette spørgsmaal er den egentlige hovedtanke i novellen.

Og her bøier forfatterinden af. Yidere kan hun ikke føre undskyldningerne, saaledes som hun nu opfatter sagen. Derfor lader hun Sofie komme til besindelse i det kritiske øieblik og vende tilbage til sin mand, der modtager hende med aabne arme og skjænker hende den lykke, hun har savnet.

Slutningsmoralen lyder som et suk; den indrømmer, at „der gives baand, som intet i verden kan løse." Men hele fortællingen har igrunden gaaet ud paa at vise, hvor løse disse baand i virkeligheden er.

Selv midt i ydmygheden flammer der et øieblik en krigersk stemning op, der sætter sig til modværge af frygt for at indrømme formeget: „Bør en hustru, en moder ikke have kraft til at. bekjæmpe det første indtryk, til itide at udrive et utilladeligt ønske af sit hjerte, inden det slaar rod deri?" spørges der. Og svaret lyder: „Den, som kan dette, uden206

at hun, som ofte sker, maa betale denne seir med sløvhed eller hentærende kummer, hende vil jeg ære som en martyr; thi det er hun. Men I ægtemænd, I, som selv paa tusind forskjellige maader fører os til fordærvelsens afgrund og bryder staven over os, hvis vi svimle paa randen, I, som ikke formaar at opofre os den usleste lyst, I have ikke ret til at fordre af os det tungeste af alle ofre."201)

Som man ser, kunde minderne fra fortiden endnu bringe bølgegang i hendes sind. Og dog var hun 62 aar, da „Ægtestand" blev skrevet.

Men kort tid efter var det, Martensens geistlige indflydelse begyndte at gjøre sig gjældende. Naar hun nu saa tilbage over sit liv, kom lidenskaben til at staa for hende som en dæmonisk og frastødende magt, og hun begyndte at tale om lidenskabens hæslighed.202) Fra dette standpunkt er „Maria" (1839) skrevet, en hyperidealistisk historie om en kvinde, der ikke vil ægte den mand, li vis kjærlighed hun besvarer, fordi hun finder den erotiske lidenskab frastødende, siden hun engang som ganske ung har været forelsket i en anden mand og siddet paa hans fang med armene om hans lials.

Betegnende for den forandring, der var foregaaet, er følgende udtalelse:

„Det forekommer mig, som om de mange207

benævnelser af slange, drage, uhyre o. s. v., som de gamle myther tillægger Amor, virkelig er af en dyb betydning. Denne følelse, man kalder elskov, synes ofte at ligne en dæmonisk indskydelse, der for en tid berøver mennesket den moralske frihed, døver samvittighedens stemme, guds stemme i hjertet, berøver fornuften sin klarhed og hjertet sin mildhed, oprører sig mod guds og menneskers love, løser de helligste baand, sløver al ædel virksomhed, og skjøndt den kalder sig elskov, egentlig kun elsker sig selv og viser sig ofte haard og grusom, selv

mod sin gjenstand; den bygger sit hus paa sand, paa fortrin, som er idag, men ikke findes imorgen, og da bortstøder den med foragt det afgudsbillede, som den nylig tilbad. Hvor ganske modsat er den kjærlighed, som forener forældre og børn, søskende, ægtefolk, hvis samliv tid og troskab har helliget! Denne kjærlighed binder os til vore pligter med kjære baand, den opklarer forstanden, formilder hjertet, skjænker mod til virksomhed, lærer selvfornægtelse og den lyksalighed at leve i andre; den trodser tidens og forkrænkelighedens magt, ja — vi tør haabe det — den trodser døden; thi denne kjærlighed, der kun vil det gode, smelter sammen med guds vilje." Saa fuldstændig bryder hun her staven over sin egen fortid.

Engang havde kjærlighedens ret været208

uendelig; nu faar den ikke engang ret til at eksistere. Akkurat som. kos Ingemannn maa de elskende bare elske bi uånden „som broder og søster," og det kele udmærker sig ved en kimmelvendtked, der i novellens moderne form prøver at gjenoplive sværmeriet for keltindens bibelske navnesøster, jomfru Maria og den ubesmittede undfangelse. „En kvindelig sjæl maa sige som vor kerre og mester, at dens rige ikke er af denne verden." 203) Saa voldsomt og yderliggaaende ytrer reaktionen mod kendes ungdom sig, da den endelig indtræder fuldstændig.

Selvfølgekg blev dette standpunkt ikke kendes endelige. Da reaktionen var gjennemlevet, antog kendes selverkjendelse en mindre eksklusiv og mere sund skikkelse. Og da kun i sin sidste fortælling atter dvælede ved sin ungdomstid paa grænsen mellem aarkun-dreclerne og sammenlignede den med en senere periode, da skrev kun: „I den forsvundne tid, som vi sammenligner med den nuværende, var kjærliglieden en stormagt. Den er detroniseret, som saa mange andre poten-tater. Den kører nu, som jeg engang læste, til de forlorne kunster. Men kjærligkeden, naar den virkelig fortjener dette navn, er i sig selv noget ædelt og skjønt. Maa man end i dens vildfarelser fordømme den, foragte den kan man dog ikJce."204)209

Det er hendes sidste ord om kjærligheden, hendes endelige dom over sin egen livsførelse.

Hvem vil ikke gjerne underskrive den i det milde, vakre skjær, der lyser fra hendes alderdom?

Jæger: En gammel kærlighedshistorie.

14Anmærkninger og henvisninger.

*) P. A. Heiberg: „Tre aar i Bergen. Autobiografisk episode". Drammen 1829, „Den norske rigstidende", 1829, tillæg til no. 62 og P. A. Heiberg: „Fornøden oplysning i anledning af et dokument, som br. agent W. Krohn i Bergen har ladet indrykke i den norske rigstidende no. 61 [o: 62] for dette aar." Chra. 1829.

2) „Til belysning af literære personer og forhold i slutningen af det 18de og begyndelsen af det 19de aarhundrede". En samling breve udg. af S. Birket Smith, side 31 samt „Breve fra P. A. Heiberg" udg. af J. L. Heiberg, side 6 og 11.

3) Jeg slutter dette deraf, at der i den opbevarede endelige afregning mellem ham og Graah intet beløb findes opført for husleie. Se „Breve fra P. A. Heiberg", side 4—5.

4) Christen Thaarup : „Peter Andreas Heiberg. Et efterladt arbeide". Anden udg. Kbhvn. 1883, side 8, anm. 1.

5) I det nævnte brev til Graah forekommer der et uklart sted, som kanske kunde lede paa et spor. Heiberg har overdraget Graah at hæve et stipendium paa 48 rdlr. og han antager, at naar dennes udlæg er dækket, „bliver saa meget tilovers, som af sgr. Hoffmann for den bevidste stok er forlanget, nemlig212

13 rdlr. ; thi mere liar han aldrig fordret af mig, og jeg kan ikke heller tro, at han paa saadan maade vil gjøre sig fordel." Skulde kanske „den bevidste stok" liave tilhørt Graah, og skulde Heiberg have laant penge paa den hos sgr. Hoffmann? — Selv brugte Heiberg ikke stok før i sin alderdom. (Se hans „Erindringer", side 388.)

6) „Breve fra P. A. Heiberg," side 2—3.

7) Se brevene fra Sverige i „Breve fra P. A. Heiberg," side 6—20.

8) S. Birket Smiths brevsamling, side 82.

ö) S. Birket Smiths brevsamling, side 66—67 og 68.

10) Ibid. side 33—34.

n) Se f. eks. fru Gyllembourg: „Samlede skrifter", YH, side 66, et af de flere steder, hvor deltales om „falsk sentimentalitet". Smlg, Schillers afhandling „Ueber naive und sentimentalische Dichtun^'.

12) „Nordisk tidskrift" utgifven af Letterstedt-ska foreningen. Sjatte :årgången, 1883, side 174 og Johanne L. Heiberg: „P. A. Heiberg og Thomasine Gyllembourg", anden udg. side 157. Det er overalt anden udgave af „svigerdatterens bog", som citeres. Fru Heiberg anfører ikke spor af bevis, Nellemann gjør dog i det mindste et forsøg. Han citerer et brev af 3die novbr. 1801, hvori fru Gyllembourg paastaar, at Heibergs grundsætninger havde vist sig at være anderledes end de, han „saa ofte har ytret" — et yderst skrøbeligt bevis, naar hensyn tages til upaalideligheden og unøiagtigheden af mange andre fru Gyllembourgske paastande i breve fra den tid. Med fuld berettigelse har forresten Heiberg allerede tidligere afvist en lignende insinuation fra hendes side: „Naar har min frihed været den, der ingen pligter erkj ender? Naar ansaa jeg pligters opfyldelse for213

en fordom? Du fornærmer mig uden at vide det." (Brev af 19de septbr. 1801, svigerdatterens bog, side 177).

13) K. L. Rahbek: Erindringer af mit liv, IV, side 303—4.

14) Rahbeks Erindringer, V, 26, sammendraget af N. M. Petersen i hans literaturhistorie V, 244. Se endvidere E. Holm: Danmark-Norges udenrigske historik fra 1791 til 1807, I, side 20 o. fl.

15) P. A. Heibergs „Udvalgte skrifter" udg. af Otto Borchsenius og Fr. Winkel Horn, side 389.

16) „Heiberg for publikum" [af Gutfeld] side 10 og 12, J. 0. Tode: „Til forfatteren af skriftet: „Heiberg for publikum", den sidste piece citeret efter Thaarups biografi, side 22—24. Thaarup, der ikke kjendte de senere udgivne breve, tror, at det er et liter ært tyveri, Heiberg sigtes for, og finder da i sin uskyldighed ud, at det ikke kan være andet end •—- en replik i komedien „Heckingborn". Se hans biografi side 23, anm. 1.

17) Thaarup citerer et sted i Todes „Et andet brev til forf. til skriftet „Heiberg for publikum" (dateret 9de aug. 1789), hvori der tales om Heibergs „nærværende og tilkommende forbindelse med en af vore agtværdigste medborgere" (o : Buntzen). Hertil knytter biografen den anmærkning: „Altsaa var Heiberg den 9de aug. 1789 forlovet; hans forlovede var da meget ung; thi hun er født den 9de novbr. 1773." (Se Thaarups Heiberg, side 25. anm.) Men dengang havde forlovelsen allerede varet i over et aar. I et brev fra Claus Fasting (aftrykt i Birket

. Smiths samling, side 98) gratuleres nemlig Heiberg til hans „forestaaende giftermaal", og dette brev er dateret 16de aug. 1788.

18) Svigerdatterens bog, side 108, smlg. 113.

19) Brev til Gyllembourg fra 1802, ibid., side 327-214

20) Brev til G. af 1ste septbr. 1801, ibid., side 143.

21) Ibid., side 144.

22) Brev til Heiberg af Ilte septbr. 1801, ibid. side 159.

23) Se den lille karakteristik — ved etatsraadmde Heiberg —- i begyndelsen af 1ste bind af fru Gyllembourgs „Samlede skrifter".

24) Se brevene til Gyllembourg i svigerdatterens bog, hist og her.

25) Se f. eks. brev til Gyllembourg af 21de dec. 1301, ibid. side 264, hvor hun frygter for, at H. vil myrde sønnen. Smlg. J. L. Heiberg: „P. A. Heiberg og Thomasine Gyllembourg" i „Nordisk tidskrift" 1883, side 34.

26) Ifølge et brev fra Heiberg i svigerdatterens bog, side 182.

27) „Breve fra og til J. L. Heiberg" (Kbhv. 1862), side 37 o. fl.

28) Brev til Gyllembourg af 22de juli 1802, svigerdatterens bog, side 322—23.

29) „Breve fra P. A. Heiberg", side 97.

30) Brev til Gyllembourg af 3die septbr. 1801, svigerdatterens bog, side 151.

31) Se hans egen fremstilling i brev af 19de septbr. 1801, ibid., side 183.

32) Brev til Heiberg af 18de novbr. 1805. ibid. side 358.

33) Svigerdatterens fremstilling er paa dette punkt uklar og selvmodsigende. I det ene øieblik siger hun, at han ikke har taget hensyn til Thomasines følelser ved forlovelsen; i det næste heder det derimod, at hun elskede ham, „maatte elske den, der sagde, at han elskede hende" o. s. v. Se side 12 i hendes bog.

34) Se hendes egne ord om Nana og Hother. ibid. side 159.215

„Undersøg dig selv og svar saa, om du med en god samvittighed kan nægte, at din kulde som hustru skriver sig netop fra den allerførste dag af vort ægteskab. — — Spørg dig selv, om ikke dit hele forhold i den post har været saadan, at mangen anden deraf vilde tage anledning til sin undskyldning, naar han, paa saa mange andre ægtemænds maner, forlader sin hustru for at løbe efter andre." (Brev fra Heiberg til hans hustru i svigerdatterens bog, side 187).

36) Man kan imidlertid ogsaa gjøre for meget væsen af denne aldersforskj ei. Svigerdatteren er ikke ganske fri for at gjøre det. Et sted taler hun endog, som om den 32aarige Heiberg var — „til aars" for derved at faa en rigtig slaaende modsætning til hustruens ungdom og uerfarenhed. Se hendes bog, side 96.

3T) Se hans brev af 19de septbr. 1801, ibid. side 186.

3S) Samme brev og brev til Buntzen af 25de septbr. 1801, ibid. side 183 og 204.

39) Ibid. side 23—24. Som læseren vil se, afviger min opfatning af denne scene betydelig fra forfatterindens og hendes kilde, svigermoderens. Det klinger nemlig altfor problematisk i mine øren, naar grunden til hans udbrud forklares at være hans stygge vane at sige noget koldt og haardt, der flk „overhaand, selv over kjærligheden til barnet", og rent absurd bliver denne forklaring, hvis gutten virkelig, som der paastaaes, skulde have været alvorlig syg. I dette tilfælde bliver den ensbetydende med at stemple Heiberg som et hjerteløst uhyre, hvilket man ikke ved andre kjendsgjerninger kan bevise, at han var. Hendes barnagtighed er det derimod let nok at bevise ved mange eksempler.216

40) Efter hendes fremstilling i brev af Ilte septbr. 1801, ibid. side 161 og 163. Smlg. side 25.

4V) Se brev af 18de novbr. 1805 fra fru Gyllembourg til Heiberg, ibid. side 356—57.

42) Brev til Heiberg af Ilte septbr. 1801, ibid. side 163.

43) Brev fra P. A. Heiberg af 19de septbr. 1801, ibid. side 187. Disse udtalelser stemmer ikke rigtig overens med svigerdatterens paastand (side 89), at da Heiberg reiste, liavde ægtefolkene „alt i et par aar, efter stiltiende overenskomst levet ved hinandens side som ven og veninde og ikke som ægtefolk." Selv hustruens egen fremstilling gaar langtfra saa vidt som svigerdatterens paastand.

44) Fru Gyllembourg: „Samlede skrifter", I, side 227 og 228.

45) Brev af Ilte septbr. 1801, svigerdatterens bog, Side 161.

46) Samme brev, ibid 184. P. A. Heibergs „Udvalgte skrifter", side 590 og brev til Rahbek, aftrykt i Thaarups biografi efter Rahbeks Erindringer, 4de bind.

47) Ifølge svigerdatterens fremstilling, side 16.

48) Fru Gyllembourg: „Samlede skrifter", IV, side 225.

49) Citaterne hentede fra forskjellige noveller af fru Gyllembourg, „Samlede skrifter VI, side 43, IV, side 284 og et sted i „To tidsaldre".

50) Svigerdatterens bog, side 39.

51) Brev fra Heiberg til hans broder i „Breve fra P. A. Heiberg", side 98—99. Smlg. en lignende udtalelse i et andet brev, trykt i svigerdatterens bog, side 189.

52) Ibid. side 40.

5S) Ibid. side 40—41.217

54) Fru Gyllembourg: „Samlede skrifter", IV, side 226.

5d) Svigerdatterens bog, side 40—41, sammenholdt med side 37.

56) „Breve fra P. A. Heiberg", side 98 og brev af 19de septbr. 1801 i svigerdatterens bog, side 184.

57) Tb. Overskou: „Den danske skueplads", III, side 577—78.

58) Thaarups biografi, side 55—56.

59) Ibid. side 61.

60) Se hans „Erklæring angaaende flere translatørers ansættelse" i „Minerva", 1798, 3die kvartal, side 229 og Thaarups biografi, side 94—95.

61) „Breve fra P. A. Heiberg", side 26.

62) Brev af 19de septbr. 1801 i svigerdatterens bog, side 185.

63) H. G-. Clausen: Prædikener holdne i Frue kirke i Kbhv. 1800. Første bind, fortalen, citeret efter N. M. Petersens literaturhistorie, V, a, side 259.

64) Se P. A. Heiberg: „Erindringer af min politiske, selskabelige og literære vandel i Frankrig," side 15—17. En fremstilling af keiser Povls indflydelse paa den danske trykkefriheds skjæbne læses hos E. Holm: „Danmark-Norges udenrigske historie under den franske revolution og Napoleons krige", I, side 277—297. Efter dette værks fremkomst gaar det ikke længer an kritikløst at referere Heibergs egen fremstilling, som Fr. Bayer har gjort det i sin vistnok tidligere skrevne, men først flere aar senere udgivne bog „Nordens politiske digtning 1789—1804", side 162.

65) P. A. Heiberg: Erindringer, side 18.

66) Heiberg — og efter ham andre forfattere, f. eks. Fredrik Bayer i „Nordens politiske digtging", side 163 — har paastaaet, at dommen gav forordningen af 27de septbr, tilbagevirkende kraft. Heri"218

mod protesterer J. Nellemann i den før nævnte opsats (Nordisk tidskrift, 1883, side 188 o. fl.) og paastaar, at han blev dømt efter Kr. Y's lov 6. 4. 9., hvis første punktum siger: „Taler nogen ilde om kongens regjering, have forbrudt ære og gods." Enten man dømte ham efter en lov, der ophævede trykkefriheden eller efter antikverede bestemmelser fra tiden før trykkefrihedens indførelse, kommer imidlertid i realiteten ud paa et. I begge tilfælde stod dommen i strid med, hvad der havde været retspraksis siden trykkefrihedens indførelse.

67) „Breve fra P. A. Heiberg", side 29.

t;8) Ibid. side 35.

69) Brev af 28de septbr. 1801 i svigerdatterens bog, side 219.

7ü) „Breve fra P. A. Heiberg", side 35.

71) Brev fra Heiberg til fru Gyllembourg af 26de januar 1802, svigerdatterens bog, side 276.

72) Gyllembourgs brev til den danske kronprins, ibid. side 72.

73) Samme brev, ibid. side 60.

74) Svenskt „Biografisk haiidlexikon", side 258.

75) Hele redegjørelsen er meddelt i etatsraad-inde Heibergs bog, side 43—75.

76) Ibid. side 403.

77) Ibid. side 386 og 429.

78) Ibid. side 77 og 78.

79) Brev af 19de septbr. 1801, ibid. side 184—85.

k0) Ibid. side 78—79.

81) Brev af Ilte septbr. 1801, ibid. side 165.

82) Ibid. side 80.

83) Brev af 18de novbr. 1805, ibid. side 362.

81) Brev af 19de septbr. 1801, ibid. side 186.

85) Svigerdatteren gaar ud fra, at paastanden er en sikker kjendsgjerning. Derved bliver hendes fremstilling fuld af selvmodsigelser. Efter at have219

refereret den formentlige samtale, siger hun; „Hun var let om hjertet efterat have gjort Heiberg den vanskelige tilstaaelse", „hun tænkte kun med jubel paa, at hun i al ærbarhed og stilhed turde elske Gyllembourg." Alt fremstilles altsaa som klappet og klart; men lidt senere er det slet ikke klappet og klart: „Neppe var Heiberg bortreist, før det dag og nat laa hende paa hjerte ærlig og aabent at meddele ham dette tat hun elskede G.\ som hun alt i den sidste tid, da han endnu var hjemme, forgjæves havde søgt leilighed (sic!) til at udtale for ham." Her er altsaa „den vanskelige tilstaaelse", som hun tidligere skal have lettet sit hjerte med, slet ikke gjort endnu. Smlg. side 80 og 89 i bogen.

86) Denne forklaring stemmer ogsaa med Heibergs udtalelser i brevet af 19de septbr. 1801, ibid. side 188.

b7) Brev af 18de novbr. 1805, ibid. side 362.

88) Samme brev, ibid. side 366.

89) Brev af 19de septbr. 1801, ibid. side 186.

so) Brev af 18de novbr. 1805. ibid. side 365.

91) Saa paastaar i alle fald Heiberg i brev af 28de septbr. 1801, ibid. side 219.

92) Brev af 19de septbr. 1801, ibid. side 184, 185 og 186.

93) Samme brev, side 185.

94) Brev fra fru Gr. til Gr. af 4de april 1802; ibid. side 314.

95) Brevet til broderen i „Breve fra P. A. Heiberg", side 33, hvor ogsaa udtalelsen til G-rouvelle er citeret efter „Læsning for publikum", side 26.

96) Brev af 21de septbr. 1801, svigerdatterens bog, side 198.

9") Brev til Gyllembourg af 22de juli 1800, ibid. side 108.

88) Brevet findes ibid. side 99^100. Det „be-220

i

viser intet, cia det er gaaet gjennem Heibergs hænder", siger dr. Heiberg, Nord. tidskrift, 1883, side 39.

") Se det foran side 113 citerede sted af brevet fra 18de novbr. 1805 og henvisning 87.

10°) Brevet — dat. 29de marts 1806 — findes i svigerdatterens bog, side 101—2.

101) Fru G-yllembourg: „Samlede skrifter", IV, side 311.

lu-) Kjærlighedsbreve i svigerdatterens bog, side 105 og 111. Se ogsaa 106 o. fl. steder.

10:,j Brev til Gyllembourg af 23de juni 1800, ibid. side 104—5.

104) „Jeg var strengt opdragen i min kristendom og var af naturen et religiøst gemyt. Om alt var j eg vant til at henvende mig i bønnen til Gud fader og bede ham om hjælp og bistand." Ibid. side 24.

105) Ibid. side 24 og dennfe fremstilling, side 61.

106) Brev til Gyllembourg af 7de aug. 1801, hos svigerdatteren, side 131.

10;) Brev til samme af 22de juli 1800. ibid. side 110.

108) Brev til Heiberg af 13de oktbr. 1801, ibid. side 113—14.

109) „Breve fra P. A. Heiberg", side 88.

110) „Jeg tænker med vemod paa hine lykkelige nætter i Falquersløv" (saa hed præstegaarden), skriver hun til Gyllembourg d. 7de aug. 1801, svigerdatterens bog, side 130.

m) „Men erindrer du. min evig elskede! at det var i dette kammer, jeg forrige vinter ventede dig med saa megen utaalmodighed sidst i november og først i december? At det var her, vi omfavnede hinanden med mere end henrykkelse, med mere brændende kjærlighed end nogensinde? Erindrer du, at du forlod mig med en frygt, som indgav dig et221

kjært, elskværdigt brev, som du skrev mig til i Roskilde, og som først ret alvorlig ledede mine tanker til den plan, jeg nu bar iværksat" (nemlig at tilstaa Heiberg alt), skriver hun til Gyllembourg d. 3die oktbr. 1801, svigerdatterens bog, side 172. Han kunde vistnok ogsaa have forladt hende med en anden „frygt" — f. eks. frygt for, at deres forhold var opdaget — men maaden, hvorpaa hun taler om den hele sag. udelukker en saadan mulighed.

112) Her er atter et af de punkter, hvor svigerdatterens fremstilling staar i aabenbar strid med de aktstykker, hun selv meddeler. „Neppe var Heiberg bortreist", paastaar hun, „før det dag og nat laa hende paa hjerte ærlig og aabent at meddele ham dette [at hun elskede G.], som hun alt i den sidste tid, da han endnu var hjemme, forgjæves havde søgt leilighed tilsat udtale for ham" (side 89). Hun skal endog have villet reise efter ham til Hamburg for at sige ham det; men det skal han have sat sig imod. Alt, hvad der her paastaaes, omstødes fuldstændig af fru Gyllembourgs egne ord i slutningen af foranstaaende citat. Ikke før i decbr. 1800 — altsaa hele 10 maaneder efter Heibergs afreise og et halvt aar efter hans ankomst til Paris — „ledede s hendes tanker først ret alvorlig til den plan", som svigerdatteren paastaar skal have ligget hende paa hjerte dag og nat ligefra begyndelsen af februar maaned.

113) Breve til Gyllembourg af 28de juli og 15de aug. 1801, svigerdatterens bog, side 118 og 138.

114) Se brevet til Heiberg af Ilte septbr. 1801, ibid. side 157—70, passim.

115) Breve til Gyllembourg, ibid. side 134 og 139. Smlg. denne fremstilling side 140.

llc) Brev til Gyllembourg af 23de juli 1800, ibid. side 112.222

m) Kjærlighedsbreve fra august og septbr. 1801, ibid. side 189, 130, 142^43, 146 (smlg. 145), 132, 148 og 123. Se ogsaa 125 og 149.

118) Efter kjærlighedsbrevene fra aug. 1801, ibid. side 119, 120, 123, 137—38 og 139, 140, 149.

119) „Ln lettre remarquable", ibid. side 157—70, bist og lier.

12°) Harald Höffding: „Psykologi paa grundlag af erfaring" (Kbhv. 1882), side 355.

121) Se brev af 25de aug. 1801, svigerdatterens bog, side 141.

122) Se brevene fra udenlandsreisen i „Breve fra P. A. Heiberg", side 37—84.

123) Brev til broderen af 14de aug. 1801, ibid. side 83. Smlg. side 91. Paa dette ubestemte haab hos Heiberg grunder Nellemann den beskyldning, hvormed han slutter sin opsats i Nordi.^t tidskrift (1883, side 190). Han mener nemlig, at Heiberg betragtede hele forvisningen som — en meget billig maade at komme til en martyrglorie paa, idet han stod i „den formening, at det hele kun dreiede sig om en kortere ufrivillig udenlandsreise, som jo kunde være ganske behagelig og belærende."

124) Svigerdatteren paastaar rigtignok noget andet. Under Heibergs ophold i Hamburg sendte han af og til „smaa korte formelle breve til sin hustru" ved hun at fortælle (side 90). Selv taler imidlertid Heibergs hustru netop under hans ophold i Hamburg om sin „vidtløftige korrespondance" med sin mand, som hun „skriver til alle postdage" („Breve fra P. A. Heiberg", side 189). Da dette brevskriveri maa have været»alt andet end behageligt for hende under de givne omstændigheder, maa man antage, at hun ikke har skrevet mere, end hun var nødt til at skrive som svar paa tiltale. Svigerdatterens ræsonnement i den anledning falder altsaa223

bort som betydningsløst. Under opholdet i Paris var det samme tilfældet: „fra Heiberg børte hun meget sjelden" paastaar svigerdatteren (side 94). Her modsiges hun imidlertid atter af de aktstykker, hun meddeler. Af dem fremgaar det nemlig, at Heibergs hustru fik brev fra Paris hver eneste postdag. Den 23de juli 1800 skriver hun nemlig til Gyllembourg fra Falster: „Jeg fik igaar brev fra Heiberg — jeg fik kun et brev fra ham, da der intet var kommen til mig med sidste post. Derover er jeg lidt urolig," (ibid. side 113). At der udeblev brev en postdag, maatte altsaa være noget usædvanligt, siden det kunde vække uro.

125) Brev af 18de novbr. 1805 hos svigerdatteren, side 364.

126) Ibid. side 134 og 139; ogsaa side 120 er der tale om at sende Gr. et af Heibergs breve.

12T) „Breve fra P. A. Heiberg", side 92 og brev af 26de januar 1802 i svigerdatterens bog, side 282.

12b) Noget lignende udtaler lian virkelig et sted i sit svar paa „la lettre remarquable", svigerdatterens bog, side 192.

129) Se samme brev, ibid. side 174.

130) Samme brev, ibid. 198.

131) Samme brev, ibid. side 174—200, passim.

132) Brev af 13de oktbr. 1801, ibid. side 212—18.

133) Brev af 17de oktbr., ibid. 229.. Det er vistnok ikke svar paa hendes brev af 13de, der endnu ikke var kommen ham i hænde, men paa en kort billet, hvori de samme tanker udtaltes.

134) Ibid. side 232—35.

135) Breve fra Amsterdam, dat. 17de oktbr., ibid. side 225 og 228.

136) Brev af 30te oktbr. 1801, ibid. side 235.

137) Selv fire aar bagefter har hun ikke glemt ham det; se brev af 18de novbr. 1805, ibid. side 375.224

138) x modsætning til dr. Heiberg — „Breve fra P. A. Heiberg", side 95, anm. 4 — nærer jeg ikke tvivl om, at hun virkelig har talt med sin fader om sagen inden 13de oktober. Ellers kunde hun jo umulig have skildret faderens fremtidige holdning saa rigtig, som hun gjør det i brevet af den dato. (Svigerdatterens bog, side 214). Naar det her heder, at han intet vilde læse af brevene og i det liele taget være aldeles udenfor, er det jo i fuld overensstemmelse med, hvad han senere skal have skrevet til Heiberg („Breve fra P. A. Heiberg", side 95—96). At han i sit brev til Heiberg af 13de oktbr, (svigerdatterens bog, side 211) „spiller en underlig komedie", som dr. H. siger, turde være det sikreste. Grunden til denne underlige komedie har vel ligget i det referat, hans datter liar givet ham af sagernes stilling. Det har uden tvivl været ligesaa farvet af „lidenskabens sofisteri" som alle hendes øvrige udtalelser fra denne periode.

139) Brev af 30te oktbr. 1801, svigerdatterens bog, 235—39.

140) Brev af 3die novbr. 1801, ibid. side 240—45.

141) Brev af 10de novbr. 1801, ibid, side 245.

1!2) J. Nellemann i „Nord. tidskrift" 1883, side 175, 176.

143) Nellemann -har vistnok ret, naar lian ligeoverfor dr. Heiberg gjør gjældende, at P. A. Heiberg ikke udtrykkelig har betinget sig, at der ikke maatte gjøres forandringer i det ham forelagte skilsmisseudkast. Det gjælder kun den klausul, han har tilføiet om sønnen. Dette gjør dog ikke sagen bedre. Naar Heiberg beder hende ikke misbruge hans tillid ved at udelade den klausul han har tilføiet, er det besynderligt heraf at ville slutte som Nellemann, at det er en stiltiende tilladelse til det endnu større tillidsmisbrug, at indlevere en ganske anden ansøg-225

ning, der kom i kollision med lians benaadnings-ansøgning. Med stor s ty rke betoner Nellemann, at det var „to med hinanden ganske uforenelige ting-at opløse ægteskabet og at tillade Heiberg at vende hjem"; men hvis fru Heiberg ikke havde havt slig hast med at blive skilt fra H. og gift med GL —- da havde det slet ikke været to saa ganske uforenelige ting. Om I1/4 eller i uheldigste fald om tre aar kunde hun godt have giftet sig med G-., selv om Heiberg var bleven benaadet. Det var hendes hastværk, der gjorde ansøgningerne kontradiktoriske ved uden Heibergs vidende og vilje at anføre landsforvisningen som skilsmissegrund. Dette overser Nellemann i den grad, at han endog synes at søge skylden hos Heiberg for, at de to ansøgninger var modstridende. „Havde lian indseet, at det ikke var muligt, at begge ansøgninger kunde bevilges, vilde han som forstandig mand ikke fundet grund til at beklage sig," paastaar N. I virkeligheden laa jo hans grund til at beldage sig netop deri, at skilsmisseansøgningen havde faaet en saadan form, at begge ansøgninger ikke kunde bevilges. I herr N.s ræsonnement eider her en paatagelig petitio principii. Han gjør Heibergs 'samtykke til skilsmissen til en godkjendelse af hendes ønsker om at blive skildt straks og for enhver pris. Kun ved at sammenblande disse yderst forskjellige ting kan han ræsonnere, som han gjør side 182, øverste halvside. — Etatsraadinde Heibergs omtale af dette punkt kan forbigaaes.

114) Se kancelliets indstilling i svigerdatterens bog, side 286—88.

145) Brev af 14de decbr. 1801, ibid. side 251—54.

146) Koncepten til dette brev har hun mod sædvane ikke opbevaret; det er derfor gaaet tabt; men Heiberg afskriver de citerede ord i brev af 20de januar 1802, ibid. side 277.

15226

147) Ibid. side 255—56 og 256—58. De i denne forbindelse citerede steder er hentede fra disse to aktstykker. Etatsraadinde Heiberg kan ikke se andet i disse ansøgninger end et vidnesbyrd om, „at hans forbitrelse og hevngjærrighed var steget til det høieste." Han ved og føler, siger hun, at „der nu kun er et punkt, hvor han kan ramme sin hustrus hjerte dødelig, ved nemlig at rive sønnen fra hende, og derfor tilbyder han kongen at tilbringe hele sit øvrige liv som fange i fædrelandet, ifald han maa have sin søn hos sig." (Ibid. side 258). Havde Heiberg havt en saadan hensigt, kunde han jo have opnaaet den langt lettere ved at sætte gutten i en skole udenfor Kjøbenhavn, f. eks. hos sin broder rektoren. Det er imidlertid ikke bare meningsløst; dette sted og den maade hvorpaa hun — side 285 nederst — omtaler Heibergs misfornøielse med skilsmisse ans øgningens ombytning, hører til de mindst tiltalende punkter i hendes indlæg for fru Gyllembourg.

148) Brev ^Gyllembourg af 21de december 1801, ibid. side 264.

149) Brev uden dato, ibid. side 266. Datoen fremgaar af Heibergs svar, ibid. side 273.

15°) Etatsraadinde Heiberg søger grunden til hans forandrede sindsstemning i, „at foreningen med Gyllembourg var fuldbyrdet"; men dertil havde han jo givet sit samtykke for flere maaneder siden uden at „geraade i raseri". Der maa nok findes en mere fyldestgjørende forklaring. At han paa grund af skilsmisseansøgningen endelig fik øinene op, er derimod en forklaring, som ikke er grebet ud af luften. Den er naturlig, og den bevises af aktstykkerne.

151) Ibid. side 297.

152) Brev af 19de septbr. 1801, ibid. sidej; 189 og 199.227

153) Brev af 13de oktbr. 1801, ibid. side 215.

154) Brev af 30te oktbr. 1801, ibid. side 237.

155) Brev af 3die novbr. 1801, ibid. side 243.

158) Ved landsforvisningen havde Heiberg faktisk mistet sine rettigheder over sønnen; trods skilsmissen vilde hun ifølge loven være kommen i besiddelse af hele forældremyndigheden — saafremt der ikke havde foreligget ægteskabsbrud. Men det forelaa nu engang og var endog ligefrem tilstaaet i „la lettre remarquable". Besynderligt nok tager Nellemann ikke det allerringeste hensyn til denne vigtige omstændighed; derved kommer hans udvikling paa flere punkter til at svæve i luften. Paa grund af ægteskabsbruddet kan man ikke sige, at Heiberg „kun i kraft af en indrømmelse fra hans hustrus side kunde beholde forældremyndigheden over sønnen efter sin landsforvisning." Ergo kan man heller ikke sige, at dette var „en betydningsfuld indrømmelse, som gjordes ham til gjengjæld for hans samtykke." (Se „Nord. tidskr." 1883, side 181 og 182). Denne indrømmelse kunde han jo have tiltvunget sig ad lovlig vei. Havde han søgt skismisse paa grund af hendes ægteskabsbrud, vilde hun ikke blot have mistet sønnen, men ogsaa al udsigt til at blive gift med Gyllembourg. Han havde altsaa ikke „spillet høit spil" om sønnen, hvis han havde forhindret ægteskabet. Det var tvertimod hende, der vilde have „spillet høit spil", hvis hun havde nægtet at overdrage ham sønnen. Det er beklageligt, at Nellemann ikke har taget denne juridiske faktor med i sine „juridiske bemærkninger"; den vilde have gjort hans lærerige udvikling mere udtømmende og hans resultater mere bindende.

157) Citeret af Heiberg „noget nær ordlydende" i „Breve fra P. A. Heiberg", side 170.228

15£) Brev til Gyllembourg af 4de april 1802, svigerdatterens bog, side 317.

15y) Brev af 18de novbr. 1805, ibid, side 381.

160) Ibid. side 309.

161) Se brev til Johan Ludvig af 12te mai 1803, ibid. side 339—40.

1(S) Breve fra Johan Ludvig til moderen af Ilte april 1803 og 26de juli 1804, ibid. side 335 og 347.

163) Johan Ludvigs brev til moderen af 14de aug. 1804, ibid. side 349.

164) Fru G.s brev til Johan Ludvig af 12te mai 1803, ibid. side 340—41.

165) Johan Ludvigs brev af 16de april 1803, ibid. side 338.

lß6) Se citatet side 161 i denne fremstilling. Smlg. den 153 de henvisning.

167) Brev af 25de septbr. 1803, etatsraadinde Heibergs bog, side 343.

16») Fru G.s brev af 18de novbr. 1805, ibid. side 374.

169) „Breve fra P. A. Heiberg", side 171 og 172.

1TO) Se hendes brev af 18de novbr. 1805, svigerdatterens bog, side 345.

171) Samme brev, ibid. side 372, 373, 355, 384, 383, 381, 384.

172) I brev af 3die novbr. 1801, ibid. side 243.

17S) Ibid. side 386.

174) Se „Breve fra P. A. Heiberg", side 164— 177. Smlg. dr. Heibergs opsats i „Nord. tidskr." 1883, side 50—51.

175) Citeret af svigerdatteren, side 259; smlg. ansøgningen af 16de novbr. 1801, ibid. 250 og flere lignende udtalelser.

176) Brev til fru Jürgensen af Ilte april 1807, ibid. side 395.

177) Ibid. side 28,229

178) „Breve fra P. A. Heiberg", side 185 og svigerdatterens bog, side 399.

179) P. A. Heiberg: „Erindringer", side 395—96.

1S0) P. A. Heiberg: Om „dødsstraffen". Kra.

1820, fortalen: Smlg. Thaarups biografi, side 135.

181) Ibid side 140.

182) „Breve fra P. A. Heiberg", side 156 og 152. Se ogsaa ibid. side 181 og 183—85.

183) Svigerdatterens bog, side 432.

184) Efterskrift til læseren, dat, 9de juli 1819 i den af Rahbek besørgede udgave af Heibergs skuespil, IV, side 304. Smlg. Thaarups biografi, side 150, anm.

185) Dette fremgaar af „Breve fra P. A. Heiberg", side 163. Derved berigtiges etatsraadinde H.s fremstilling, side 430.

18G) Ibid. side 435—36.

187) Ibid. side 439.

188) Brev til G. af 4de april 1802, ibid. side 317.

189) Brev uden dato, ibid. side 325.

19°) Brev fra 1821. ibid. side 442.

191) Samme brev, ibid. side 440—43.

192) Heibergs svar af 17de oktbr. 1821, ibid. side 443—46.

193) Se brevene fra den følgende tid i svigerdatterens bog, side 466 og 469.

194) Fru Gyllembourg: „Samlede skrifter", IV, side 216, VI, side 115, VIII, side 98 og XI, side 157.

195) Ibid. VIII, side 131.

196) Ibid. I. side 79 og 278.

197) Ibid. II, side 104.

198) Valdemar Vedel: „Studier over guldalderen i dansk digtning", side 151.

199) Fru Gyllembourg: „Samlede skrifter", XII, side 113.

Ibid. III, side 306 og 269—70,230

201) Ibid. IV, side 306.

202) Se ibid. VIII, side 123.

203) Ibid. VIII, side 123—24 og 228.

204) Ibid. XII, side 197.

Efterskrift. Denne kritiske fremstilling af P. A. Heibergs ægteskabshistorie er skrevet paa Vestlandet bøsten 1890 i rolige, næsten idylliske omgivelser. Disse omgivelsers indflydelse vil den kritiske læser uden tvivl mærke paa mere end et punkt af fremstillingen.

De bergenske bibliotheker, hvortil jeg var henvist, frembød selvfølgelig et minimum af literære hjælpemidler. I regelen blev jeg ladt i stikken, saasnart jeg var nødt til at søge udenfor mit eget bibliothek. Ikke desto mindre tør

jeg haabe, at jeg ikke har forbigaaet noget væsentligt bidrag til sagens belysning.

Kristiania, mai 1891.

H. J.Indhold.

Side